

UDK 343 : ISSN 2217-219X

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

PRAVNI FAKULTET
UNIVERZITETA U BEOGRADU

BEOGRAD 2026 / BROJ 2 / GODINA XVII

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet

Naučni savet / Scientific council

Prof. dr Zoran Stojanović	prof. dr Đorđe Ignjatović
prof. dr Hans-Jörg Albrecht, Frajburg (Nemačka)	prof. dr Danilo Basta
prof. dr Serge Brochu, Montreal (Kanada)	prof. dr Antonio Cavaliere, Napulj (Italija)
prof. dr Stefano Ferracuti, Rim (Italija)	prof. dr Christian Grafl, Beč (Austrija)
prof. dr Dragan Milovanovic, Čikago (SAD)	prof. dr Sergio Moccia, Napulj, Italija)
prof. dr Dulce Maria Santana Vega, Las Palmas (Španija)	prof. dr Miroslav Scheinost, Prag (Češka)
prof. dr Ulrich Sieber, Frajburg (Nemačka)	prof. dr Dragan Simeunović
prof. dr Snežana Soković	dr Ivana Stevanović
prof. dr Klaus von Lampe, Berlin (Nemačka)	prof. dr Radenko Vuković
dr Slobodan Vuković	

Uredništvo / Editorial board

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief prof. dr Milan Škuljić

Urednik / Associate editor prof. dr Natalija Lukić

Članovi Uredništva / Editorial board members

Prof. dr Đorđe Đorđević, Kriminalističko policijski univerzitet, Beograd
Prof. dr Goran P. Ilić, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet
Prof. dr Zoran Ilić, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Prof. dr Božidar Banović, Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti
Prof. dr Branislav Ristivojević, Univerzitet u Novom Sadu – Pravni fakultet
Prof. dr Dragiša Drakić, Univerzitet u Novom Sadu – Pravni fakultet
Prof. dr Milijana Buha, Univerzitet u Banjoj Luci – Pravni fakultet
Doc. dr Ivana Miljuš, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet
Miljko Radisavljević, Vrhovno javno tužilaštvo
Goran Ilić, Vrhovno javno tužilaštvo

Saradnici / Colaborators

doc. dr Ivan Đokić, sekretar Redakcije
Ivana Radisavljević i Aleksa Škundrić (tehnička priprema priloga)

Osnivači i prvi urednici časopisa bili su od 2010. do 2024. godine prof. dr Zoran Stojanović i prof. dr Đorđe Ignjatović.

Uz tekst, autori dostavljaju izjavu čiji formular se nalazi na Web adresi Časopisa.

Rad ocenjuju dva nezavisna, anonimna recenzenta. Ako odluke recenzenata nisu iste u pogledu prihvatanja rada, traži se mišljenje trećeg recenzenta, s tim da urednik može da donese odluku bez traženja. Submitted manuscripts are subject to a double-blind external peer review. If the reviewers disagree on whether to accept the paper, an additional reviewer's opinion is requested. However, the editor-in-chief may decide on the publication without requiring an additional review. The peer review process and notification of acceptance, revision, or rejection should last no longer than four months, counting from the submission of the manuscript.

Časopis izlazi tri puta godišnje (april, septembar i decembar) / CRIMEN is published three times a year (April, September and December).

Časopis CRIMEN je indeksiran i uključen u sledeće međunarodne baze / CRIMEN Journal is indexed by and included in international bases: *HeinOnline*, *ERIH PLUS*, *EBSCO*, *CEEOL*, *Electronic Journals Library (EZB)*, *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*.

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove urednika i članova uredništva časopisa.

ADRESA UREDNIŠTVA / EDITORIAL ADDRESS:

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Bul. kralja Aleksandra 67, 11000 Beograd, Srbija

Web adresa: <http://crimenjournal.ius.bg.ac.rs> • e-mail: crimen@ius.bg.ac.rs

© Autori prenose na Časopis autorska prava za dostavljene tekstove. / Authors transfer to the Journal their rights to submitted texts.

Priprema: Dosije studio, Beograd Štampa: Sajnos, Novi Sad

GODIŠNJA PRETPLATA: 750 RSD; pojedinačan broj 300 RSD / Annual subscription: 30 €

Objavljivanje ovog broja Časopisa finansijski su podržali Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Banka Poštanska štedionica a. d. Beograd i Udruženje za međunarodno krivično pravo. Beograd

SADRŽAJ

ČLANCI

- Tomasz Bojanowski, Marcin Wielec, The axiology of judicial involvement in the preparatory proceedings in light of the model of criminal procedure 125
- Svetislav Janković, Odgovornost vazdušnog prevozioca prema putniku u slučaju otmice vazduhoplova 140
- Manjula Gumala, Tshimangadzo Oscar Magadze, Technology vs crime – In search for the truth: South African analysis 158
- Georgii Sibirtsev, Criminological and ethical assessment of the sex offenders' registry of the Republic of Poland. 176
- Bojana Ilić, Jelena Belopavlović, Krivično delo nesavesno pružanje lekarske pomoći (čl. 251 KZ) sa osvrtom na institut pristanka povređenog 194

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

- Душан Ђ.Алимпиић, Судске истраге и полиција као нарочита наука. . . 214

PRIKAZI

- Aleksa Škundrić, *The Crime of Aggression in International Criminal Law*, (Anđelija Stevanović). 222

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343

CRIMEN : časopis za krivične nauke = Journal
for Criminal Justice / glavni i odgovorni urednik Milan
Škulić. – God. 1, br. 1 (2010)– . – Beograd : Univerzitet
u Beogradu, Pravni fakultet, 2010– (Novi Sad : Sajnos).
– 24 cm

Tri puta godišnje.

ISSN 2217-219X = Crimen (Beograd)

COBISS.SR-ID 174945036

*Tomasz Bojanowski**

*Marcin Wielec***

THE AXIOLOGY OF JUDICIAL INVOLVEMENT IN THE PREPARATORY PROCEEDINGS IN LIGHT OF THE MODEL OF CRIMINAL PROCEDURE

Abstract: The article addresses judicial involvement in preparatory proceedings within continental legal systems from an axiological perspective. This stage, dominated by law enforcement, is inherently characterized by its punitive nature, secrecy, and inequality of arms, making it highly susceptible to axiological tensions. The authors' primary objective is to demonstrate that judicial intervention serves as a pivotal instrument guaranteeing the realization of values within the criminal process, rather than merely constituting a technical oversight mechanism. Employing dogmatic-legal and theoretical-legal methods, the study distinguishes between the technical and axiological objectives of criminal proceedings. The latter is defined as the actualization of values, categorized into autotelic (human dignity, the rule of law, justice, substantive truth) and praxeological (trust, security, integrity, morality). The analysis maps out three European institutional models: the investigating judge (*juge d'instruction*), the judge for preparatory proceedings, and the court of competent jurisdiction (as in Poland). Functionally, this judicial presence rests upon decision-making, supervisory, and evidentiary acts. An independent court realizes autotelic values by shielding individuals from state authoritarianism, and praxeological values by fostering public trust in the administration of justice. In conclusion, the authors formulate *de lege ferenda* proposals for Poland, advocating for the abolition of the redundant investigation-inquiry distinction, the expansion of judicial decision-making powers, and the introduction of a specialized judge for preparatory proceedings.

Keywords: Preparatory proceedings, Judicial involvement (Judicial element), Axiology, Values of criminal proceedings, Judge for preparatory proceedings.

* Ph.D. Candidate at the Department of Criminal Procedure, Faculty of Law and Administration, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw – Poland, e-mail: tomaszbojanowski@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8294-0968.

** Associate Professor at the Department of Criminal Procedure, Faculty of Law and Administration, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw – Poland, e-mail: m.wielec@uksw.edu.pl tomaszbojanowski@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6716-3224.

1. INTRODUCTION

In civil law systems, the preparatory proceedings constitute a distinct stage of criminal procedure¹. In legal scholarship, we can refer to a model of preparatory proceedings that should be reconstructed from legal doctrine as a set of core elements within a specific framework, allowing it to be identified and distinguished from other such frameworks². A model understood in this manner consists of individual components, which include: its objectives, functions, forms, and phases; prosecutorial supervision over the preparatory proceedings; the involvement of the judicial element; and the methods of concluding the preparatory proceedings³.

It must be emphasized that the preparatory proceedings, as a stage of the criminal process, possess their own distinct characteristics. This stage should be recognized as the most intrusive regarding civil rights and liberties, dominated by the state's public-law authority exercised through the actions of the prosecution and authorized investigative bodies. Furthermore, it is characterized by its punitive nature, an asymmetry between the parties, and confidentiality. However, this does not provide a complete picture of this procedural stage. In European models of preparatory proceedings, the judicial element constitutes an integral component, serving as a guarantor of the rule of law and the judicial protection of human rights⁴. It acts as a safeguard of sorts, performing specific judicial acts in circumstances prescribed by law, or refusing to authorize certain actions undertaken by investigative bodies.

The issue of judicial involvement in preparatory proceedings is of fundamental importance and serves as a catalyst for multi-faceted deliberations regarding the optimal and desired structure of criminal procedure. Given the dynamic evolution of criminal procedure, the following research problem emerges: whether the involvement of the judicial element serves to realize values that extend beyond the purely formal correctness of criminal procedure.

Moving beyond a purely technical perspective, it must be noted that judicial involvement in preparatory proceedings is not merely a dead letter institution of a supervisory nature, but one of the key axiological instruments guaranteeing the realization of specific values within the criminal process. In order to substantiate this thesis, the authors will employ the following methods inherent to legal scholarship: the legal-dogmatic method and the legal-theoretic method.

- 1 Cezary Kulesza, *Sędzia śledczy w modelu postępowania przygotowawczego na tle porównawczym*, (Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW w Białymstoku 1991): 19; Stanisław Waltoś, *Model postępowania przygotowawczego na tle porównawczym*, (Warszawa: PWN, 1968): 98.
- 2 Krzysztof Eichstaedt, *Rola sądu w postępowaniu przygotowawczym a instytucja sędziego śledczego*, (Warszawa: Difin. 2009): 13; Stanisław Waltoś, *Model postępowania przygotowawczego na tle porównawczym*, 9; Cezary Kulesza, *Sędzia śledczy w modelu postępowania przygotowawczego na tle porównawczym*, 15; Alfred Kaftal, „Model postępowania przygotowawczego de lege ferenda w prawie Polski”, *Studia Prawnicze*, no. 1 (1989): 53.
- 3 Piotr Kruszyński (ed), *Wykład prawa karnego procesowego*, (Białystok: Temida 2, 2004): 302–322.
- 4 Tomasz Bojanowski, „Selected Standards of Preparatory Proceedings in European Legal Systems”, *Pécs Journal of International and European Law*, no. 1 (2025): 5–21.

2. THE CONCEPT OF VALUES AND OBJECTIVES OF CRIMINAL PROCEDURE – A MODEL APPROACH

This section of the study requires reference to the Polish model of criminal procedure in the context of defining the objectives of the criminal process and proposing a concept of values. Within the Polish Code of Criminal Procedure, two primary objectives of criminal proceedings can be distinguished; while they are essentially identical in terms of their outcome – namely, correctly determining the scope of criminal liability – they differ in construction and methodology. The first is the technical objective of criminal proceedings. The second is the axiological objective of criminal proceedings. As for the first – the technical objective – it stems directly from the provisions of the Polish Code of Criminal Procedure and is quite clear and straightforward⁵. This objective entails applying the rules of criminal procedure in such a manner as to correctly implement the provisions of substantive criminal law. This is articulated in Article 2 of the Polish Code of Criminal Procedure⁶, pursuant to which the objectives of criminal proceedings are to structure the proceedings so that:

- 1) the perpetrator of an offense is detected and brought to criminal liability, and that an innocent person does not incur such liability;
- 2) through the correct application of measures provided for in criminal law, and the disclosure of circumstances conducive to the commission of the offense, the objectives of criminal proceedings are achieved not only in combating offenses, but also in preventing them, as well as in strengthening respect for the law and the principles of social coexistence;
- 3) the legally protected interests of the victim are taken into account, while simultaneously respecting their dignity;
- 4) the resolution of the case takes place within a reasonable time⁷.

It must be emphasized that the objectives of the criminal process within the Polish model, in the context of the preparatory proceedings stage, are further specified in Article 297 of the Code of Criminal Procedure. The tasks of this stage of the process are, respectively:

- 1) establishing whether a prohibited act has been committed and whether it constitutes an offense;
- 2) detecting and, if necessary, apprehending the perpetrator;
- 3) gathering personal and background data concerning the suspect;
- 4) clarifying the circumstances of the case, including identifying the victims and determining the extent of the damage;

5 Marcin Wielec, *Wartości – analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*, (Lublin: Academicon, 2017), 149–277.

6 The Act of 6 June 1997 – Code of Criminal Procedure (Journal of Laws of 2026, item 490, as amended).

7 Jarosław Zagrobnik, *Proces karny*, (Warszawa 2021): 32–40.

- 5) collecting, securing, and, to the extent necessary, recording evidence for the court⁸.

Hence, the term ‘technical objective’ is used, as it amounts to the direct, technical implementation of the provisions of substantive criminal law – namely, the provisions of the Criminal Code. Conversely, the axiological objective is more complex, given that its realization concerns not only legal relations, but also social interactions and spheres. The keywords here are, of course, values – their understanding and interpretation. Under this approach, the general axiological objective of criminal proceedings is the realization of values within the criminal process. Framing the subject in this manner paves the way for explaining what values are and how they are classified from the perspective of criminal procedure.⁹

As previously indicated, the axiological objective of criminal proceedings is the realization of values; however, to provide a deeper explanation of this aspect, it is necessary to define what values are and how they relate to criminal procedure. Linking the issue of values with criminal procedure is a critical matter, as values constitute one of the foundations of the very existence of the criminal process¹⁰. In the authors’ view, values should be the fundamental, albeit abstract and invisible, elements influencing the entire structure of criminal proceedings. It must be noted that values are integrally linked to the social sphere. It is society that imparts specific content to them, enables their respect, and subsequently enforces their realization. This brings us very close to the domain of law, as confirmed by the Latin maxim: *ubi societas, ibi ius* (where there is society, there is law). It follows that law is the vehicle for various values correlated with the specific nature of a given field of law¹¹.

In view of the above, values should be treated as universally undisputed convictions and principles of conduct, as objectives essential for individuals, the attainment of which is regarded as paramount in any social configuration. In this sense, values also serve as the basis for building proper social relations, in which law is a cardinal element. Descartes argued that values are eternal and that man cannot be their creator but merely discovers and adopts them. Values define what is permitted and what is prohibited.¹²

It must be emphasized that values represent an unlimited domain, and for the purposes of this study, they are narrowed down to the area of criminal procedure. Law as a vehicle for values, and criminal proceedings as an instrument for the implementation of substantive criminal law norms, should be in harmony with social relations. Within the framework of the law, values appear as the fundamental determinant of assessments and standards of conduct for members of a community; they

8 Agnieszka Baj, „Cele postępowania przygotowawczego”, *Prokuratura i Prawo*, no. 12 (2016): 63–76.

9 Marcin Wielec, „Values in the light of the polish model of criminal procedure”, *Revista Facultății de Drept Oradea*, no. 1 (2022): 77–86.

10 Marcin Wielec, „Values in the light of the polish model of criminal procedure”: 77–86.

11 Kazimierz Denek, „Związek edukacji z wartościami”, *Neodidagmata*, no. 29/30 (2007–2008): 25–38.

12 Marcin Wielec, *Wartości – analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*, 149–277.

signify – as legal scholarship emphasizes – everything that is valuable and desirable, everything that constitutes the goal of human aspirations, and everything that is considered important and conducive to well-being, and is thus pursued¹³.

Translating the above into the realm of criminal law: values are intended to influence the structure and course of criminal proceedings, as well as to set the boundaries for actions taken in the course thereof. This will be reflected in the standards of attitudes and conduct required of the participants in the criminal process¹⁴.

In this perspective, values can be divided into two closely interrelated groups: autotelic and praxeological. Autotelic values are defined as ultimate (absolute) values. Their autotelic nature is rooted in the paradigm of their unconditional respect, which, consequently, leads to the achievement of the objectives belonging to a given field. Due to the specific nature of criminal proceedings, the realization of autotelic values in this domain is an end in itself. Praxeological (instrumental, auxiliary) values are essentially useful for the achievement of autotelic values¹⁵.

In the case of criminal proceedings, the realization of autotelic values is an absolute necessity, as one of the objectives of the criminal process is, *inter alia*, to determine criminal liability based on actions carried out at various stages of the proceedings, following the establishment of the true course of events. Thus, the role of autotelic values is *in gremio* indisputable. Given the specific nature of criminal proceedings, the realization of autotelic values in this domain is an end in itself. Autotelic values form the foundation of criminal proceedings, creating a kind of timeless constellation intended to protect the individual's position against any potential abuses by other – especially more powerful – participants in the criminal process. They also serve another role: their proper realization provides the justification for the ultimate derivation of a sound decision in criminal proceedings. On the other hand, one must not lose sight of the fact that the group of autotelic values is supported by praxeological values.¹⁶

Autotelic values therefore constitute a group of values consisting of the following elements: 1) human dignity as the supreme value, which lies at the very foundation of all deliberations conducted within the framework of criminal procedure; 2) the rule of law, which, in this context, shall be defined as the absolute requirement for procedural authorities to observe the law and to act in accordance with the letter of the law; 3) justice, understood unerringly as the diligent and equal application of the rules of criminal procedure by the authorized entities, resulting in decisions that are comprehensible and generally acceptable; 4) truth, conceived as the conformity of decisions with the actual state of affairs to which the decision relates, since the basis of every decision in criminal proceedings should be true factual findings¹⁷.

13 Waldemar Janiga, „Funkcje wartości w osobowości”, *Studia Warmińskie*, no. XLIII (2006): 225–236.

14 Bożena Sztumska, Janusz Sztumski, *Człowiek w świecie wartości*, (Katowice: PAN, 2002).

15 Marcin Wielec, *Wartości – analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*, 149–277.

16 Jan Kościuch, „Kwestionariusz Milтона Rokeacha”, *Studia Philosophiae Christianae*, no. 19/1 (1983): 224–231.

17 Marcin Wielec, *Wartości – analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*, 149–277.

The criteria for distinguishing praxeological values within the scope of criminal procedure are as follows: 1) the specific nature of the already established autotelic values, such as human dignity, truth, justice, and the rule of law; 2) the specific nature of criminal procedure as a public-law procedure having a significant, authoritative impact on the rights of the individual; 3) the intrinsic nature of the values sought, which must be directed toward the realization of the autotelic values characteristic of criminal procedure, and thus, this nature must relate directly to the essence of praxeology¹⁸.

Autotelic values represent the quintessence of criminal procedure. The correct outcome of these proceedings – namely, the proper determination of the scope of criminal liability – should be the final act in the realization of these few autotelic values, harmonizing with the specific nature of the criminal process. In turn, praxeological values include trust, security, integrity, and morality. These values possess characteristics of instrumentalism and subsidiarity, providing support for the previously identified autotelic values. This passage serves, in a sense, as an introduction to demonstrating that preparatory proceedings are a domain of axiological tension, where various values intersect. The following sections will present how the judicial element in preparatory proceedings implements both autotelic and praxeological values¹⁹.

3. PREPARATORY PROCEEDINGS AS A DOMAIN OF AXIOLOGICAL TENSION

Preparatory proceedings are, in themselves, a controversial subject that provokes much discussion. Within legal scholarship, there are arguments for the superiority of the Anglo-Saxon model, which does not feature a distinct pre-trial stage within the criminal process²⁰. Even within the continental model, debates persist regarding its scope, structure, and role in relation to the trial stage – specifically, whether it should hold primacy or serve a subsidiary function²¹.

Furthermore, it is a unique area of the law-application process *sensu largo*, as it is dominated by law enforcement authorities (the prosecutor's office and other services), which entails inquisitorial features and confidentiality. Such a configuration of the preliminary stage of the criminal process renders it susceptible to axiological tensions, where one may identify the substrates of individual values – both autotelic and praxeological²².

18 Ibid.

19 Marcin Wielec, *Wartości – analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*, 149–277.

20 Cezary Kulesza, *Sędzia śledczy w modelu postępowania przygotowawczego na tle porównawczym*: 19; Stanisław Waltoś, *Model postępowania przygotowawczego na tle porównawczym*: 98.

21 Piotr Kruszyński, Marcin Warchoń, „Pozycja sędziego śledczego na tle modeli postępowania przygotowawczego, cz. 1”, *Palestra*, no. 3–4 (2008): 49.

22 Marcin Wielec, „Aksjologiczne ujęcie postępowania karnego”, in *Ius Scientiam Persequitur. Księga jubileuszowa z okazji XXV-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, eds. M. Badowski, J. Wessering, L. Karski, (Warszawa: Wolters Kluwer 2025), 311–321.

Due to the broad privileges granted to law enforcement agencies, a noticeable inequality of parties exists in the preparatory stage. The *dominus litis* of the proceedings is either the prosecutor or the police (or other services) – depending on the form of the proceedings – and it is these bodies that possess the discretion to conduct the investigation and determine its course. Although the scope of adversarialism has been significantly expanded recently, granting certain rights to both the suspect and the victim, this remains insufficient. Organs equipped with the so-called sovereign *ius puniendi* continue to hold a structural advantage over the individual. Therefore, a strong role for the court in the preparatory proceedings is essential in this context. However, to exercise its attribute of independence and to, in a sense, lend credibility to this stage of the process, the court must be equipped with appropriate competencies that ensure operational effectiveness²³.

The fairness of the proceedings is another element that balances the conflicting interests within preparatory proceedings. It serves as a safety valve, mitigating the authoritative powers of state bodies by introducing a series of procedural guarantees aimed at achieving a just verdict. This standard, derived from international law, is particularly significant in states with complex and difficult histories regarding their criminal process – namely, the countries of the former Eastern Bloc, where a brutal break with legal tradition occurred after 1945. As a result of Stalinization, an inquisitorial model of preparatory proceedings was introduced, in which the prosecutor and security services enjoyed broad discretion²⁴. There were no guarantees for the suspect, the court played a facade role, and the victim was not a party to the proceedings. Unfortunately, certain elements attributable to the Soviet model have survived and continue to negatively influence contemporary criminal procedural legislation²⁵.

The institution of the court in preparatory proceedings – and the decision regarding its implementation – is in itself a domain of axiological debate. At one point, legal literature featured proposals advocating for the removal of the court from preparatory proceedings and the transfer of its functions entirely to an independent prosecutor, provided that such proceedings remained relatively brief and subsidiary to the main trial, where all evidentiary findings would be made²⁶. However, in the reality of the continental legal system, such an assumption is unfeasible. The court secures the proper conduct of the proceedings. Investigations and inquiries are often exhaustive and lengthy; therefore, the court must be present to ensure their rule of law, timeliness, and adherence to procedural guarantees as an independent arbiter – both in the *in rem* and *in personam* phases²⁷.

23 Piotr Kruszyński, Marcin Warchoń, „Pozycja sędziego śledczego na tle modeli postępowania przygotowawczego, cz. 1”: 49.

24 Krzysztof Eichstaedt, *Rola sądu w postępowaniu przygotowawczym a instytucja sędziego śledczego*, 73.

25 Ryszard A. Stefański, „Model postępowania przygotowawczego; dotychczasowe zmiany i wnioski de lege ferenda”, *Ius Novum*, no. 5 (2014): 81–92.

26 Mieczysław Siewierski, „Koncepcja kodyfikacyjna postępowania przygotowawczego”, *Problemy Kryminalistyki*, no. 29 (1961).

27 Piotr Kruszyński, Marcin Warchoń, „Pozycja sędziego śledczego na tle modeli postępowania przygotowawczego, cz. 1”: 49

The points of contact within preparatory proceedings presented above are but a selection of the areas where axiological tensions and intersecting values manifest themselves. I have outlined the institution of the judicial element in preparatory proceedings, which, on one hand, serves as a vehicle for values in its own right, and on the other, determines the realization of certain values at the expense of others. Consequently, it is necessary to delineate the framework of this institution.

4. THE ROLE OF THE JUDICIAL INVOLVMENT IN PREPARATORY PROCEEDINGS

Complementary to the explanation of the concept of values within the perspective of criminal proceedings and the presentation of preparatory proceedings as a domain of axiological tension will be the examination of the role of the judicial element in preparatory proceedings. Only in this way will it be possible to provide a comprehensive presentation of the axiological perspective, i.e., to demonstrate that the individual institutions forming the model of judicial intervention in preparatory proceedings implement specific values.

This issue may be analysed from two perspectives: institutional and functional. The institutional approach to the role of the court is limited to defining the institutional form in which the court appears in preparatory proceedings. In turn, the functional aspect comprises the catalogue of judicial acts, derived from the provisions of criminal procedure, which the court has at its disposal within a given model²⁸.

Currently, there are three available institutional solutions within European models of preparatory proceedings. Crucially, each of them satisfies the minimum standards of the Council of Europe derived from the European Convention on Human Rights regarding judicial intervention in preparatory proceedings²⁹.

The first solution is the institution of an investigating judge conducting preparatory proceedings³⁰. This institutional variant assumes a division of preparatory proceedings into two forms: investigation and inquiry. In this case, an investigation, as a more formalized form reserved for a specific catalogue of serious crimes, is conducted by an investigating judge. Conversely, for other cases, a simplified form of inquiry is appropriate, where the *dominus litis*, depending on the adopted concept, may be the prosecutor, the police, or other competent investigative bodies³¹. The investigating judge performs judicial acts reserved exclusively for them in the in-

28 Tomasz Bojanowski, Marcin Wielec, „Sąd jako gwarant praworządności postępowania przygotowawczego”, *Consilium Iuridicum*, no. 4 (12) (2024): 115–142.

29 Tomasz Bojanowski, „Selected Standards of Preparatory Proceedings in European Legal Systems”: 5–21.

30 Krzysztof Eichstaedt, *Rola sądu w postępowaniu przygotowawczym a instytucja sędziego śledczego*, 73.

31 The Polish model of pre-trial proceedings does not provide for the institution of an investigating magistrate; instead, it provides for a division into two forms: an investigation conducted by a prosecutor and an inquiry conducted by the Police or other agencies. Attention should be drawn to the fact that approximately 80% of proceedings in Poland are conducted in the form of an in-

quiry. It must be emphasized that the classical institution of the investigating judge, characteristic of the 1808 Napoleonic Code of Criminal Procedure, does not exist in contemporary models; however, this does not alter the fact that a modernized form of this institution can be found in France, Spain, Hungary, the Netherlands, Belgium, and Greece³².

The second variant involves a specialized judge assigned to perform specific acts in preparatory proceedings, conventionally referred to as a 'pre-trial judge'³³. This institutional variant is generally regarded as the successor to the traditional investigating judge; it is based on enhancing the adversarial nature of preparatory proceedings by shifting the judge's role from preparatory-investigative functions to jurisdictional-supervisory ones. This magistrate is referred to as a 'judge for preparatory proceedings' (also known as a 'judge for investigation' or 'judge for inquiry,' depending on the adopted classification of procedural forms)³⁴. Powers related to criminal prosecution and indictment are transferred to other bodies, such as the prosecutor's office and the police. The primary advantage of this model is the introduction of a specialized judicial body into the preparatory stage, reserved for the majority of decision-making and supervisory functions, while possessing limited evidentiary powers. Furthermore, this judge is precluded from participating in the adjudication of the case at the jurisdictional stage if they have previously performed acts in the preparatory proceedings. This solution was first introduced in Germany in 1975 and currently exists in countries such as Italy, Switzerland, Croatia, Slovakia, and Serbia³⁵.

The third option assumes the functioning of a court that is competent to perform specific judicial acts during the preparatory proceedings (a court possessing both subject-matter and territorial jurisdiction)³⁶. The most prevalent rule is that, in principle, this is the court competent to adjudicate the case in the first instance. However, specific provisions of criminal procedural law may contain exceptions regarding actions that infringe upon civil rights and liberties, such as pre-trial detention or the European Arrest Warrant³⁷. This institutional solution is found, among others, in Poland, Austria, and the Czech Republic.

Institutional grounding is significant for the functioning of a model, but it does not ultimately determine its final shape. The functional aspect – namely, the cata-

quiry, and in the case of the remaining 20% of investigations, we often see the delegation of cases to the Police or other agencies.

32 Albert Pol, „Informacja na temat pozycji procesowej, zakresu działania, kompetencji i uprawnień sędziego śledczego w Grecji, Hiszpanii, Holandii i Portugalii”, *Zeszyty Prawnicze BAS*, no. 3(27) (2010): 156–164.

33 Krzysztof Eichstaedt, *Rola sądu w postępowaniu przygotowawczym a instytucja sędziego śledczego*, 13–21.

34 Leon Schaff, *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*, (Warszawa: PWN, 1961).

35 Łukasz Wiśniewski, „Sędzia dochodzenia w niemieckim postępowaniu karnym”, *Państwo i Prawo*, no. 12 (2011): 56–67.

36 Karolina Malinowska-Krutul, „Czynności sądowe w postępowaniu przygotowawczym”, *Prokuratura i Prawo*, no. 10 (2008): 65–66.

37 Jacek Sobczak, „Europejski Nakaz Aresztowania – dylematy i wątpliwości. Perspektywa polska”, *Rocznik Integracji Europejskiej*, no. 2 (2008): 21–42.

logue of acts assigned to the court – is of crucial importance. It must be emphasized that this catalogue does not have a single approved form derived from international law. Significantly, legal scholars themselves are not in agreement regarding its classification³⁸. Consequently, there is no single binding taxonomy of these acts in legal theory. However, for the purposes of this article, the authors will adopt a classification of judicial acts into decision-making, supervisory, and evidentiary acts³⁹.

Decision-making acts form the core of judicial activity during preparatory proceedings. They may interchangeably be referred to as authorization, adjudicatory, guarantee, jurisdictional, or *ex ante* supervisory acts. They consist of the requirement that law enforcement authorities must obtain judicial approval before performing a specific action, as such actions significantly infringe upon civil rights and liberties⁴⁰. Consequently, the court always acts upon the motion of an authorized body and issues its decision in the form of a formal order. In current models of preparatory proceedings, these constitute the broadest catalog of judicial acts.

Supervisory acts are *ex post* in nature. This means that they follow actions previously performed by the prosecutor's office or the police. These prior actions could have been police, prosecutorial, or judicial in nature – depending on the authorizations required by the provisions of criminal procedural law. These acts consist of the court's review of appeals (complaints) lodged against previously issued orders or directives authorizing the aforementioned actions⁴¹. Such acts underscore the court's supervisory role in ensuring compliance with the rights and liberties of the individual within a pre-trial stage dominated by law enforcement authorities.

Evidentiary acts, also referred to as investigative or inquiry acts, are strongly associated with the aforementioned institution of the investigating judge. They consist of the court performing specific procedural acts of an evidentiary nature – predominantly, these involve the examination of individuals belonging to certain privileged groups or actions taken in the event of a potential loss of evidence⁴². Depending on the legal system, this catalogue may also be extended to include other actions, such as exhumations. In legal literature, there are arguments suggesting that the court's evidentiary acts should be eliminated from preparatory proceedings, or at most, permitted only as an exception⁴³. Furthermore, they are sometimes described as the equivalent of the investigating judge institution or explicitly referred to as the institution of the investigating judge in a limited scope⁴⁴.

38 Michał Kurowski, Paweł Sydor, „Śledcze” czynności sądowe w postępowaniu przygotowawczym w aspekcie praktycznym”, *Przegląd Sądowy*, no. 1 (2011): 101.

39 Karolina Malinowska-Krutul, „Czynności sądowe w postępowaniu przygotowawczym”: 65–66.

40 Marcin Wielec, Tomasz Bojanowski, „Przesłuchanie świadka w procesie karnym w trybie art. 185e Kodeksu postępowania karnego”, *Prawo w Działaniu*, t. 57 (2024): 147–163.

41 Stanisław Waltoś, Piotr Hofmański, *Proces karny – zarys systemu*, (Warszawa: Wolters Kluwer, 2020): 529.

42 Krzysztof Eichstaedt, „Przesłuchanie świadka w postępowaniu przygotowawczym przez sąd”, *Przegląd Sądowy*, no. 7–8 (2003): 161–166.

43 Tomasz Grzegorzczak, Janusz Tylman, *Polskie postępowanie karne* (Warszawa: Wolters Kluwer 2022): 807–922.

44 Michał Kurowski, Paweł Sydor, „Śledcze”: 101.

Due to the general nature of this study, the authors have endeavoured to avoid references to specific procedural institutions expressed in, for example, the Polish or Serbian Codes of Criminal Procedure. Furthermore, given the study's limited scope and the adopted thesis, a broader discussion of the catalogs of judicial acts in preparatory proceedings, as well as the historical evolution of the court's institutional role at this stage, would be inadvisable. Beyond the scope of this analysis are also acts related to so-called 'transitional proceedings'⁴⁵ and the criminal 'pre-trial' phase, i.e., operational-reconnaissance activities⁴⁶. This section aims to present this institution, which is strongly characterized by axiological implications, within the framework of the research area that is preparatory proceedings.

5. THE JUDICIAL INVOLVEMENT IN PREPARATORY PROCEEDINGS AND THE REALIZATION OF AUTOTELIC VALUES

Having fully illustrated the subject at hand, it is now possible to proceed to the *meritum* – namely, demonstrating that the judicial element in preparatory proceedings serves to realize specific values. Regarding autotelic values, one must begin with human dignity, which constitutes the core of human rights and freedoms. In the initial stage of criminal proceedings, dominated by law enforcement authorities, it is the independent court – subject only to the Constitution and statutes – that serves as the ultimate barrier protecting participants and parties (the suspect and the victim) from instrumental treatment, disproportionate interference with their rights and liberties, and excessive repression. Examples of this include the court's decision-making acts, such as pre-trial detention, judicial wiretapping, or the freezing of assets.

The next value is the rule of law. In the authors' view, a broad involvement of the judicial element in preparatory proceedings is the best guarantor of rule-abiding preparatory proceedings, due to the attribute of judicial independence. This value manifests itself in all judicial acts – decision-making, supervisory, and evidentiary. However, supervisory acts require broader attention, as they correct the actions of the prosecutor's office and other services to ensure they comply with criminal procedural regulations, for instance, through the review of complaints against orders such as those concerning pre-trial detention.

Turning to justice, it must again be emphasized that judicial independence is paramount. It is precisely this independence that enables the court to remain impartial when assessing the grounds for performing specific acts or when reviewing appeals. As an institution within preparatory proceedings, the court fosters a public perception that the proceedings are conducted fairly, regardless of the final outcome.

45 Marian Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne* (Warszawa: PWN, 1984): 54–55; Stanisław Waltoś, Piotr Hofmański, *Proces*: 505.

46 Tomasz Bojanowski, *Istota i przeznaczenie karnoprocesowe czynności operacyjno-rozpoznawczych*, (Lublin: Episteme, 2023).

In principle, the court is not predisposed to make evidentiary findings during preparatory proceedings; however, criminal procedural provisions introduce exceptions to safeguard the proper course of the process. In such instances, the court acts as an institution that realizes the value of truth by verifying evidentiary material – for example, through the examination of a minor witness, the examination of persons with special needs, or prior to the application of pre-trial detention.

6. THE JUDICIAL ELEMENT IN PREPARATORY PROCEEDINGS AND THE REALIZATION OF PRAXEOLOGICAL VALUES

Turning to the realm of praxeological values, it must be noted that the involvement of an independent body in preparatory proceedings – where the prosecutor or an authorized investigative body acts as the *dominus litis* – serves as the cornerstone of public trust in the administration of justice. Furthermore, it represents a manifestation of trust in the democratic rule-of-law state, particularly in the specific situation of a conflict between the suspect and law enforcement authorities.

The court also serves as an institution tasked with protecting the interests and well-being of both participants and parties to the preparatory proceedings. This is manifested in judicial acts aimed at preventing or counteracting abuses by law enforcement authorities.

The final praxeological values realized through the judicial element in preparatory proceedings are morality and integrity. This is expressed in the requirement that the conduct of judges must be characterized by the highest moral and ethical standards. Furthermore, the court should serve as a guarantor of these values throughout the entire administration of justice.

7. CONCLUSIONS

The analysis presented above, situated at the intersection of preparatory criminal proceedings and legal values, leads to the conclusion that the institution of judicial involvement in the preparatory stage is decisive for the social legitimacy and authority of criminal proceedings. Without the participation of the court in preparatory proceedings, the criminal process model would inevitably slide into mere technicalism and authoritarianism, thereby precluding the realization of its underlying axiological purpose.

Therefore, proposals aimed at strengthening judicial intervention in preparatory proceedings are justified, as the court serves as the ultimate guarantor of these values. It should be emphasized that while the choice of an institutional framework is not of primary importance, it may nonetheless influence the intensity with which specific values are realized. The catalogue of judicial acts appears to be the most critical factor. Consequently, it is advisable to expand the scope of judicial decision-making acts in cases involving interference with civil rights and liberties. Further-

more, attention must be given to evidentiary acts, specifically by skilfully adapting their catalogue to the realities of the criminal process.

The authors of this study advocate for the introduction of an investigating judge institution into the Polish model of preparatory proceedings, along with a significant expansion of the catalogue of judicial acts. Furthermore, the current division of preparatory proceedings into two forms – investigation and inquiry – requires revision, as it remains largely fictional in practice. Consequently, efforts should be directed toward constructing a new model of preparatory proceedings with a reinforced judicial element, which would both draw upon sound Polish procedural traditions and fully implement international standards.

LITERATURE

- Baj Agnieszka. „Cele postępowania przygotowawczego”. *Prokuratura i Prawo*, no. 12, 2016: 63–76.
- Bojanowski Tomasz. „Selected Standards of Preparatory Proceedings in European Legal Systems”. *Pécs Journal of International and European Law*, no. 1, 2025: 5–21.
- Bojanowski Tomasz. *Istota i przeznaczenie karnoprosesowe czynności operacyjno-rozpoznawczych*. Lublin: Episteme, 2023.
- Bojanowski Tomasz, Wielec Marcin. „Sąd jako gwarant praworządności postępowania przygotowawczego”. *Consilium Iuridicum*, no. 4 (12), 2024: 115–142.
- Cieślak Marian. *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*. Warszawa: PWN 1984.
- Denek Kazimierz. „Związek edukacji z wartościami”, *Neodidagmata*, no. 29/30, 2007–2008: 25–38.
- Eichstaedt Krzysztof. „Przesłuchanie świadka w postępowaniu przygotowawczym przez sąd”. *Przegląd Sądowy*, no. 7–8, 2003: 161–166.
- Eichstaedt Krzysztof. *Rola sądu w postępowaniu przygotowawczym a instytucja sędziego śledczego*. Warszawa: Difin, 2009.
- Grzegorzczak Tomasz, Janusz Tylman. *Polskie postępowanie karne*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2022.
- Janiga Waldemar. „Funkcje wartości w osobowości”. *Studia Warmińskie*, no. XLIII, 2006: 225–236.
- Kaftal Alfred. „Model postępowania przygotowawczego de lege ferenda w prawie Polski”. *Studia Prawnicze*, no. 1, 1989, 51–74.
- Kościuch Jan. „Kwestionariusz Milтона Rokeacha”. *Studia Philosophiae Christianae*, no. 19/1, 1983: 224–231.
- Kruszyński Piotr (ed). *Wykład prawa karnego procesowego*. Białystok: Temida 2, 2004.
- Kruszyński Piotr, Marcin Warchoń. „Pozycja sędziego śledczego na tle modeli postępowania przygotowawczego, cz. 1”. *Palestra*, no. 3–4, 2008: 49–61.
- Kulesza Cezary. *Sędzia śledczy w modelu postępowania przygotowawczego na tle porównawczym*. Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW w Białymstoku, 1991.
- Kurowski Michał, Paweł Sydor. „Śledcze” czynności sądowe w postępowaniu przygotowawczym w aspekcie praktycznym”. *Przegląd Sądowy*, no. 1, 2011: 98–108.

- Malinowska-Krutul Karolina. „Czynności sądowe w postępowaniu przygotowawczym”, *Prokuratura i Prawo*, no. 10, 2008: 63–79.
- Pol Albert. „Informacja na temat pozycji procesowej, zakresu działania, kompetencji i uprawnień sędziego śledczego w Grecji, Hiszpanii, Holandii i Portugalii”. *Zeszyty Prawnicze BAS*, no. 3(27), 2010: 156–164.
- Schaff Leon. *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*. Warszawa: PWN, 1961.
- Siewierski Mieczysław. „Koncepcja kodyfikacyjna postępowania przygotowawczego”. *Problemy Kryminalistyki*, no. 29, 1961.
- Sobczak Jacek. „Europejski Nakaz Aresztowania – dylematy i wątpliwości. Perspektywa polska”. *Rocznik Integracji Europejskiej*, no. 2, 2008: 21–42.
- Stefański Ryszard A. „Model postępowania przygotowawczego; dotychczasowe zmiany i wnioski de lege ferenda”. *Ius Novum*, no. 5, 2014: 81–92.
- Sztumska Bożena, Sztumski Janusz. *Człowiek w świecie wartości*. Katowice: Polska Akademia Nauk, 2002.
- Waltoś Stanisław. *Model postępowania przygotowawczego na tle porównawczym*. Warszawa: PWN 1968.
- Waltoś Stanisław, Piotr Hofmański. *Proces karny – zarys systemu*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2020.
- Wielec Marcin. „Aksjologiczne ujęcie postępowania karnego”. In *Ius Scientiam Persequitur. Księga jubileuszowa z okazji XXV-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, eds. M. Badowski, J. Wesserling, L. Kar-ski. Warszawa: Wolters Kluwer: 2025.
- Wielec Marcin. „Values in the light of the polish model of criminal procedure”, *Revista Facultății de Drept Oradea*, no. 1, 2022: 77–86.
- Wielec Marcin, Tomasz Bojanowski. „Przesłuchanie świadka w procesie karnym w trybie art. 185e Kodeksu postępowania karnego”. *Prawo w Działaniu*, t. 57, 2024: 147–163.
- Wielec Marcin. *Wartości – analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*. Lublin: Academicon, 2017.
- Wiśniewski Łukasz. „Sędzia dochodzenia w niemieckim postępowaniu karnym”. *Państwo i Prawo*, no. 12, 2011: 56–67.
- Zagrodnik Jarosław. *Proces karny*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.

Tomasz Bojanowski*

Marcin Wielec**

AKSIOLOGIJA UČEŠĆA SUDA U PRIPREMNOG POSTUPKU U SVETLU MODELA KRIVIČNOG POSTUPKA

REZIME

Rad se bavi učešćem suda u pripremnom postupku u okviru kontinentalnih pravnih sistema iz aksiološke perspektive. Ovu fazu postupka, kojom dominiraju organi za sprovođenje zakona, po prirodi karakterišu represivnost, tajnost i nejednakost procesnih strana, zbog čega je ona posebno podložna aksiološkim napetostima. Osnovni cilj autora jeste da pokažu da intervencija suda predstavlja ključni instrument za garantovanje ostvarivanja vrednosti u krivičnom postupku, a ne samo tehnički mehanizam nadzora. Koristeći dogmatsko-pravni i teorijsko-pravni metod, u radu se razlikuju tehnički i aksiološki ciljevi krivičnog postupka. Potonji se određuje kao ostvarivanje vrednosti, koje se razvrstavaju na autotelične (ljudsko dostojanstvo, vladavina prava, pravda, materijalna istina) i prakseološke (poverenje, sigurnost, integritet, moral). Analizom su obuhvaćena tri evropska institucionalna modela: istražni sudija (*juge d'instruction*), sudija za pripremni postupak i sud nadležan za suđenje (kao u Poljskoj). Funkcionalno posmatrano, prisustvo suda zasniva se na odlučujućim, nadzornim i dokaznim radnjama. Nezavisan sud ostvaruje autotelične vrednosti štiteći pojedince od autoritarizma države, a prakseološke vrednosti podsticanjem poverenja javnosti u pravosuđe. Zaključno, autori iznose predloge *de lege ferenda* za Poljsku, zalažući se za ukidanje suviše razlike između istrage i istrage kao posebnih oblika pripremnog postupka, proširenje ovlašćenja suda u odlučivanju i uvođenje specijalizovanog sudije za pripremni postupak.

Ključne reči: pripremni postupak, učešće suda (sudski element), aksiologija, vrednosti krivičnog postupka, sudija za pripremni postupak.

* Doktorant na Katedri za krivično procesno pravo, Fakultet za pravo i administraciju Univerziteta kardinala Stefana Višinskog u Varšavi – Poljska, e-mail: tomaszbojanowski@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8294-0968.

** Vanredni profesor na Katedri za krivično procesno pravo, Fakultet za pravo i administraciju Univerziteta kardinala Stefana Višinskog u Varšavi – Poljska, e-mail: m.wielec@uksw.edu.pl tomaszbojanowski@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6716-3224.

Svetislav Janković*

ODGOVORNOST VAZDUŠNOG PREVOZIOCA PREMA PUTNIKU U SLUČAJU OTMICE VAZDUHOPLOVA**

Apstrakt: Autor u radu razmatra pravne posledice otmice vazduhoplova koje putnik kao neposredna žrtva takve terorističke radnje trpi. Kako je postojeće međunarodno pravno uređenje otmice vazduhoplova usmereno, pre svega, na prevenciju otmice, kao i na odmazdu prema otmičarima, čini se da je pravni položaj putnika neopravdano pravno nedostatan u smislu da predstavlja svojevrsnu pravnu prazninu. Nejasno je da li putnik (ili članovi njegove porodica, ako nije preživeo) imaju pravo na obeštećenje zbog smrti, povreda ili, uopšte, narušavanja zdravlja, koje nastupi usled otmice vazduhoplova. Tri su moguća odgovorna lica prema putniku. Prvo, najprimerenije, najopravdanije i najneverovatnije – otmičari. Drugo, vazdušni prevoznik na osnovu ugovora o prevozu i činjenice njegove objektivne odgovornosti za svaku okolnost koja se dogodi za vreme pružanja usluge prevoza. I, treće, država kao subjekt koji je u obavezi da sprečava akte terorizma na svojoj teritoriji. Nakon analize pravnih režima moguće odgovornih subjekata, zaključuje se *da lege lata* samo država može da bude odgovorna putnicima za otmicu vazduhoplova, a da bi *de lege ferenda* rešenje trebalo da bude u solidarnoj ili, makar supsidijarnoj odgovornosti države i vazdušnog prevozioca sa obavezom regresa prema otmičarima.

Ključne reči: otmica vazduhoplova, obeštećenje putnika, odgovornost države, solidarna odgovornost.

1. UVOD

Otmica vazduhoplova predstavlja svojevrsan vid terorizma, premda se, po pravilu, preduzima kao vid pritiska, ucene, pa čak i odmazde prema državi registracije vazduhoplova ili, pak, države u kojoj treba da nastupe posledice.¹ Sama činjenica

* Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, jankovic@ius.bg.ac.rs, ORCID: 0009-0007-2279-9975.

** Ovaj rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru strateškog projekta za 2026. godinu „Problemi stvaranja, tumačenja i primene prava“ (podtema: Pravosuđe i izazovi današnjice – tema istraživačke grupe „Reforma krivičnog prava Srbije i aktuelne promene međunarodnog krivičnog prava“), koji finansira Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

1 U isti mah, država na takvu radnju po pravilu takođe deluju metodom odmazde, ali i prevencije. Predrag Pavličević, „Taksonomije koncepcata borbe protiv terorizma“, *Crimen* 5, br. 2 (2014):

da se otmica vazduhoplova događa za vreme leta, odnosno dok je vazduhoplov u atmosferi, za svoju posledicu ima izazivanje opšte opasnosti i to, kako za prisutne putnike u vazduhoplovu, tako i za lica na površini zemlje preko koje taj vazduhoplov preleće.²

S obzirom da je civilno vazduhoplovstvo, kao i uopšte vazduhoplovstvo, mlada grana saobraćaja koja počinje sa svojim razvojem posle Prvog svetskog rata, a puni zamah, tačnije omasovljenost dobija nakon Drugog svetskog rata, proizlazi da je na svetskom nivou ona postala privredno značajna tek nakon Drugog svetskog rata.³ Otuda, prve otmice civilnih vazduhoplova se događaju upravo tada, nakon Drugog svetskog rata, odnosno tokom 60-ih godina XX veka.⁴

Upravo, tokom tog perioda na međunarodnom planu postaje jasna opšta opasnost koju otmica vazduhoplova izaziva, te se pristupa opštem uređenju takve okolnosti. Štaviše, tada se u civilnom vazduhoplovstvu počinje jasnije uočavati razlika između sigurnosti i bezbednosti vazdušne plovidbe. Sigurnost vazdušne plovidbe (eng. *air safety*) je usmerena na tehničke odrednice vazduhoplova koje, ako su kao uslovi zadovoljene, čine vazduhoplov osposobljenim za plovidbu (eng. *airworthiness*), tačnije za premeštaj putnika i robe sa jednog mesta na drugo. Sa druge strane, bezbednost vazdušne plovidbe (eng. *air security*) je usmerena ka omogućavanju obavljanja leta prethodno tehnički osposobljenog vazduhoplova koji je oslobođen od spoljašnjeg malicioznog ljudskog uticaja koji bi mogao da ga poremeti i, posredno i povratno, da utiče na sigurnost vazdušne plovidbe. Prema tome, sigurnost vazdušne plovidbe je odrednica koja se tiče unutrašnjeg pitanja samog vazdušnog prevozioca i njegove tehničke pripremljenosti za predstojeći let, dok se bezbednost vazdušne plovidbe tiče svih učesnika u saobraćaju i predstavlja spoljnu odrednicu u odnosu na vazdušnog prevozioca na koju on ne može toliko neposredno da utiče.⁵

213–214. Pri tome, deluje da mere, tačnije norme krivičnog zakonodavstva imaju više odliku odmazde prema otmičarima vazduhoplova, dok mere upravnog zakonodavstva koje se odnose na sigurnosne i bezbednosne procedure (protokole) ulaska i izlaska sa aerodroma i (u) iz vazduhoplova, deluju više preventivno. Upravo se u tom upravnom pravnom smeru kreće pravna politika Međunarodne organizacije civilnog vazduhoplovstva kroz čitav niz upravnih mera i postupaka koja doprinose sigurnijoj i bezbednijoj civilnoj avijaciji. Više o tome dostupno na adresi: <https://www.icao.int/secretary-generals-presentation-administrative-committee-coordination-acc>, 15.8.2026.

- 2 Upravo ranjivost civilne avijacije koja se sastoji u velikom broju ljudi okupljenih na malom prostoru (u kabini vazduhoplova) predstavlja plodno tlo za akte politički motivisanog terorizma, jer je veoma lako na takvom prostoru izazvati opštu opasnost. Više o tome vid. Brian Jackson et alia, "The problem to be solved: Aviation terrorism risk past, present, and future", in: *Efficient aviation security*, eds. Brian Jackson et alia (RAND Corporation, 2012), 12–13.
- 3 Robert Curley, *The complete history of aviation – from ballooning to supersonic flight* (New York: Britanica educational publishing, 2012), 52. i dalje.
- 4 Abraham Abramovski, "Compensation for passengers of hijacked aircraft", *Bufalo Law Review* 21, no. 2 (1972): 340–341. Istina, otmice vazduhoplova kao pojava ne jenjavaju ni na početku 21. veka, a što potvrđuje događaj od 11.9.2001. kada se putem niza otmica vazduhoplova izvršeni teroristički akti na SAD-a, a što je u sadejstvu sa izuzetno naglašenim medijskim izveštavanjem stvorilo još upečatljiviju sliku o opasnosti od takvog vida terorizma. Više o tome vid. Aleksandra Ilić, "Discourse on modern terrorism", *Crimen* 12, br. 3 (2021): 309–311.
- 5 Michael Milde, *International Air Law and ICAO* (Utrecht: Eleven International Publishing, 2008), 207.

Otmica vazduhoplova predstavlja, upravo, taj spoljašnji uticaj na vazduhoplov, tačnije na upravljača vazduhoplova koji ima tehničku kontrolu nad njegovim upravljačkim mehanizmom sa dva krajnja cilja.⁶ Prvi je tehničke prirode i odnosi se na preuzimanje kontrole nad vazduhoplovom od strane otmičara, odnosno, suprotno posmatrano, na oduzimanje kontrole dotadašnjem upravljaču vazduhoplova, to jest prevoziocu koji takvu kontrolu vrši putem (tačnije, preko) letačkog osoblja.⁷ Drugi je, po pravilu, političke prirode i odnosi se na vršenje uticaja putem pritiska, prinude, iznude itd. na, najčešće, državu u kojoj je registrovan vazduhoplov ili iznad koje bi vazduhoplov trebalo da leti, odnosno čiji putnici u preovlađujućoj meri imaju državljanstvo.⁸

Kako su se dela terorizma u civilnom vazduhoplovstvu, a naročito otmice omasovile tokom 60-ih godina XX veka, tako je međunarodna zajednica preko svoje krovne organizacije Ujedinjenih nacija i njene stručne službene organizacije Međunarodnog civilnog vazduhoplovstva (eng. ICAO) odreagovala usvajanjem nekoliko međunarodnih vešestranih ugovora u ovom polju društvenih odnosa. Zajedničko svim takvim konvencijama jeste da se putem njih uređuju samo krivičnopravni i eventualno upravnopravni aspekti otmice civilnog vazduhoplova, dok se građanskopravnim aspektima otmice ne pridaje naročiti značaj. Štaviše, putem takvih konvencija se, zarad što šireg, opštijeg prihvatanja od strane država, sužavalo polje pravnog uređenja tako da se ono svede na sumarno i opšte uređenje bića međunarodnog krivičnog dela (otmice, sabotaze ili, uopšte, ugrožavanja bezbednosti vazdušne plovidbe), kao i na detaljnije uređenje nadležnosti državnih (nacionalnih) organa (sudova) za postupanje i postupak ekstradicije.⁹

- 6 Interesantna je etimologija reči otmica vazduhoplova na engleskom jeziku koja je nastala spajanjem uobičajenog izraza pozdravljanja među američkim licima iz kriminogene sredine (*Hi Jack*, pa otuda *hijack*, *hijacking* kao izraz za otmicu). Više o tome vid. Marko Krstić, "Ugrožavanje vazdušnog saobraćaja terorističkim aktima", *Strani pravni život* 60, br. 3 (2016): 109.
- 7 Anushka Singh et alia, "Aircraft hijacking and International Law". *International Journal of Law Management & Humanities* 4, no. 3 (2021): 140–141.
- 8 Upravo se, prema drugom kranjem cilju, razlikuju otmica vazduhoplova kako je ovde pojmovno određena i piraterija na nebu, odnosno prema vazduhoplovu (eng. *aircraft piracy*) kakva je pravno određena bila u Konvenciji UN o pravu mora, prema kojoj takva piraterija prema civilnom vazduhoplovu ima za svoj krajni cilj imovinske koristi koju predstavlja sam predmet piraterije (vrednost vazduhoplova, robe ili dragocenosti koje u tom trenutku poseduju putnici). Suprotno tome, otmicari vazduhoplova nemaju za svoj krajnji cilj da opljačkaju vazduhoplovnog prevozioca i korisnike prevoza, već da utiču na državu, međunarodnu organizaciju, uopšte na širi politički cilj putem ucene ili prinude povodom opšte bezbednosti i bezbednosti putnika i osoblja u vazduhoplovu koji otmičarima služe, po pravilu, kao taoci. Upor. Konvencija o pravu mora iz 1958. godine – UNICLOS, dostupno na adresi: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, čl. 101. i Alona E. Evans, "Aircraft hijacking: its cause and cure", *American Journal of International Law* 63, no. 4 (1969): 695–696.
- 9 Detaljnije o pravnim izvorima koji uređuju bezbednost vazdušne plovidbe vid. Svetislav Janković, *Vazduhoplovno pravo* (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2021), 90–99. U suštini čitava oblast otmice vazduhoplova je na međunarodnom planu uređena u nekoliko konvencija hronološki određenih prema sledećem redosledu. Prvo su se putem Tokijske konvencije iz 1963. godine (eng. *Convention on Offences and Certain Other Acts Committed on Board Aircraft* – u daljem tekstu Tokijska konvencija 1963.) uređivala na opšti način dela protiv bezbednosti vazdušne plovidbe a koja se učine u vazduhoplovu tokom leta. Težište uređenja je bilo na rasporedu nadležnosti i poslovnicih usmerenju na nadležnost države u kojoj je registrovan vazduhoplov, a

2. UOČAVANJE PROBLEMA

Hipoteza ovog rada se odnosi na moguću odgovornost vazdušnog prevozioca prema putniku u slučaju otmice vazduhoplova. *Rationae personae* posmatrano, to znači da se u pravnom smislu težište ugla posmatranja prebacuje na putnika kao, istina, najveću žrtvu otmice vazduhoplova i vazdušnog prevozioca koji nije otmičar i koji, takođe, može da bude žrtva takve otmice. Pri tome, putem takve hipoteze se želi uspostaviti pravni odnos građanskopravne odgovornosti vazdušnog prevozioca prema putniku zbog okolnosti otmice, a kao jedini pravni osnov takvoj odgovornosti se čini ugovor o prevozu između putnika i prevozioca koji je u toku svog izvršenja „prekinula“ otmica. Shodno tome, hipotezom se, možda i nehotice, teži pripisati rizik otmice na vazdušnog prevozioca.

Takva hipoteza, tačnije tvrdnja nastaje kao pokušaj ustanovljenja jednog od mogućih modela obeštećenja putnika u slučaju otmice vazduhoplova. Upravo, činjenica da je putnik svojevrsna kolateralna šteta čina otmice i predmet talačke krize koju izaziva otmica sama po sebi, ukazuje na to da ličnost, identitet putnika koji se nalaze u vazduhoplovu za otmičare nisu važni, već je važna država registracije tog vazduhoplova ili država u koju taj vazduhoplov leti (sleće, preleće itd.).¹⁰ Putniku

što se docnije iz praktičnih potreba proširilo i na države sletanja (poletanja) vazduhoplova). Vid. Ruwantissa Abeyratne, *Legal Priorities in Air Transport* (Cham – Switzerland: Springer, 2019): 103. Takva opštost Tokijske konvencije iz 1963. godine i nedovoljnost oslanjanja na nepotpuno uređenje otmice vazduhoplova prema Konvenciji o pravu mora iz 1958. godine su doveli do usvajanja Haške konvencije iz 1970. godine čije je pravno uređenje, praktično, bilo ograničeno samo na otmicu vazduhoplova (eng. *Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft* – u daljem tekstu Haška konvencija 1970). Takođe, putem Haške konvencije iz 1970. godine pitanje nadležnosti u postupanju sa takvim delom je složenije uređeno tako da pored države u kojoj je delo učinjeno, nadležnost mogu da imaju i država registracije vazduhoplova, te one u kojima su nastupile posledice, pa čak država u kojoj su otmičari zatečeni. Vid. S. Z. Feller, “Comment on Criminal Jurisdiction over Aircraft Hijacking“, *Israel Law Review* 7, no. 2 (1972): 208–209. U cilju upotpunjenja celine pravnog uređenja ove oblasti, 1971. godine je usvojena Montrealska konvencija o sprečavanju nezakonitih radnji protiv vazdušne plovodbe, a koja je u suštini (osim neograničenosti samo na delo otmice) upodobila pravila o nadležnosti u postupku ekstradicije pravilima iz Haške konvencije iz 1970. godine (eng. *Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation* – u daljem tekstu Montrealska konvencija 1971). Vid. Gerald F Fitzgerald, “Unlawful Interference with Civil Aviation“, *Esseys in: Air Law*, ed. Arnold Kean (The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1982), 63–65. Republika Srbija je članica ove konvencije od 2001. godine, a SFRJ je bila njena članica neposredno pošto je usvojena, od 1972. godine (Sl. list SFRJ, br. 33/72). Podaci o tome su dostupni na adresi: https://www.icao.int/sites/default/files/secretariat/legal/CurrentListofParties/Mtl71_EN.pdf, pristup 28.6.2026. Najzad, nakon niza otmica vazduhoplova 11. septembra 2001. godine, usvojene su dve konvencije u Peking (tzv. Pekinški sistem) koje su na znatno širi, potpuniji i striktniji način uređivale protivzakonite radnje userene na bezbednost civilne avijacije (eng. *Convention on the Suppression of the Unlawful Acts Relating to International Civil Aviation* – u daljem tekstu Pekinška konvencija 2010; *Protocol Supplementary to the Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft* – u daljem tekstu Pekinški protokol 2010). Više o tome vid. Michael Milde, “The Beijing Convention and Beijing Protocol adapted at the International Conference on Air Law“, *Zeitschrift für Luft – und Weltraumrecht* 60, no. 1 (2011): 9–11.

10 Istina, putnici su ranjivi ne samo u kabini vazduhoplova, već i na samom aerodromu prilikom ukrcajanja ili iskrcajanja. Vid. Commentary, “Deterring airport terrorists attacks and compensating the victims“, *University of Pensilvania Law Review* 125, no. 5 (1977): 1135. i dalje.

kao žrtvi i oštećenom (posmatrano spram krivičnog i građanskog prava) nije kao takvom potpuno uređen pravni položaj, jer je nejasno kome da se obrati za obeštećenje nakon čina otmice vazduhoplova (ili kome da se obrate članovi porodice putnika, ako putnik nije preživio otmicu). Postoji nekoliko lica kojima bi putnik mogao da se obrati za obeštećenje.

Prvo, najpravednije, ali i najmanje izvesno je da se obrati otmičarima vazduhoplova u kome se nalazio. Nesporno je da je putniku moguće da se po osnovu vanugovornog (deliktne) odnosa obrati otmičaru vazduhoplova koji je, neposredno posmatrano, urok štete koju je putnik pretrpeo.¹¹ Međutim, imajući u vidu veliku verovatnoću da otmičari nisu finansijski solventni u meri da mogu da obeštete toliki broj putnika u vazduhoplovu koji su oteli, takva mogućnost se smanjuje do neupotrebljivog nivoa.¹² Čak, da putnik (putnici) sudskim putem dobije kondemnatornu obeštećujuću presudu protiv otmičara, ona će, praktično, biti nesprovodiva, odnosno neizvršiva, s obzirom da otmičari nemaju, po pravilu, svoju imovinu.

Drugi, izvesniji model odgovornosti prema putniku jeste da se njome optereti vazdušni prevoznik. Pravno relevantna činjenica da je putnik štetu od otmice pretrpeo u toku trajanja, tačnije izvršenja ugovora o prevozu koji je zaključio sa prevoziocem, pruža pravni osnov za obeštećenje putnika od strane prevozioca po osnovu ugovorne odgovornosti i činjenice da usluga prevoza nije pružena onako kako je prema tom osnovu prevoznik putniku obećao.¹³ To bi bila, dakle, ugovorna odgovornost prevozioca prema putniku putem koje bi se stvorila obaveza za prevozioca da obešteti putnika povodom okolnosti otmice vazduhoplova. Ako bi se pošlo za takvom logikom, moguće, prevozićeve odgovornosti, onda bi se otvorio niz pitanja koja stvaraju nejasnoće poput toga da li prevoznik odgovara ograničeno ili neograničeno zbog otmice, kao i da li se otmica može smatrati vazduhoplovnom nezgodom koja, po sebi, predstavlja svojevrstan aktivator (formalnopravno: uslov) prevozićeve odgovornosti.¹⁴ Najzad, ostalo bi nejasno da li otmica predstavlja ri-

11 *Napomena*: Na ovom mestu se neće činiti razlika između materijalne (koju putnik ređe trpi) i nematerijalne (koju putnik češće trpi) štete koja nastaje neposredno na dobrima putnika prilikom otmice vazduhoplova. Razlog tome je kako bi se na početku izbeglo dodatno usložnjavanje problema sa nejasnoćom u pogledu obima šteta koje je putniku dužan da nadoknadi vazdušni prevoznik u slučaju klasične vazduhoplovne nezgode koja je uređena opšteprihvaćenim pravilima Varšavske (iz 1929. godine) i Montrealske konvencije iz 1999. godine. Više o razlici šteta prema putniku tokom otmice vid. Abramovski, "Compensation for passengers of hijacked aircraft": 347.

12 Ronald L. Fick et al, "Aircraft Hijacking: Criminal and Civil Aspects", *University of Florida Law Review* 22, no. 1 (1969): 90.

13 Nebojša Jovanović, *Saobraćajno pravo* (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2024), 383–386.

14 U početnim decenijama razvoja civilne avijacije pojam vazduhoplovne nezgode je bio potpuno podudaran i poistovećen sa padom vazduhoplova, odnosno nezgoda je postojala samo kada vazduhoplov padne. Kako se tehnika razvijala, vazduhoplovi su ređe padali, pa je pojam nezgode, koji kao takav predstavlja aktivator prevozićeve odgovornosti, počeo da se odvajao od svog odraza podudarnog u samom padu aviona. Više o tome vid. Gerald F. Finley, "Trial Technique in Aircraft Accident Cases", *Texas Law Review* 31, no. 6 (1953): 809. i dalje. Međutim, i dalje je opstajala mala verovatnoća da se otmica vazduhoplova po automatizmu smatra vazduhoplovnom nezgodom u smislu koji vodi ka prevozićevoj odgovornosti, jer su i dalje postojala oprečna mišljenja o tome. Više o tome vid. Evans, "Aircraft hijacking: its cause and cure": 663–665.

zik koji je pokriven opštim osiguranjem prevozioca od (njegove, prevozilačke) odgovornosti, imajući u vidu prethodnu nedoumicu da se otmica (ne)može smatrati vazduhoplovnom nezgodom.¹⁵ Na kraju, ali i najvažnije, odgovornost prevozioca prema putniku za posledicu otmice nije uređena u postojećim opšteprihvaćenim međunarodnim (i domaćim) pravilima koja na poseban (*lex specialis*) uređuju prevoz vazdušnim putem.¹⁶ Otuda, osnovni problem nastaje zbog pravne praznine koju predstavlja neuređenost prevoziočevog režima građanske odgovornosti prema putniku u slučaju otmice vazduhoplova.

Kako bi se takva pravna praznina popunila, odnosno sistemski rešila (što ujedno predstavlja i *treći* model moguće odgovornosti za otmicu), neophodno je posegnuti za širim pravnim okvirom koji na međunarodnom nivou deluje da ne postoji, već ga je moguće pronaći samo na nacionalnom nivou. Shodno tome, za to će se uzeti primer prava Republike Srbije. U tom pravnom sistemu, postoji pravilo prema kome bi država trebala da bude odgovorna za akt nečinjenja, tačnije za nepreduzimanje mera (pa čak, i objektivno nemogućih za nju) koje bi sprečile otmicu vazduhoplova.¹⁷ Otuda, takvom potpunom pravne praznine u režimu civilnog vazduhoplovnog prava, deluje da bi se prethodno uočeni problem rešio. Međutim, to je samo naizgled, jer se time otvaraju mnoga druga pitanja u pogledu sadržine takve odgovornosti. Nejasno ostaje da li bi država u slučaju otmice vazduhoplova odgovarala putnicima prema režimu odgovornosti kakav, inače, ima vazdušni prevozioc prema njima ili bi odgovarala prema sopstvenom režimu vanugovorne odgovornosti. Konkretno, da li bi država kao odgovorno lice prema putniku imala mogućnost da ograniči svoju odgovornost na već unapred određeni iznos poput prevozioca, kao i da li bi imala mogućnost da se oslobodi od odgovornosti, te da neograničeno odgovara, takođe nalik prevoziočevom režimu odgovornosti.

- 15 Erwin E Caban, "War-Risk, Hijacking & (and) Terrorism Exclusions in Aviation Insurance: Carrier Liability in the Wake of September 11, 2001", *Journal of Air Law and Commerce* 68, no. 2 (2003): 428. i dalje. Putem osiguranja od odgovornosti vazdušnog prevozioca bi se nedoumica obeštećenja putnika u slučaju otmice vazduhoplova u velikoj meri učinila bespredmetnom, jer bi putnik dobio osiguranu naknadu od osiguravača, a osiguravač bi se u njegovu ličnu subrogirao. Međutim, jedna od prepreka takvom rešenju jeste činjenica da se kod osiguranja od odgovornosti osigurani slučaj događa, odnosno aktivira obaveza osiguravača samo u trenutku kada se jednovremeno aktivira i odgovornost samog prevozioca. Vid. Nataša Petrović Tomić, *Pravo osiguranja – sistem*, knjiga prva (Beograd: Službeni glasnik, 2019), 491–495. Upravo, nastanak odgovornosti prevozioca prema putniku povodom otmice vazduhoplova je i sporan.
- 16 Pre svega se to odnosi na prethodni Varšavski sistem nastao 1929. godine usvajanjem Varšavske konvencije i potonjih njenih dopuna (eng. *Convention for Unification of Certain Rules Relating to International Carriage by Air* - u daljem tekstu Varšavska konvencija 1929) te na postojeći Montrealski sistem zasnovan na Montrealskoj konvenciji iz 1999. godine (eng. *Convention for the Unification of Certain Rules for International Carriage by Air* - u daljem tekstu Montrealska konvencija 1999). Obe konvencije uređuju pravne odnose povodom ugovora o prevozu putnika, prtljaga i robe, kao i pravne režime odgovornosti vazdušnog prevozioca. Detaljnije o tim sistemima vid. Janković, *Vazduhoplovno pravo*, 57–73.
- 17 Pri tome, do takvog pravila se dolazi tumačenjem da otmica predstavlja akt terorizma, a prema pravilu da država građanskopravno odgovara za posledice terorizma na svojoj teritoriji, to bi sledilo da država odgovara i za posledice otmice vazduhoplova (Zakon o obligacionim odnosima, čl. 180, st. 1.). Vid. Slobodan Perović et alia, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima* (Gornji Milanovac-Kragujevac: Pravni fakultet u Kragujevcu i Kulturni centar Gornjeg Milanovca 1980), 534. i dalje.

Dakle, čak i kada bi se u prvom koraku konačno pronašlo rešenje da je država dužna da obešteti putnike u slučaju otmice vazduhoplova, ostalo bi nejasno kako bi se ta obaveza sadržinski odredila u smislu da li bi se poistovetila onoj koju ima vazdušni prevoznik u slučaju svoje odgovornosti prema putniku (specifičan vid tzv. prevoznikačke odgovornosti) ili bi se udaljila od nje, približavajući se klasičnoj građanskopravnoj odgovornosti.¹⁸ Rečju, da li bi sadržinski posmatrano odgovornost države za otmicu vazduhoplova „derivirala“ iz pravnog režima opšte prevoznikačke odgovornosti u civilnom vazduhoplovstvu ili bi, pak, bila „originarna“ odnosno udaljena i samostalna u odnosu na prevoznikačku odgovornost. Kako bi se uočila nepodudarnost u sadržini takve derivirane i originarne odgovornosti države za otmicu vazduhoplova, neophodno je, prethodno ukratko predstaviti pravni režim odgovornosti vazdušnog prevoznika, kako bi se, potom pokušalo pružiti sadržinski potpuno rešenje državne građanskopravne odgovornosti za otmicu vazduhoplova.

3. PRAVNI REŽIM ODGOVORNOSTI VAZDUŠNOG PREVOZNIKA

3.1. *Uopšteno*

Pravni režim odgovornosti vazdušnog prevoznika se pojmovno određuje kroz odgovorno lice (lica), slučajeve i vreme trajanja takve odgovornosti, kao i, konkretnije, kroz pravni osnov, granicu i razloge za oslobođenje odgovornosti. Posebnost pravnog režima takve odgovornosti se sastoji i u razlici u odnosu na opštu građanskopravnu (privrednopravnu) odgovornost od koje, upravo, prema navedenim odrednicama (pravnog osnova, granice, lica i slučajeva u kojima nastupa odgovornost) i odstupa.¹⁹

Vazdušni prevoznik odgovara za slučajeve u kojima je došlo do smrti ili telesne povrede putnika, oštećenja, uništenja ili gubitka predmeta prevoza (bilo da je to roba ili prtljag), te u slučaju zakašnjenja u prevozu putnika ili predaji robe (*rationae materiae*).²⁰ Vazdušnim prevoznikom kao odgovornim licem se smatra pravni subjekt (fizičko ili pravno lice – kompanija) koja se obavezala na pružanje usluge prevoza. Pri tome, prevoznikom se smatra, tačnije pripisuju mu se radnje, njegovih pomoćnika (bez obzira na pravni osnov – ugovor o radu, o delu itd.) koji svojim radnjama pomažu ispunjenje obaveze prevoza koju je izvorno preuzeo (*rationae personae*).²¹ Najzad, vazdušni prevoznik odgovara samo za štetne događaje koji nastupe za vreme prevoza u užem smislu reči (dok je letelica u vazduhu), kao i za vreme ukrcaja (pripreme) i iskrcaja (*rationae tempore*).

18 *Pojasňenje*: To znači da bi država u pogledu odgovornosti prema putniku u slučaju otmice vazduhoplova podražavala pravni režim prevoznikačke odgovornosti ili bi podražavala pravni režim klasične građanskopravne odgovornosti. O razlici ta dva režima odgovornosti vid. Jovanović, *Saobraćajno pravo*, 270–271.

19 Janković, *Vazduhoplovno pravo*, 238.

20 Jovanović, *Saobraćajno pravo*, 383–384.

21 Više o tome vid. Svetislav Janković, „Odgovornost vazdušnog prevoznika za radnje zemaljskog osoblja“, *Pravo i privreda* 63, br. 4 (2025): 532–534.

Sa druge strane, u užem pravnom smislu režim prevoziočeve odgovornosti se određuje prema osnovu, granici i razlozima za oslobođenje od nje. Tako, u pogledu osnova, u savremenom vazduhoplovnom pravu, prevozilac odgovara u tzv. dva koraka, odnosno prema dva osnova koji slede jedan za drugim.²² U prvom koraku, prevozilac odgovara objektivno, tačnije na osnovu tzv. relativne uzročnosti, odnosno na osnovu uzroka. U drugom koraku, prevozilac odgovara subjektivno, tačnije na osnovu pretpostavljene krivice. Pri tome, prvi korak, tačnije osnov prevoziočeve odgovornosti se odnosi na štete koje putnik pretrpi u materijalnom iznosu do 151 880 posebnih prava vučenja (eng. *special drawing rights*), a što kada se preračuna u evre iznosi približno 180 hiljada evra.²³ Ako putnik pretrpi štetu koja prelazi taj iznos, onda će se za prevozioca, u drugom koraku preobraziti osnov odgovornosti u pretpostavljenu krivicu, pa će prevozilac odgovarati za štetu koja prevazilazi pomenutu granicu (180 hiljada evra) ako ne bude u stanju da dokaže da do takve, prekogranične štete nije došlo usled njegove krivice (tačnije, nemara), odnosno takve krivice njegovih pomoćnika.²⁴ To znači da prevoziočeva odgovornost za štetu koju putnik pretrpi tokom prevoza, iako deluje, u načelu nije ograničena, jer u prvom koraku, tzv. objektivne odgovornosti, prevozilac odgovara do iznosa od 180 hiljada evra, dok u drugom koraku, tzv. subjektivne odgovornosti, prevozilac može da odgovara neograničeno ako ne bude u stanju da dokaže odsustvo svoje krivice, odnosno da takva šteta nije nastala usled prevozičevog nemara.²⁵

Dakle, vazdušni prevozilac odgovara prema dva osnova odgovornosti koja slede jedan za drugim, a shodno tome su određeni i razlozi za oslobođenje od takve odgovornosti. U prvom koraku, prevozilac se oslobađa odgovornosti ako dokaže da je putnik pretrpeo štetnu posledicu od radnje koja nije potekla od prevozioca već od samog putnika ili lica čije se radnje mogu pripisati putnikovoj interesnoj strani (član porodice preminulog putnika koji je prouzrokovao pad vazduhoplova, na primer). Dakle, u tom prvom koraku, osnov odgovornosti, iako određen kao relativna uzročnost, ipak naginje ka apsolutnoj uzročnosti, jer će prevozilac preuzeti na sebe obavezu naknade štete za svaku štetu koja je nastala tokom prevoza, a koja nije neposredno prouzrokovana radnjom putnika (ili njegovog naslednika).²⁶ Takav režim skoro pa apsolutne objektivne odgovornosti znači da će prevozilac odgovarati za štetu koju putnik tokom leta pretrpi čak i ako je uzrok štete u višoj sili, aktu ili grešci vazduhoplovne vlasti (što su, inače, razlozi za oslobođenje od odgovornosti kada je u pitanju prevoz robe). Rečju, vazdušni prevozilac će prema putniku odgovarati, u tom prvom koraku, u svakom slučaju, osim ako dokaže da je štetni događaj prouzrokovao ili doprineo mu, sam putnik.²⁷

22 Milde, *International air law and ICAO*, 282–284.

23 Montrealska konvencija 1999, čl. 17. Podatak dostupan na stranici: <https://www.xe.com/currency-converter/convert/?Amount=151880&From=XDR&To=EUR>, 11.8.2026.

24 Montrealska konvencija, čl. 21.

25 Janković, *Vazduhoplovno pravo*, 264–265.

26 Montrealska konvencija 1999, čl. 17.

27 Upor. Montrealska konvencija, čl. 18. Vid. George Leloudas, *Risk and liability in air law* (London: Informa, 2009), 86–92.

Takvim pravnim režimom se otvara mogućnost da se pravilo o skoro apsolutnoj odgovornosti vazdušnog prevozioca protegne i na odgovornost za otmicu vazduhoplova, a koja se dogodila za vreme trajanja prevoza, tačnije u njegovom toku u širem smislu koji obuhvata kako sam let, tako i pripreme za let, odnosno za sletanje i poletanje (ukrcaj i iskrcaj putnika). Takvim shvatanjem, tačnije tumačenjem pravila o apsolutnoj odgovornosti prevozioca u prvom koraku, dolazi se do zaključka da bi prevozioc trebalo da odgovara za svaku štetu koju putnik tokom leta pretrpi, a koju kao takav (putnik) nije sam izazvao ili joj doprineo. Tako bi se i posledice koje putnik pretrpi usled otmice vazduhoplova mogle podvesti pod opseg šteta koje bi trebalo da naknadi prevozioc, jer je skoro apsolutno odgovoran za sve štetne posledice prema putniku do iznosa od tih 151 880 posebnih prava vučenja (odnosno 180 hiljada evra kada se preračuna).²⁸ Ako bi putnik pretrpeo štetu koja prelazi taj iznos, prevozioc bi bio obavezan i na veći obim naknade, osim ako bi dokazao da veći, prekogranični iznos štete nije prouzrokovao prevoziočevom krivicom (to jest nemarom). Dakle, mogao bi da se izvede zaključak da prevozioc odgovara putniku i za štetne posledice koje pretrpi usled otmice, a prema klasičnom režimu dvostepene odgovornosti, tako što bi u prvom stepenu odgovarao apsolutno objektivno i ograničeno, dok bi u drugom stepenu odgovarao neograničeno u pogledu iznosa štete, ali subjektivno sa pretpostavljenom krivicom.

3.2. *Otmica kao vazduhoplovna nezgoda?*

Takvim shvatanjem i tumačenjem postojećeg međunarodnog (i domaćeg) vazduhoplovnog prava, rešila bi se nedoumica praznine i uopšte nejasnoće oko odgovornog lica za štetne posledice koje nastanu otmicom vazduhoplova.²⁹ Međutim, takvom tumačenju se kao prepreka nameće osnovni preduslov pravnom režimu odgovornosti vazdušnog prevozioca koji se sastoji u tzv. vazduhoplovnoj nezgodi. Prema postojećem vazduhoplovnom pravu, putnik ima pravo na obeštećenje od prevozioca samo ako je pretrpljena šteta posledica vazduhoplovne nezgode. Dakle, ako je putnik pretrpeo štetu tokom leta, ali koja nije prouzrokovana vazduhoplovnim nezgodom, onda neće imati pravo na obeštećenje od prevozioca, odnosno iz prevoziočevog ugla gledano, neće nastati njegova odgovornost.³⁰ Otuda proizlazi važnost određenosti pojma vazduhoplovne nezgode kako bi bilo izvesno kada nastaje prevoziočeva odgovornost. Kako takva okolnost nije precizno određena u propisima koji uređuju privatnopravne odnose u civilnom vazduhoplovstvu (Varšavski i Montrealski sistem, te shodni nacionalni propisi), neophodno ju je teorijski

28 Taj iznos se periodično upodobljava inflatornim kretanjima i od vremena donošenja konvencije (kada je iznosio 100 hiljada posebnih prava vučenja) je dva puta promenjen. Više podataka o tome dostupno na adresi: https://www.icao.int/sites/default/files/secretariat/legal/LEB%20Treaty%20Collection%20Documents/2024_Revised_Limits_of_Liability_Under_the_Montreal_Convention_of_1999_en.pdf, 10.8.2026.

29 Upor. Montrealska konvencija 1999, čl. 17, 21. i Zakon o obligacionim odnosima i osnovama svojinsko-pravnih odnosa u vazdušnom saobraćaju, *Sl. glasnik RS*, br. 87/2011, 66/2015 i 96/2025, čl. 26, 28, 29.

30 Janković, *Vazduhoplovno pravo*, 249–251.

i, eventualno, kroz praksu odrediti kako bi pravilo o prevozićevoj odgovornosti moglo, uopšte, da bude primenjeno.

Pre svega, nesporno je da vazduhoplovna nezgoda postoji kada je došlo do uništenja ili oštećenja aviona u toku leta ili prilikom poletanja i sletanja. Takođe, nesporno je da takva nezgoda postoji i u slučaju turbulencija tokom leta, pada pritiska u kabini (određenog još odomaćenim engleskim izrazom kao „dekompresija“) i u sličnim situacijama tehničkih neprilika tokom leta.³¹ Međutim, sporno je da li se otmica može protumačiti, makar i nategnuto, to jest putem ekstenzivnog tumačenja, kao vazduhoplovna nezgoda. Posebno je sporno kada je usled otmice došlo do smrtnog ishoda putnika (ili težeg narušavanja zdravlja), ali da se putem „otetog“ vazduhoplova bezbedno sletelo bez ijednog tehničkog oštećenja na njemu. U tom slučaju, sporno je da li je otmica okolnost koja bi se mogla poistovetiti sa nezgodom kako je, već, uređena, istina nepotpuno, u međunarodnom javnom vazduhoplovnom pravu.³²

Ako bi se nezgodom smatrala samo tehnička okolnost koja onemogućava siguran let, te se tako svodila samo na pad ili oštećenje aviona, te turbulencije i dekompresije u toku leta, onda se pojam otmice (kojim se, usko posmatrano ugrožava prvenstveno bezbednost vazduhoplova, pa tek onda i sigurnost leta) ne bi mogao podvesti pod pojam nezgode. Međutim, ako bi se pojam vazduhoplovne nezgode šire protumačio, onda bi postojala mogućnost da se i otmica vazduhoplova podvede pod nezgodu koja predstavlja uslov za aktiviranje prevozićeovog režima odgovornosti. Šire tumačenje vazduhoplovne nezgode bi moglo da bude određeno kao svaki spoljni (u odnosu na prevozioca i putnika), neočekivani i neobičajeni događaj u toku leta koji prouzrokuje štetu putniku u vidu smrti ili telesne povrede.³³ Ako bi se kroz takve odrednice protumačila otmica kao dovoljna da aktivira odgovornost vazdušnog prevozioca, onda bi se u prvom koraku putniku otvorila mogućnost da dobije obeštećenje od prevozioca do nekih 180 hiljada evra skoro po automatizmu, a u drugom koraku, mogao bi da dobije obeštećenje i preko tog iznosa, ako bi dokazao da je štetu u tom obimu zaista i pretrpeo, a da ujedno prevozilac ne može da dokaže da za takvu okolnost nije kriv (tačnije da obori pretpostavku svoje krivice).³⁴

U suprotnom, ako se otmica kao takva, odnosno sama po sebi, ne bi mogla da smatra vazduhoplovnom nezgodom, onda se ne bi moglo primeniti pravilo o odgovornosti prevozioca prema putniku usled štete koja mu prouzrokuje otmica. Jedino, ako bi u toku čina otmice vazduhoplova došlo i do klačične vazduhoplovne

31 David Hodgkinson et alia, *International air carrier liability – safety and security* (New York: Routledge, 2017), 8. i dalje. Vazduhoplovna nezgoda je kao takva, tehnički pojmovno određena u Dodatku 13 na Čikašku konvenciju iz 1944. godine kao pojava (eng. occurrence) koja nastaje tokom leta a koja za neposrednu posledicu ima oštećenje određenog dela vazduhoplova ili, pak, dekompresiju u kabinu, a što za svoju posrednu posledicu ima smrt ili značajno oštećenje zdravlja putnika. Detaljnije dostupno na adresi: https://flightsafetydetectives.com/wp-content/uploads/2025/06/ICAO_Annex-13_Thirteenth_Edition_July_2024.pdf, 8.8.2026, poglavlje I, 1–1.

32 Dodatak 13 na Čikašku konvenciju 1944, 1–1.

33 Malgorzata Polkowska, “Some observations on civil air carrier liability in international air carriage – accident, damage and jurisdiction”, *Uniform Law Review* 15. no. 1 (2010): 110–112.

34 Montrealska konvencija 1999, čl. 17.

nezgode, odnosno tehničkih neprilika u letu, onda bi putnik imao pravo na obeštećenje od strane prevozioca u, već, opisanom režimu prvog i drugog koraka njegove odgovornosti. Istina, tada bi putnik svoje pravo na obeštećenje pravno zasnivao ne na otmici, već isključivo samo na nezgodi kao tehničkoj neprilici u letu a koja je za neposrednu posledicu imala pad, oštećenje, turbulenciju ili dekompresiju vazduhoplova. Činjenica da je otmica predstavljala izvor takvoj tehničkoj neprilici u letu nije dovoljan da se odgovornost bazira na otmici, već će se ona, shodno postojećem vazduhoplovnom pravu, zasnovati samo neposrednoj posledici otmice u vidu pomenute tehničke poteškoće u letu.³⁵

Prema tome, ako se otmica koja ne izaziva pad ili oštećenje aviona (uprosćeno posmatrano) izolovano posmatra, onda se prema postojećem vazduhoplovnom pravu ne bi moglo protumačiti da ona predstavlja nezgodu.³⁶ Zbog toga, u slučaju da je vazduhoplov otet, ali da je tehnički sigurno poleteo, leteo i sleteo, onda putnici bez obzira na štetu koju su zbog toga pretrpeli (smrt ili narušavanje zdravlja zbog znatnog stresa usled brige za sopstveni život) neće imati pravo na obeštećenje od prevozioca. Dakle, u takvom spletu okolnosti prevozioc neće biti odgovoran putniku, odnosno neće nastupiti prvi korak njegove apsolutne, objektivne odgovornosti. To znači da će putniku preostati samo vanugovorni oblici koncepta odgovornosti da se obešteti u slučaju otmice vazduhoplova. Kako je model građanskopravne odgovornosti otmičara depasiran (zbog znatno većeg društvenog značaja njihove krivičnopravne odgovornosti), tako će se kao jedino lice koje može da bude odgovorno putniku za slučaj otmice, pojaviti država.

4. ODGOVORNOST DRŽAVE ZA OTMICU

4.1. *Upšteno*

Ukoliko otmica vazduhoplova ne bi ispunjavala uslove da bude pravno smatrana vazduhoplovnom nezgodom, utoliko se ne bi ispunio osnovni preduslov ugovorne odgovornosti vazdušnog prevozioca prema putniku. U takvom rasporedu okolnosti, kao jedina mogućnost za obeštećenje putnika bi se javilo pravilo o odgovornosti države prema kome država odgovara, imovinskopravno posmatrano, za štetu koja nastane u vidu smrti, povreda, oštećenja zdravlja ili imovine, a da je uzrok takve štete teroristički akt koji je ona, tačnije njeni organi, trebala da spreči.³⁷

35 U pravnoj književnosti postoje shvatanja da u pojedinim situacijama putnik ima pravo na obeštećenje od prevozioca ako je pretrpeo štetu iako do same vazduhoplovne nezgode nije došlo. To su najčešće slučajevi zdravstvenih tegoba izazvanih turbulencijama, širenjem zaraznih bolesti u kabini vazduhoplova, srčanih zastoja u toku leta itd. Više o tome vid. Svetislav Janković, "Odgovornost vazduhoplovnog prevozioca za štete koje putnik pretrpi usled oštećenja zdravlja za vreme prevoza, a koje nije uzrokovano nezgodom na vazduhoplovu", *Pravo i privreda* 51, br. 7–9 (2013): 325–327.

36 Dodatak 13 na Čikašku konvenciju 1944, 1–1.

37 ZOO, čl. 180, st. 1. Istovetno pravilo sadrži i Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije u članu 323, st. 1, dostupno na adresi: https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednacrt-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html, 15.8.2026. Istina, postojale su dileme da li kao takvo pravilo, istovetne sadržine i smisla, treba da bude u Prednacrtu GZ, odnosno da bez izmena bude

Dakle, prema opštem obligacionom i važećem pravu, država je građanskopravno odgovorna za štetu koja je nastala usled terorističkog akta.³⁸ Kako je otmica vazduhoplova nesporno akt terorizma upravljen na jednu ili više država, tako se može vrlo izvesno zaključiti da je država dužna da nadoknadi štetu putnicima koji su bili u vazduhoplovu u vreme otmice. Međutim, ostaje neodređenim, a pri tom veoma važnim, pitanje osnova, granice i eventualnog oslobođenja takve odgovornosti države.

4.2. Odlike odgovornosti

Odgovornost države za terorističke akte je po svojim osobinama deliktna, to jest vanugovorna, posebna, objektivna na osnovu apsolutne uzročnosti i neograničena. Ta odgovornost je posebna u odnosu na opšti režim građanskopravne odgovornosti prema kome je ustanovljen opšti osnov odgovornosti u pretpostavljenoj krivici štetnika.³⁹

Pre svega, za otmicu vazduhoplova kao akt terorizma, država je deliktno, odnosno *vanugovorno* odgovorna. Istina, moguće je protumačiti takvu odgovornost kao ugovornu, jer je putnik pretrpeo štetu u vazduhoplovu, a u kome se našao izvršenjem ranije zaključenog ugovora o prevozu. Međutim, to ne bi moglo da se uzme za tačno, jer pravilo o odgovornosti države je opštije i odnosi se na sva lica koja su pretrpela štetu od terorističkog akta (u ovom slučaju otmice vazduhoplova), a ne samo na putnike koji su u trenutku otmice bili u vazduhoplovu. U tom smislu, važno je uočiti da država ne zamenjuje prevozioca u kontekstu odgovornosti prema putniku, već ima sopstvenu, takoreći originarnu i opštu odgovornost prema oštećenim licima usled terorističkog akta. To znači da država odgovara za štetu koja je nastala usled akta terorizma ne samo oštećenima koji su bili u nekom ranijem ugovornom odnosu, već i onima koji nisu bili u takvom ili sličnom ugovornom odnosu shodno načelnom pravilu *neminem laedere*, odnosno zabrani prouzrokovanja štete drugome (ZOO, čl. 16).⁴⁰

preuzeto iz Zakona o obligacionim odnosima. Shodno tome su bili su učinjeni predlozi moguće promene njegove sadržine, a koji bi se sastojali, *rationae personae* posmatrano, u proširenju, tačnije preciziranju odgovornih subjekata. Tako bi pored države, za teroristički akt u građanskopravnom smislu mogli da odgovaraju autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave. Vid. Varijanta I i II na član 336 Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije, dostupno na adresi: https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/260615-nacrt_gradjanskog_zakonika.html, 15.8.2026.

- 38 Interesantno je da hrvatski Zakon o obveznim odnosima u kome su doslovno preuzeta sadržinski rešenja iz iznornog Zakona o obligacionim odnosima iz 1978. godine, ne sadrži pravilo o građanskopravnoj odgovornosti države za štete od akata terorizma. Naime, u delu zakona u kome su uređeni „posebni slučajevi odgovornosti“ a koji je kao poglavlje, tačnije „odsek“ u tom zakonu istovetno onom u izvornom i potonjem srpskom Zakonu o obligacionim odnosima, ipak ne postoji pravilo o odgovornosti države za akte terorizma. Svi ostali slučajevi posebnih odgovornosti su prisutni, osim, dakle, te odgovornosti države za propuštanje sprečavanja terorizma na svojoj teritoriji. Upor. Zakon o obveznim odnosima, *Narodne novine*, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22, 155/23, 69/26, odsjek 6., čl. 1081–1084. i srpski ZOO, čl. 180–184.
- 39 Vid. Nebojša Jovanović, „Opšti osnov ugovorne odgovornosti u srpskom pravu“. *Pravo i privreda* 58, br. 1 (2020): 42. i dalje.
- 40 Marija Karanić Mirić, *Obligaciono pravo*, drugo izdanje (Beograd: Službeni glasnik, 2024), 92–94.

Istina, u slučajevima akata terorizma koji prouzrokuju štetu ugovornoj, korisničkoj strani, moglo bi da se uvede pravilo o supsidijarnoj, pa čak i solidarnoj odgovornosti države sa konkretnim pružaocem usluge. U slučaju otmice vazduhoplova, takvo pravilo bi moglo da ima sadržinu da je prema putniku na osnovu ugovora o prevozu odgovoran prvenstveno prevoznik, koji će se, potom regresirati od otmičara. Ako prevoznik, potom, ne bude mogao da se regresira od otmičara vazduhoplova, onda bi mu se dalo pravo da može da se regresira od države kao krajnje (*ultima ratio*) odgovornog lica za terorističke akte koji se dogode na njenoj teritoriji. Istovetan sklop regresne odgovornosti bi mogao da bude i ako bi se između države, prevoznika i otmičara našlo osiguravajuće društvo koje bi prevoznika osiguravalo od odgovornosti. Razlika bi bila samo u tome što bi se putniku tada pružala dodatna mogućnost obeštećenja (u pogledu proširenju kruga lica kojima bi mogao da se obrati), dok bi u regresnom postupku redosled ostao isti. Tako, ako bi osiguravač obeštio putnika, onda bi mogao (ako bi imao pravo) da se obeštiti od prevoznika, a zatim bi se prevoznik obeštio od države.⁴¹

Drugo, za akte terorizma, a shodno tome i otmicu vazduhoplova, država je odgovorna po osnovu tzv. *apsolutne uzročnosti*. To znači da država za takve akte, a shodno tome i otmicu vazduhoplova odgovara objektivno, na osnovu apsolutne uzročnosti što joj smanjuje mogućnosti oslobođenja od te odgovornosti. Deluje da kada država odgovara objektivno u tom posebnom režimu za akte terorizma, ne odgovara na istovetan način kako odgovaraju druga objektivno odgovorna lica. Za razliku od njih, država se ne može osloboditi takve odgovornosti pozivanjem na višu silu ili radnju trećeg lica.⁴² Jedini oslobađajući razlog za državu bi bila radnja oštećenog lica kao isključivi uzrok, tačnije izvor terorističkog akta i, shodno tome, štete koju je pretrpelo. Tumačeći objektivnu odgovornost države na takav, skoro pa apsolutan, način, ona se približava odgovornosti koju vazdušni prevoznik ima prema putniku u prvom koraku (stepenu) njegove odgovornosti. Prema takvom pravilu, vazdušni prevoznik odgovara uvek za štetu koju putnik pretrpi tokom leta, a koja ne prelazi unapred utvrđeni iznos (trenutno je to u 2026. godini oko 180 hiljada evra), osim ako ne dokaže da ju je putnik sam prouzrokovao ili doprineo njoj u nekoj meri (u kojoj će se, shodno tome, smanjiti u obimu prevoznikove odgovornosti).⁴³ Međutim, upravo to pravilo o ograničenoj i apsolutnoj odgovornosti vazdušnog prevoznika u prvom stepenu prema putniku, premda slično sa protumačenom odgovornošću države za otmicu vazduhoplova, predstavlja ujedno i početak razlikovanja ova dva režima. Naime, dok je odgovornost prevoznika u prvom stepenu ograničena, dotle je odgovornost države za otmicu vazduhoplova kao akt terorizma, načelno, neograničena.

41 Upravo bi se time i postigao osnovni cilj osiguranja od odgovornosti, bez obzira da li je odgovornost ugovorna ili deliktna, a koji se sastoji u tzv. socijalizaciji odgovornosti, odnosno njenom podruštvljenju, raširenju na druge subjekte da zajedničkim mogućnostima podnesu rizike savremenog doba. Više o tome vid. Predrag Šulejić, *Osiguranje od građanske odgovornosti*, doktorska disertacija (Beograd: Pravni fakultet u Beogradu, 1967), 14. i dalje.

42 Vid. Karanić Mirić, *Obligaciono pravo*, 635, F. 1756.

43 Montrealska konvencija, čl. 17. Više o tome vid. Janković, "Odgovornost vazdušnog prevoznika za radnje zemaljskog osoblja": 530. i dalje.

Neograničena u obimu odgovornost države za akte terorizma proizlazi, zapravo, iz prve, ovde razmotrene, osobine vanugovorne, to jest deliktne odgovornosti države. Za razliku od ugovorne odgovornosti za štetu čiji se obim određuje njenom predvidljivošću od strane ugovornika (a što ujedno može ukazivati na ograničenost u naknadi štete), u vanugovornoj odgovornosti za štetu deluje da preovlađuje načelo neograničenosti u smislu da se obim naknade štete ne ograničava na unapred predviđeno očekivanje kakvo postoji u ugovornoj odgovornosti, već na čitavu pretrpljenu štetu.⁴⁴ Otuda, u vanugovornoj odgovornosti preovlađava načelo povraćaja u prethodno, predštetno stanje, odnosno obeštećenje bi trebalo da se svodi na dovođenje oštećenog u stanje (imovinske prilike i položaj) u kojem se nalazio pre prouzrokovanje štete.⁴⁵ Za razliku od vanugovorne odgovornosti koja se zasniva na retrospektivnoj odrednici kada je obim obeštećenja u pitanju, ugovorna odgovornost se zasniva na perspektivnoj odrednici na način da je oštećenom ugovorniku potrebno naknaditi tzv. pozitivni ugovorni interes, odnosno dovesti ga u očekivano stanje koje bi za njega nastalo ispunjenjem ugovora.⁴⁶ Prenoseći takvu logiku na odgovornost države za akte terorizma, odnosno u ovom slučaju za otmicu vazduhoplova, proizlazi da je država u obavezi da putem obeštećenja dovede putnika (iz otegotog vazduhoplova) imovinskopravni položaj u kome se nalazio pre prouzrokovane štete, odnosno pre otmice vazduhoplova.

4.3. Zaključno o odgovornosti države za otmicu vazduhoplova

U pogledu putnikovog obeštećujućeg potencijala, deluje da je on, na prvi pogled, veći kod otmice vazduhoplova (jer, država odgovara neograničeno) nego kod klasične vazduhoplovne nezgode (jer, prevozilac u prvom stepenu odgovara ograničeno). Međutim, u stvarnosti to nije tako.

Naime, u slučaju klasične vazduhoplovne nezgode koja vodi prevoziočevoj odgovornosti, putnik će u prvom stepenu njegove skoro pa apsolutne objektivne odgovornosti moći da dobije obeštećenje u visini do 180 hiljada evra, a po pravilu će dobiti i avansni, nesporni deo tog iznosa pre pokretanja bilo kog postupka u cilju obeštećenja.⁴⁷ Nasuprot tome, ako bi se putnik u slučaju otmice vazduhoplova obratio državi za obeštećenje, teško da bi bilo koja država bila spremna da isplati do 180 hiljada evra po putniku koji je bio u kabini vazduhoplova, a da uz to snosi obavezu obeštećenja i lica na zemlji koja su usled otmice tog vazduhoplova (i njegovog pada) pretrpela štetu. Štaviše, deluje manje verovatno da bi država bila spremna da plati,

44 Karanić Mirić, *Obligaciono pravo*, 667–668. Takvom stavu dodatno doprinosi pravilo u saobraćajnom pravu u kome prevozioci u osnovi odgovaraju ograničeno, osim ako su štetu prozrokovali kvalifikovanom krivicom (namerom ili krajnjom nepažnjom). Vid. Jovanović, *Saobraćajno pravo*, 392–393. Imajući to u vidu, upravo je otmica vazduhoplova akt koji je preduzet namerno i za koji bi trebalo da putnik dobije potpuno obeštećenje, iako ga, istina, nije preduzeo prevozilac i ne predstavlja vid njegove ugovorne odgovornosti.

45 Detaljnije vid. Jožef Salma, "Ugovorna odgovornost – u evropskom, uporednom i domaćem pravu". *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* XLV, br. 1 (2011): 71. i dalje.

46 Mirko Vasiljević, *Trgovinsko pravo* (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2012), 113.

47 Montrealska konvencija 1999, čl. 28. i Zakon o obligacionim odnosima i osnovama svojinsko-pravnih odnosa u vazdušnom saobraćaju, čl. 30.

čak, i iznos u visini avansnog, početnog i obavezujućeg iznosa po glavi poginulog putnika, a koji prema domaćim propisima iznosi približno 19 hiljada evra.⁴⁸

Sa druge strane, to otvara pitanje neravnopravnosti putnika prilikom otmice ako se ima u vidu različitost pravnih režima nacionalnih propisa o tom pitanju. Ta različitost je, pre svega, prisutna u pogledu opisanog odstupanja režima odgovornosti države za teroristički akt (i shodno tome otmicu) i odgovornosti vazdušnog prevozioca prema putniku u slučaju nezgode. Takođe, različitost je prisutna i među nacionalnim pravima u pogledu odgovornosti za teroristički akt, odnosno u ovom slučaju otmicu vazduhoplova.⁴⁹ Na kraju, to vodi svojevrsnoj pravnoj neizvesnosti, jer će neki putnici u slučaju otmice vazduhoplova biti obeštećeni na jedan način, a drugi putnici u drugoj otmici vazduhoplova, na drugi način.⁵⁰ Suprotno tome, stoji jednoobraznost pravnog režima odgovornosti vazdušnog prevozioca koja je istovetna u svim državama koje su prihvatile Montrelaski sistem ustanovljen 1999. godine.⁵¹ U tom smislu, deluje opravdanim predlog da se pitanje otmice vazduhoplova i obeštećenja putnika uredi na jednoobrazan način u okviru Montrealskog sistema građanskopravnog uređenja odnosa u civilnom vazduhoplovstvu.

5. ZAKLJUČAK

Imajući u vidu da otmica vazduhoplova kao pretnja i kao pojava koja se omasovila nakon Drugog svetskog rata predstavlja pitanje koje dodiruje, tačnije ulazi u različite grane prava poput krivičnog, upravnog i građanskog, deluje da bi njeno pravno uređenje u cilju potpunosti i pravne izvesnosti trebalo da bude svedeno na jedan pravni akt koji bi bio usvojen u okrilju Međunarodne organizacije civilnog vazduhoplovstva (engleski akronim – ICAO). Pri tome, takav tip uređenja u jednom međunarodnom pravnom aktu ne bi trebalo da bude prepreka da se pitanje otmice na nacionalnom nivou uredi različitim, granskim propisima, odnosno u

48 Taj početni, unapred isplativi deo štete koju poginuli putnik pretrpi iznosi 16 hiljada posebnih prava vučenja, a što kada se preračuna u evra, iznosi približno 19 hiljada evra. Podatak dostupan na stranici: <https://www.xe.com/currencyconverter/convert/?Amount=16000&From=XDR&To=EUR>, 15.8.2026.

49 Različitost među nacionalnim pravima je prisutna čak i između pravnih poredaka koji su imali isto izvoriste, a što je slučaj sa pravima Srbije i Hrvatske. Dok je Srbija preuzela u potpunosti pravilo iz jugoslovenskog ZOO o odgovornosti države za terorističke akte, pa ga čak unapređenog uvrstila i u Prednacr Građanskog zakonika, dotle je hrvatski zakonodavac izopštio takvo pravilo iz važećeg obligacionog prava. Upor. Zakon o obveznim odnosima, odsjek 6., čl. 1081–1084. i srpski ZOO, čl. 180–184, te Prednacr Građanskog zakonika Republike Srbije, čl. 323, st. 1.

50 Teritorijalni princip koji je vodeći za opredeljenje koja država je dužna da obešteti putnika u slučaju otmice vazduhoplova, upravo, kao propratnu posledicu izaziva tu neujednačenost u režimu obeštećenja, jer vezuje putnike za onaj nacionalni poredak u kome je došlo do otmice vazduhoplova. Istina, doduše iz krivičnogpravnog ugla, sa takvim problemom su se suočavali donosioci međunarodnih krivičnih konvencija o otmicama vazduhoplova razmatrajući pitanje nadležnosti određene države da postupa u tim stvarima (počev od države registracije vazduhoplova, države u kojoj je preduzeta otmica, države protiv koje je preduzeta otmica, države u koju je avion sleteo pošto je, eventualno, rešena otmica, države iz koje je putnik koji je pretrpeo otmicu itd.). vid. Milde, *International air law and ICAO*, 224. i dalje; Janković, *Vazduhoplovno pravo*, 90–99.

51 Milde, *International air law and ICAO*, 282. i dalje.

okviru krivičnog, upravnog i građanskog prava. Do takvog zaključka se dolazi zbog uvidjanja da postoje znatne razlike kao i pravne praznine u nacionalnim pravima, ali i u međunarodnom pravu u okviru kojeg se otmica uređuje samo na nivou međunarodnih krivičnih konvencija (Tokijska iz 1963., Haška iz 1970., Montrelaska iz 1971. i Pekinška iz 2010. godine), ali ne i u okviru Montrelaskog sistema iz 1999. godine (putem kojeg se uređuju građanskorpavni odnosi u civilnoj avijaciji).

Osnovna i početna nejasnoća u vidu odgovornog lica prema putnicima u slučaju otmice vazduhoplova bi na taj način bila rešena i ne bi bila neodređena zaviseći od nacionalnog poretka i, po pravilu, teritorije na kojoj (tačnije nad kojom) je otmica vazduhoplova preduzeta. Takođe, nakon što se odredi odgovorno lice, ili čak više lica koja bi bila subsidijarno ili solidarno odgovorna (vazdušni prevoznik, država, osiguravač itd.), potrebno je urediti u sadržinskom smislu pravni režim odgovornosti za otmicu. Svhrishodno bi bilo preuzeti model odgovornosti kakav predstavlja prvi stepen odgovornosti vazdušnog prevozioca prema putniku u slučaju vazduhoplovne nezgode a koji se sastoji u istina ograničenoj (do 180 hiljada evra), ali skoro pa potpuno apsolutnoj objektivnoj odgovornosti. Takav model bi trebalo prihvatiti bez obzira na prvenstveno odgovorno lice prema putniku u slučaju otmice vazduhoplova, odnosno bez obzira da li je to država, vazdušni prevoznik ili njegov osiguravač (od odgovornosti).

U suprotnom, postojeći pravni partikularizam kao i nepotpunost uređenja građanskoopravnih odnosa koji nastaju usled otmice vazduhoplova, vodi pravnoj neizvesnosti, pa i nepravednosti rešenja po putnika. Tako, čak i u pojedinim nacionalnim sistemima u okviru kojih se može izvesti izvesno tumačenje o odgovornosti države za otmicu vazduhoplova, ostaje neodređeno u kojoj meri, tačnije obimu, država odgovara prema putniku. Neodređenost, tačnije neusklađenost sa vazduhoplovnim pravom se sastoji u tome što je iako prividno odgovornost države neograničena u obimu, ona ipak u stvarnosti manja od one koju duguje vazdušni prevoznik u slučajevima njegove odgovornosti za klasičnu nezgodu. Zbog toga je potrebno pitanje pravnog režima odgovornosti za otmicu vazduhoplova urediti na jednoobrazan način i u pogledu obima obeštećenja, a za početak bi sasvim dovoljno bilo preuzeti obim obeštećenja iz prvog koraka pravnog režima odgovornosti vazdušnog prevozioca (u okviru koga je granica obeštećenja 180 hiljada evra po putniku).

LITERATURA

- Abeyratne, Ruwantissa. *Legal Priorities in Air Transport*. Cham – Switzerland: Springer, 2019.
- Abramowski, Abraham. "Compensation for passengers of hijacked aircraft". *Buffalo Law Review* 21, no. 2 (1972): 339–359.
- Caban, Erwin E. "War-Risk, Hijacking & (and) Terrorism Exclusions in Aviation Insurance: Carrier Liability in the Wake of September 11, 2001". *Journal of Air Law and Commerce* 68, no. 2 (2003): 421–448.
- Commentary. "Deterring airport terrorists attacks and compensating the victims". *University of Pensilvania Law Review* 125, no. 5 (1977): 1134–1165. Dostupno na adresi: <https://www.jstor.org/stable/3311564>, 15.8.2026.

- Curley, Robert. *The complete history of aviation – from ballooning to supersonic flight*. New York: Britannica educational publishing, 2012.
- Evans, Alona E. "Aircraft hijacking: its cause and cure". *American Journal of International Law* 63, no. 4 (1969): 695–710.
- Feller, S.Z. "Comment on Criminal Jurisdiction over Aircraft Hijacking". *Israel Law Review* 7, no. 2 (1972): 207–213.
- Fick, Ronald L. et al. "Aircraft Hijacking: Criminal and Civil Aspects". *University of Florida Law Review* 22, no. 1 (1969): 72–100.
- Finley, Gerald F. "Trial Technique in Aircraft Accident Cases". *Texas Law Review* 31, no. 6 (1953): 809–819.
- Fitzgerald, Gerald F. "Unlawful Inteference with Civil Aviation". In: *Esseys in Air Law* (ed. Arnold Kean). The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1982.
- Hodgkinson, David et alia. *International air carrier liability – safety and security*. New York: Routledge, 2017.
- Ilić, Aleksandra. "Discourse on modern terrorism". *Crimen* 12, br. 3 (2021): 309–329.
- Jackson, Brian et alia. "The problem to be solved: Aviation terrorism risk past, present, and future". In: *Efficient aviation security* (eds. Brian Jackson et alia). RAND Corporation, 2012.
- Janković, Svetislav. "Odgovornost vazduhoplovnog prevozioca za štete koje putnik pretrpi usled oštećenja zdravlja za vreme prevoza, a koje nije uzrokovano nezgodom na vazduhoplovu". *Pravo i privreda* 51, br. 7–9 (2013): 321–336.
- Janković, Svetislav. *Vazduhoplovno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2021.
- Jovanović, Nebojša. "Opšti osnov ugovorne odgovornosti u srpskom pravu". *Pravo i privreda* 58, br. 1 (2020): 40–63.
- Jovanović, Nebojša. *Saobraćajno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2024.
- Karanikić Mirić, Marija. *Obligaciono pravo*, drugo izdanje, Beograd: Službeni glasnik, 2024.
- Krstić, Marko. "Ugrožavanje vazdušnog saobraćaja terorističkim aktima". *Strani pravni život* 60, br. 3 (2016): 107–117.
- Leloudas, George. *Risk and liability in air law*. Informa: London, 2009.
- Milde, Michael. *International Air Law and ICAO*. Utrecht: Eleven International Publishing, 2008.
- Milde, Michael. "The Beijing Convention and Beijing Protocol adapted at the International Conference on Air Law". *Zeitschrift für Luft – und Weltraumrecht* 60, no. 1 (2011): 5–28.
- Pavličević, Predrag. "Taksonomije koncepta borbe protiv terorizma". *Crimen* 5, br. 2 (2014): 212–230.
- Perović, Slobodan et alia. *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*. Gornji Milanovac-Kragujevac: Pravni fakultet u Kragujevcu i Kulturni centar Gornjeg Milanovca, 1980.
- Petrović Tomić, Nataša. *Pravo osiguranja – sistem*, knjiga prva. Beograd: Službeni glasnik, 2019.
- Polkowska, Malgorzata (2010). "Some observations on civil air carrier liability in international air carriage – accident, damage and jurisdiction". *Uniform Law Review* 15, no. 1 (2010): 109–131.
- Salma, Jožef. "Ugovorna odgovornost – u evropskom, uporednom i domaćem pravu". *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* XLV, br. 1 (2011): 69–107.

Singh, Anushka et alia. „Aircraft hijacking and International Law“. *International Journal of Law Management & Humanities* 4, no. 3 (2021): 139–145.

Šulejić, Predrag. *Osiguranje od građanske odgovornosti*. Doktorska disertacija. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu, 1967.

Vasiljević, Mirko. *Trgovinsko pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2012.

*Svetislav Janković**

LIABILITY OF AIR CARRIER FOR THE HIJACKING OF AIRCRAFT – SHOULD THE PASSENGER BE COMPENSATED?

SUMMARY

Despite extensive international and national legislation addressing aircraft hijacking, the passenger's legal position remains unaddressed and unregulated. Aircraft hijacking is regulated only in criminal and administrative law, not in civil, commercial, or private air law. As a result, passengers, the real and primary victims of aircraft hijacking, lack an appropriate legal basis for compensation. The author identifies a legal loophole, noting that an air carrier is not liable to a passenger who has suffered from aircraft hijacking. To effectively compensate passengers, it's crucial to examine the state's civil liability for its obligation to prevent acts of terrorism. The challenge lies in determining the legal framework and limits of the state's responsibility. This raises an important question: should the state be held liable under the same legal standards as airlines, or should it adhere to traditional forms of civil liability? This distinction is essential for ensuring justice for those affected. The author proposes two potential solutions. First, the state should adopt the same liability regime as aircraft, especially regarding the legal basis and limits of liability. Second, the state and the air carrier should be jointly and severally liable to the passenger, with the right and duty of recourse to hijackers.

Keywords: aircraft hijacking, air carrier's liability, state's liability, compensation of passenger.

* Associate professor, University of Belgrade, Faculty of Law, jankovic@ius.bg.ac.rs, ORCID: 0009-0007-2279-9975.

*Manjula Gumala**

*Tshimangadzo Oscar Magadze***

TECHNOLOGY VS CRIME – IN SEARCH FOR THE TRUTH: SOUTH AFRICAN ANALYSIS

Abstract: Polygraph testing is a discipline that continues to court controversy. Opinions on its use are sharply divided. Critics argue that polygraph examinations are unreliable, lack scientific validity, and hold little evidential value, emphasizing that they are not 100% accurate. Despite these criticisms, polygraph testing remains widely employed across the globe in criminal investigations, correctional supervision, vetting processes, and intelligence or counterintelligence operations to assess the credibility of complainants and witnesses. This study adopted an interpretivist paradigm within a qualitative research framework, utilizing grounded theory as its research design. A sample of 20 participants was selected through theoretical sampling, a method distinctive to grounded theory, and engaged in semi-structured interviews. Findings revealed that certain South African Police Service investigators rely on polygraph examinations during their investigative processes. These examinations are perceived as a valuable technological tool that can contribute to crime reduction. The study recommends greater efforts to integrate polygraph testing into the criminal justice system, ensuring its effective and optimal use in addressing South Africa's exceptionally high crime rates. Ultimately, this paper seeks to demonstrate how polygraph examinations, when strategically applied in criminal investigations, can strengthen the fight against crime in South Africa.

Keywords: Deception, Lie detection, Polygraph, Polygraph examiner, Polygraph examination, Polygraph testing.

1. INTRODUCTION

Polygraph examinations, frequently dramatized in popular media and often misunderstood by the public, have long been met with scepticism. This perception has contributed to the belief that polygraphy is unreliable and lacks scientific credibility. Yet, such views tend to overlook the considerable advancements achieved

* Department of Criminology and Security Science, School of Criminal Justice, College of Law, University of South Africa, Pretoria, 32722192@mylife.unisa.ac.za

** Department of Criminology and Security Science, School of Criminal Justice, College of Law, University of South Africa, Pretoria, magadto@unisa.ac.za, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1069-8583>

in the field over time, particularly in technological innovation, empirical research, and the establishment of ethical standards.¹ Although polygraph examinations have been utilized in South Africa since the 1970s, it has attracted limited scholarly attention and critical debate within the national context, especially concerning their potential role in addressing the country's persistently high crime rates.

According to the South African Police Service (SAPS) Annual Performance Plan 2018/2019, during the 2016/2017 reporting period only 781,830 of the 2,158,281 serious cases reported were solved.² This equates to a troubling detection rate of just 36.22%. The figure, derived from cases referred to court, withdrawn charges, and undetected closures, highlights a systemic challenge in criminal investigations. For South African citizens, such a low detection rate is deeply concerning, particularly considering the technological tools and resources available to law enforcement agencies.

Given these challenges, it is essential to explore all available investigative technologies, including polygraph examinations. As a credibility assessment tool, the polygraph remains at the forefront of lie detection technology. Modern instruments incorporate advanced computer systems and regularly updated software, thereby enhancing precision and reliability.³ When administered by a well-trained and ethically grounded examiner, polygraph examinations can serve as a powerful investigative aid. They offer potential benefits such as breaking investigative deadlocks, acting as a deterrent, and optimizing resource allocation, allowing manpower and funding to be redirected toward other proactive and reactive policing efforts.⁴

Despite these advantages, the extent to which SAPS investigators utilize polygraph examinations remains largely unexplored. This gap may be attributed to the absence of institutional mandates requiring SAPS polygraph examiners to conduct research or publish findings. Furthermore, there is no formal platform within SAPS for examiners to exchange insights or experiences that could contribute to the development of polygraph-related knowledge. This paper seeks to address this void by examining how polygraph examinations can be effectively integrated into criminal investigations, thereby strengthening South Africa's fight against crime.

2. PROBLEM STATEMENT

A research problem is defined as an issue arising from a gap in the literature, neglected topics, or "real-life" concerns that require attention.⁵ The problem state-

- 1 Donald Krapohl, Pamela Shaw, *Fundamentals of Polygraph Practice* (San Diego: Academic Press, 2015), 25.
- 2 South African Police Service, *Annual Performance Plan 2017/2018* (Pretoria: Commissioner of Police, 2018).
- 3 Lafayette Instrument, "The truth about polygraph and how does it work?", <http://lafayettepolygraph.com/truth-about-polygraph/> (Accessed: 17 August 2025).
- 4 Daniel Sosnowski, "Investigators' use of polygraph", *Free PATCE Newsletter* (2008), <http://www.patc.com/weeklyarticles/polygraph-investigation.shtml> (Accessed: 17 August 2025).
- 5 John W. Creswell, J. David Creswell, *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches* (Los Angeles: Sage, 2018), 57.

ment must clearly identify the issues the researcher intends to address.⁶ Given the exceedingly high levels of crime currently experienced in South Africa, it has become imperative to explore innovative strategies to combat this persistent challenge.

In recent years, the polygraph has become increasingly accessible and sought after by both private and law enforcement sectors. Nationally and internationally, polygraph examinations are employed to eliminate suspects, exonerate individuals implicated by circumstantial evidence, and assess the truthfulness of witnesses or complainants. Within the South African law enforcement community, SAPS investigators have utilized the polygraph as an investigative aid since 1998. The polygraph capacity within Forensic Services is specifically directed at criminal-related examinations, serving investigating officers who handle cases reported by the public as well as internal departmental investigations.⁷ Against this backdrop, this study focuses on the perceptions and experiences of SAPS investigators regarding the application of polygraph examinations in criminal investigations. The motivation for this paper is further reinforced by the extensive body of research conducted in the polygraph field, particularly in the United States (US) since 1986.⁸ Over the years, prominent examiners and researchers – including Backster, Garland, Ben-Shakhar, Honts, Raskin, Horvath, Lykken, Matte, Nelson, and Gordon, have made significant contributions to the advancement of polygraph science.

Research in the field of polygraphy is circulated annually through documents and presentations by the American Polygraph Association (APA). However, this body of work is almost exclusively grounded in the American experience. In South Africa, since 2001, occasional contributions have been made by academics such as Tredoux and Pooley,⁹ Cilliers and Martin¹⁰ and Herbig.¹¹ Overall, though, development, research, and constructive critical debate within the South African context have remained minimal.

This study was therefore deemed necessary to address the gap in polygraph research within the SAPS environment, where little is known about the effectiveness and success of polygraph examinations. Such inquiry is particularly valuable given the considerable time, financial investment, and resources dedicated to ensuring that SAPS polygraph examiners remain up to date with the latest technology, training, and international developments.

-
- 6 Gary D. Bouma, Rod Ling, Lori Wilkinson, *The Research Process* (Ontario: Oxford University Press, 2012), 32.
 - 7 Forensic Science Laboratory, *Forensic Polygraph Induction Programme Learner Guide* (Polygraph Section, SAPS, 2020), 1.
 - 8 James Allen Matte, *Forensic Psychophysiology using the Polygraph* (New York: JAM Publications, 1996), 3.
 - 9 Colin Tredoux, Susan Pooley, "Polygraph testing of Deception: An evaluation and commentary", *Industrial Law Journal* 22 (2001): 819–839.
 - 10 Charles H. Cilliers, Raymond C. Martin, "The polygraph: Friend and ally of private industry yet cautious guest of the Criminal Justice System (1)", *Acta Criminologica: Southern African Journal of Criminology* 5, no. 3 (2002): 134–140.
 - 11 Friedo J. W. Herbig, "Polygraph screening in the South African workplace: Veracity, verification or victimization?", *Acta Criminologica: Southern African Journal of Criminology* 31, no. 1 (2018): 54–67.

3. METHODOLOGY

This study employed a qualitative research approach. Grounded theory was selected as the research design to explore the experiences and perceptions of SAPS investigators regarding the use of polygraph examinations as an investigative aid. The primary objective was to gain in-depth insights into how investigators perceived and utilised polygraph testing within the context of criminal investigations. The study also sought to determine the extent to which polygraph examinations contributes to case resolution, particularly in situations where investigations have reached a deadlock. By examining the practical application of polygraph examinations, the research aimed to identify how this tool can provide direction and focus to investigators, thereby potentially increasing case resolution rates. The study focused on two key dimensions namely perceptions of polygraph testing as a credible and effective investigative tool and the experiences of SAPS investigators in applying polygraph examinations during their investigations. It was anticipated that the findings would enhance understanding of the utility, effectiveness, and limitations of polygraph testing within the SAPS; offer insights into the successes and challenges faced by investigators in employing this investigative aid; and contribute to the broader discourse on the role of polygraph examinations in South African criminal investigations.

The initial sample comprised ten SAPS investigators identified from the Case Record Index Register in the Polygraph Section in KwaZulu-Natal. Findings from this sample provided further insight into issues that emerged from the data. Theoretical sampling commenced after the analysis of the first ten interviews, directing the study toward non-users of polygraph examinations. This approach aimed to establish why many investigators did not use the polygraph, despite its adoption by some of their colleagues. The investigation also sought to determine whether non-users shared similar concerns with users, and whether these concerns explained the reluctance to employ polygraph examinations.

Upon completion of data collection and analysis, the total number of participants amounted to twenty. The primary data collection techniques included semi-structured interviews and document analysis. Semi-structured interviews were chosen to generate findings, as they allowed for a flexible yet focused exploration of participants' perspectives. Investigators interviewed had at least two years of experience in criminal investigations, with or without prior exposure to polygraph examinations. A set of guiding questions ensured consistency across interviews, while open-ended prompts enabled participants to elaborate on their experiences and viewpoints. This method proved effective in capturing nuanced, context-rich data, allowing participants to provide historical information and reflect on their investigative experiences. Relevant documents, such as policy papers, were also examined to supplement the interview data.

Organisational reports, meeting minutes, and archival records were systematically reviewed to complement and triangulate the interview data. This approach added historical and contextual depth, thereby validating and enriching the findings. Collectively, these methods facilitated a comprehensive understanding of the research topic, enabling both thematic analysis and the cross-validation of emerging patterns.

4. LITERATURE REVIEW

Grubin asserted that polygraphy is based on the presumption that lying triggers physiological activity within the body of the deceiver. Detecting this activity forms the basis of the polygraph examination.¹² The term polygraph is derived from the Greek words ‘poly’ meaning “many” and ‘grapho’ meaning “to write”.¹³ Despite its widespread use, the polygraph has long been associated with controversy, with critics arguing that it is easy to manipulate and ineffective.¹⁴ Consequently, debates surrounding the polygraph have often been shaped by ideology, with both proponents and opponents exaggerating their positions. The polygraph – commonly referred to as a “lie detector” – does not directly identify lies, as no specific physiological reaction to lying has ever been definitively established or verified.¹⁵ Moreover, the reactions recorded by the polygraph are not unique to deception and may be triggered by other stimuli. It is therefore the responsibility of the polygraph examiner to establish a particular mindset in the examinee, known as a psychological set, whereby fears, concerns, and anxieties are directed toward the situation perceived as the most immediate threat to their welfare.¹⁶ Once a psychological set is established, arousal observed in response to specific questions may indicate deception. However, whether such arousal results from fear of being caught in a lie, a habitual reaction to lying, emotional salience, the increased cognitive effort required for deception, or other factors remains uncertain.¹⁷

The U.S. Department of Justice described the polygraph as an examination procedure that employs a diagnostic instrument to measure and record physiological reactions as subjects respond to questions.¹⁸ These reactions differ when individuals are truthful compared to when they are deceptive. By comparing responses across different questions, examiners can identify patterns that may suggest deception. Although the polygraph can measure an examinee’s physiological responses, it cannot independently infer their psychological profile. It is the polygraph examiner’s responsibility to interpret the physiological data and assess truthfulness or deception. This process involves two distinct tasks. First, the examiner must design and conduct the polygraph examination in such a way that the physiological data collected is genuinely related to deception rather than anxiety or unrelated emotional reactions. Second, the polygraph examiner must accurately interpret the data to determine whether it indicates deceit.¹⁹

12 Don Grubin, “The Polygraph and Forensic Psychiatry”, *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 38, no. 4 (2010): 446.

13 Chandra P. Sekharan, “Truth and truth detecting techniques”, *Journal of Forensic Research*, no. 11 (2013): 4.

14 Don Grubin, “Polygraph testing of sex offenders. Treatment of sex offenders: Strengths and weaknesses in assessment and intervention”, *Polygraph* 45, no. 2 (2016): 98.

15 Martina Vicianova, “Historical techniques of lie detection”, *Europe’s Journal of Psychology* 11, no. 3 (2015): 526.

16 Grubin, “Polygraph testing of sex offenders”, 98.

17 Grubin, “The Polygraph and Forensic Psychiatry”, 447.

18 United States Department of Justice, Office of the Inspector General Evaluation and Inspections Division, *Use of polygraph examinations in the Department of Justice* (2006): ii.

19 Christine Beck Lissitzyn, *Forensic Evidence in Court: A case study approach* (Durham: North Carolina Academic Press, 2006), 288.

4.1. Polygraph in the SAPS

In 1995, the National Commissioner of the SAPS, General George Fivas, voluntarily underwent a polygraph examination. This gesture highlighted the role of the polygraph as a tool for transparency and for screening senior managers, thereby raising public awareness of its potential. It also impressed upon investigating officers (IOs) the value of the polygraph in criminal investigations, leading to an increase in requests for examinations from IOs. At that time, the SAPS did not possess an internal polygraph capacity and relied on private examiners. Subsequently, an investigation into the feasibility of establishing such capacity was undertaken, and in 1996 approval was granted for a feasibility study.²⁰

To ensure independence as an investigative support capability, the polygraph unit was placed under the Forensic Science Laboratory (FSL). It was initially designed as a centralized service, available nationally to IOs for criminal investigation purposes.²¹ In May 1997, the National Commissioner approved the training of ten SAPS members as polygraph examiners. Between January and March 1998, the first polygraph training course in South Africa was conducted in Pretoria, with ten SAPS members and ten SANDF members participating. This marked the formal establishment of polygraph capacity within the SAPS. Polygraph examiners in the SAPS were subsequently mandated to conduct polygraph examinations in three key areas: criminal investigations, vetting, and integrity management.²²

5. LIMITATIONS OF THE STUDY

Despite the insights gained, this study was subject to several limitations that may have influenced its scope and generalisability.

5.1. Limited sample Size

The study was based on interviews with only twenty SAPS investigators, which may not adequately represent the broader population of investigators nationally.

5.2. Time Constraints

Due to the demanding workload of SAPS investigators, each interview was restricted to a maximum of thirty minutes. This may have limited the depth of responses and reduced opportunities for follow-up questions.

5.3. Geographical Restrictions

Financial limitations required that the research be conducted solely in the province of KwaZulu-Natal. Since polygraph examinations are conducted across South

20 J. Claasens, "Establishment of a polygraph unit in the National Detective Services, Training of Polygraph Examiners and acquisition of polygraph instruments and equipment", *Internal declassified document* (SAPS, 1997), 7–9.

21 SAPS, "Establishment of a polygraph unit in the SAPS", *Internal declassified document* (SAPS, 1997), np.

22 SAPS, "Polygraph units in the SAPS", *Internal declassified document* (SAPS, 1998), np.

Africa, the findings may not fully reflect the practices, perceptions, or experiences of investigators in other regions.

5.4. Limited Availability of Local Literature

The scarcity of recent South African literature on polygraph examinations posed a challenge. Consequently, the study relied heavily on international sources, some of which were more than a decade old and may not fully align with the local.

6. FINDINGS AND DISCUSSIONS

The findings of this study were presented from two perspectives. The first focused on the views, experiences, and perceptions of IOs who used polygraph examinations as an investigative aid in criminal investigations. The second sought to understand why some IOs employed polygraph examinations while others chose not to.

6.1. Perspectives of Participants who Used Polygraph Examinations as an Investigative Aid

6.1.1. Frequency of Polygraph Application

An important finding revealed that polygraph examinations were neither consistently nor frequently requested. Their use varied depending on the specific purpose for which they were sought. As Nelson and Handler note, the primary aim of a polygraph examination is to assess whether an individual is being deceptive²³. Honts further emphasized that polygraph tests serve multiple functions. In jurisdictions such as the US and Japan, polygraph results are admissible in court and therefore serve an evidentiary role. In contrast, in many other countries – including South Africa – law enforcement agencies primarily employ polygraph examinations as investigative tools.²⁴ These tests assist in determining the truthfulness of statements made by suspects, complainants, witnesses, or informants. Despite the absence of formal legislation, regulations, or binding guidelines governing polygraph testing in South Africa, the practice has become increasingly common, particularly in investigative and employment contexts. Polygraph examiners were typically called upon in cases where:

- Investigations had reached a dead end, with insufficient evidence to identify a suspect.
- Investigators believed they had the correct suspect but required a confession to proceed.

23 Raymond Nelson, Mark Handler, “Do test results matter?”, *APA Magazine* 47, no. 1 (2014): 25.

24 Charles R. Honts, “The psychophysiological detection of deception”, in *The Detection of Deception in Forensic Contexts*, ed. Pär Anders Granhag, Leif A. Strömwall (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 103.

- Ample evidence existed, but a confession was sought to strengthen the case or expedite resolution.²⁵

These scenarios illustrate how polygraph testing is often employed as a strategic investigative tool rather than a definitive source of truth.

6.1.2. *Types and Profile of Cases for Which Polygraph Was Used*

Analysis of the SAPS Polygraph Case Index Registers revealed that polygraph use was most prevalent in theft and robbery cases. Theft accounted for 12.82% of examinations in 2015, 11.3% in 2016, and 15.6% in 2017. These figures align with empirical data, as 30% of participants reported regular use of polygraph testing in theft investigations. Similarly, 30% of participants indicated that polygraph examinations were employed in armed robbery, house robbery, and business robbery cases. A study by Watson (2011) reinforces these findings through interviews with polygraph examiners in Limpopo, where theft-related cases dominated. Of 1,000 reviewed polygraph examinations, 633 were for theft and 12 for firearm-related robberies. Watson's study provides strong corroboration for the conclusion that polygraph examinations are commonly applied in robbery-related investigations, particularly those involving firearms. The consistent use of polygraph examinations in theft and robbery cases suggests a clear pattern of reliance on this tool in property-related crimes.²⁶

6.1.3. *Mixed Impact of Polygraph in Investigations*

While polygraph examinations proved useful for many participants, Ten percent reported that it did not have a positive impact on their investigations. For these participants, the polygraph was employed merely because it was ordered by a commander, rather than because it added investigative value. False outcomes also emerged as a concern. One example involved a suspect who passed a polygraph but was later found to have lied, illustrating the risk of false negatives. Polygraph examinations are not infallible – false positives and negatives do occur – and expectations must therefore be tempered.²⁷ Herbig²⁸ and Raskin²⁹ identified several factors contributing to inaccurate results, including poor technique or scoring methods, inadequate polygraph examiner training or psychological insight, the examinee's emotional or medical condition, poorly formulated questions, and countermeasures employed by examinees. Recommendations for improvement highlight the need for flexibility and adaptability among polygraph examiners³⁰ as many South African

25 Donald Krapohl, "Common pitfalls in calculating decision accuracy with field cases", *APA Magazine* 48, no. 3 (2015): 66.

26 Gerald A. Watson, "An examination of the operational application and utilisation of polygraph testing: A case study in the Limpopo Province" (unpublished MTech Dissertation, University of South Africa, Pretoria, 2011), 48.

27 Raymond Nelson, "Testing the limits of evidence-based polygraph practices", *Polygraph* 45, no. 1 (2016): 74.

28 Herbig, "Polygraph screening in the South African workplace", 63.

29 David C. Raskin, "Science and the polygraph profession", *APA Magazine* 48, no. 2 (2015): 27.

30 Tuvya Amsel, "Where there is doubt, there is freedom", *APA Magazine* 48, no. 2 (2015): 35–36.

polygraph examiners are regarded as “technicians,” lacking discretion, personal insight, and up-to-date scientific knowledge.³¹ Continuous training in psychophysiology, psychology, and interview methodology is therefore essential.

Nelson further warns that unrealistic expectations of polygraph accuracy can lead to misuse and disillusionment. While examiner competence is critical, random test errors are inevitable, and perfection is not scientifically attainable.³²

6.1.4. *Investigative Value of Polygraph Examinations*

Thirty percent of study participants considered the polygraph useful in assisting investigations. In the US, particularly within the Federal Bureau of Investigation (FBI), polygraph tests are employed to focus and direct investigations, elicit information and confessions, exclude suspects, and identify offenders. Although FBI policy generally excludes polygraph results from being used in court, voluntary admissions made during the test may be admissible as evidence.³³ The proper use of polygraph examinations helps to exclude wrongly accused individuals and enhances investigative efficiency.³⁴ Similarly, it was noted that law enforcement agencies worldwide use polygraph testing to exclude suspects, obtain confessions, and redirect or refocus investigations³⁵. Importantly, the polygraph is not a substitute for traditional investigative methods. In South Africa, the absence of legislation governing polygraph use means it must be treated strictly as a supplementary tool.

Even among investigators who found it useful, concerns and scepticism were expressed.

6.1.5. *Concerns Regarding the Use of Polygraph in Criminal Cases*

Both international literature and the South African context highlight significant concerns regarding the application of polygraph examinations. This study echoed similar apprehensions, particularly among participants who used polygraph testing in criminal investigations. The main issues identified were the voluntary nature of polygraph examinations; the inadmissibility of polygraph results in criminal cases; reliability and ethical concerns; and the admissibility of confessions obtained during polygraph examination process.

6.1.5.1. *Voluntary Nature of the Polygraph Examination in the SAPS*

Polygraph examinations within the SAPS are strictly voluntary, a fact raised as a concern by 15 percent of participants. In line with the APA Standards of Practice,³⁶ polygraph examiners are ethically required to obtain written informed consent be-

31 Herbig, “Polygraph screening in the South African workplace”, 63.

32 Nelson, “Testing the limits of evidence-based polygraph practices”, 74.

33 United States Department of Justice, *Use of polygraph examinations in the Department of Justice*, 52.

34 Daniel Sosnowski, “Tech talk – Inconclusive polygraph results – Why?”, *APA Magazine* 41, no. 1 (2008): 47.

35 Grubin, “The Polygraph and Forensic Psychiatry”, 448.

36 American Polygraph Association, *Standards of Practice* (American Polygraph Association, 2018), 5.

fore conducting any polygraph examination. While verbal agreement may be accepted initially, individuals retain the right to withdraw consent at any stage, even during the examination. No person, including police officers, may compel or intimidate anyone into undergoing a polygraph examination.

In South Africa, the burden of proof lies with the State, and individuals are not required to prove their innocence. Consequently, declining a polygraph examination should never be interpreted as an admission of guilt.³⁷ It is a protected right, and assumptions that refusal indicates “something to hide” are legally and ethically unfounded.

6.1.5.2. Legal Status and Lack of Precedent in South African Criminal Courts

Polygraph results are not admissible in South African criminal courts. There is no legislation, regulation, or case law governing the use of polygraph examinations in legal proceedings.³⁸ To date, courts have not established guidelines for circumstances under which polygraph evidence would be acceptable on its own.

6.1.5.3. Reliability and Ethical Concerns

Concerns persist regarding the reliability of polygraph results and the potential prejudice against accused persons if such evidence were admitted.³⁹ Section 12 of the South African Constitution protects individuals from cruel, inhuman, or degrading treatment and affirms the right to bodily and psychological integrity.⁴⁰ Accordingly, polygraph testing must remain voluntary, with informed written consent, and examinees must be made fully aware of their constitutional rights.⁴¹

6.1.5.4. Confessions

Confessions made during polygraph examinations are not automatically admissible in South African courts unless corroborated by independent evidence.⁴² Section 217 of the Criminal Procedure Act 51 of 1977 requires such corroboration.⁴³ Polygraph examinations should therefore not be used solely to obtain confessions as its primary purposes include gathering new information; acting as a deterrent; and detecting deception or truth.⁴⁴

37 Andhor G. Marks, “Polygraph testing in the South African workplace: The law and practice” (unpublished MPhil Dissertation, University of Cape Town, 2014), 37.

38 Ibid.

39 Johanette R. Rheeder, *Polygraph testing and labour law* (Cibolo, TX: Veridicus International Polygraph Academy, 2012), 4.

40 Constitution of the Republic of South Africa, Act 108 of 1996.

41 American Polygraph Association, *Standards of Practice*, 5.

42 Cerita Joubert, *Applied Law for Police Officials* (Claremont: Juta, 2010), 322–326.

43 Criminal Procedure Act 51 of 1977.

44 Raymond Nelson, “Testing the limits of admissions” (paper presented at the 50th Annual APA Seminar of the American Polygraph Association, Chicago, 30 August to 5 September 2015).

Despite its availability, many SAPS investigators do not employ polygraph examinations as an investigative aid. Understanding the reasons behind this limited adoption required engaging with non-users to explore their perspectives and concerns.

6.2. *Perspectives of Participants who Never Used Polygraph Examinations*

In this study, Thirty percent of participants who had never used polygraph examinations expressed scepticism about their value as an investigative tool. One participant, overwhelmed with casework, described the polygraph as a “time-waster” with no guaranteed results or court admissibility, while another argued that it added “little value” due to its inadmissibility in court.

6.2.1. *Limitations of Polygraph in Legal Proceedings*

Unlike other forensic disciplines, polygraph results are not readily accepted in court. Its role is limited to investigative guidance rather than evidentiary proof. Grubin⁴⁵ identified two primary outputs namely test results (indicating deception or truthfulness) and the disclosure of information, often beyond what suspects would normally reveal. Polygraph examinations can assist in eliminating innocent suspects, thereby saving time and resources. Nelson⁴⁶ supported this view, noting that belief in the polygraph’s effectiveness may encourage examinees to divulge additional information. The National Research Council emphasized that polygraph examinations should never be the sole source of truth assessment. It must be integrated with other investigative techniques. Polygraph results can redirect investigations, exclude suspects, and deter criminal behaviour through fear of exposure.⁴⁷

Concerns raised by investigators in this study are well-founded. In South Africa, polygraph tests face significant legal and constitutional hurdles regarding admissibility in criminal proceedings. Thirty-five percent of participants expressed the view that polygraph evidence could not be used in court. Participants were resolute in their preference for investigative aids that could be presented as admissible evidence. One participant emphatically stated, “*I would bet my entire month’s salary that no court will allow polygraph evidence because it is unconstitutional*”. Another stressed the need for investigative aids that could “*secure a conviction*,” while a third concurred that investigators wanted “*aids that could be used as evidence in court*”. These views highlight a strong preference for tangible, court-admissible forensic evidence over supplementary investigative tools.

6.2.2. *Polygraph was Unhelpful*

Ten percent of participants reported that they did not – and would not – use the polygraph because they considered it “*unhelpful*” Objectively, polygraph testing may be deemed unhelpful when innocent subjects fail (false positives) or guilty subjects pass (false negatives), as experienced by one participant in this study.

45 Grubin, “Polygraph testing of sex offenders”, 98.

46 Nelson, “Testing the limits of admissions”.

47 National Research Council, *The polygraph and lie detection* (Washington, DC, 2003), 25.

6.2.3. Inconclusive Results

Inconclusive results occur when insufficient physiological reactions are recorded. In such cases, the examiner cannot determine whether the examinee passed or failed, often because the insufficient useable data was collected during the data collection phase of the polygraph examination while a “No-Opinion Result” arises when inadequate data is collected, typically due to early termination of the test or fewer than three charts being recorded, leaving investigators without a usable outcome.⁴⁸

6.2.4. Procedural Safeguards

These problematic outcomes are exceptions rather than the norm. When polygraph examiners adhere to established procedures, valid results are typically obtainable. While such situations did occur, they were regarded as anomalies, provided examiners followed proper protocols for conducting polygraph examinations.

6.2.5. Constitutional Rights and Polygraph Examinations

One participant described polygraph examinations as “*unconstitutional*”. Subjecting individuals to a polygraph without informed consent or without advising them of their rights could violate protections against self-incrimination, the right to bodily and psychological integrity, and the right to a fair trial. South Africa lacks explicit legislation regulating polygraph examinations; instead, their use is shaped by constitutional and common law principles.

Section 35 of the Constitution of the Republic of South Africa, 1996 guarantees rights to arrested, detained, and accused persons, including the right to remain silent, the right not to be compelled to make a confession or admission, and the right to be informed of these rights. Section 10 of the Bill of Rights protects dignity, including bodily and psychological integrity. Informed consent is therefore essential, as all polygraph tests are voluntary.⁴⁹ Coercion into testing without consent violates constitutional protections. For polygraph results to be considered, the polygraph examiner must testify as an expert, demonstrating the test’s reliability, their qualifications, and adherence to international standards. Without this, results are treated as hearsay and remain inadmissible. While polygraph evidence is not accepted in criminal courts, it is more commonly used in internal hearings, labour disputes, and proceedings before the Commission for Conciliation, Mediation and Arbitration (CCMA) or the Labour Court.⁵⁰

Participants’ insistence on court-admissible investigative aids reflects broader forensic trends. Disciplines such as DNA analysis, fingerprinting, and trace evidence have become the cornerstone of modern criminal investigations due to their eviden-

48 Forensic Science Laboratory, *Forensic Polygraph Induction Programme Learner Guide* (Polygraph Section, SAPS, 2016), 46.

49 Constitution of the Republic of South Africa.

50 Commission for Conciliation, Mediation and Arbitration (CCMA), *Polygraph Testing*, Information sheet (2002).

tiary weight and legal acceptability.⁵¹ Unless polygraph examinations meet stringent legal and procedural standards and is supported by expert testimony, it remains inadmissible in South African criminal courts. This legal ambiguity explains investigators' reluctance to rely on it, particularly when their goal is to secure convictions.

6.2.6. Accuracy of Polygraph

Thirty percent of participants expressed scepticism about the accuracy of polygraph testing, citing inconsistencies and historical case law. One participant argued: *"Without a doubt, accuracy...is an issue...historically, case law has shown that there are too many inconsistencies with the polygraph...just google about polygraph and you will come to many studies and articles that make reference to polygraph not being accurate."*

Another participant, who had passed a polygraph examination, remained doubtful due to known cases of false results. A third noted that guilty individuals had passed and even joked about it, undermining trust in the process. He emphasized that *"human behaviour complicates accuracy, as some individuals are highly convincing liars"*.

Polygraph research consistently demonstrates that tests are not 100% accurate. Nelson⁵² reported that accuracy for single-issue tests ranges from the mid-80% to mid-90% range, while the National Research Council⁵³ found median accuracy to be approximately 83%, with a range of 81–91%. Single-issue and concealed information tests – most often used in criminal investigations – were found to have higher accuracy levels than multi-issue tests, which are more commonly applied in screening and vetting processes.⁵⁴ Correspondingly, Nelson⁵⁵ opined the findings by the APA (2011) concluded that the polygraph is "capable of providing accuracy that significantly exceeds chance levels".

6.2.7. Human Factors and Physiological Complexity

Polygraph examinations measure physiological responses rather than deception itself. Emotional states such as anxiety, fear, or illness can influence reactions, making it difficult to isolate deception.⁵⁶ Indicators of nervousness, fear, or emotional distress are not exclusive to deceptive individuals but were also present in those telling the truth.⁵⁷ Thus, polygraph testing does not directly detect lies; instead, it records physiological reactions assumed to be associated with deception. No physiological response is unique to lying, nor can it be conclusively argued that such re-

51 Henry C. Lee, Elaine M. Pagliaro, "Forensic evidence and crime scene investigation", *Journal of Forensic Investigation* 1, no. 2 (2013): 1.

52 Raymond Nelson, "One-word essay (more or less): What does polygraph measure?", *APA Magazine* 48, no. 2 (2015): 29.

53 National Research Council, *The polygraph and lie detection*, 7.

54 Grubin, "The Polygraph and Forensic Psychiatry", 448.

55 Nelson, "Testing the limits of evidence-based polygraph practices", 74.

56 Antanas Janušauskas, "Dilemma of lies detection in criminalistics research", *Journal of Law and Criminal Justice* 2, no. 1 (2014): 139.

57 Vicianova, "Historical techniques of lie detection", 526.

sponses are always present when deception occurs. Consequently, polygraph results are inherently probabilistic rather than deterministic.

6.2.8. Factors influencing accuracy

The accuracy of polygraph examinations depends heavily on examiner professionalism and training, adherence to standardized procedures, the quality of instrumentation and questioning, the suitability of the examinee, and effective interviewing and data analysis. According to the APA Standards of Practice, examiners must be thoroughly briefed on case facts to formulate relevant and accurate questions.⁵⁸ Inadequate preparation can lead to incorrect or misleading results, thereby compromising investigations. Herbig⁵⁹ and Nelson⁶⁰ emphasized that misuse, outdated techniques, or ignorance of scientific literature can result in harmful errors in both legal and public contexts.

6.2.9. Countermeasures in Polygraph Examinations

One participant in the study expressed concern that polygraph tests can be manipulated through “*drugs, by habitual liars and/or comen who believe their own lies*”. Vrij⁶¹ and Krapohl, Handler, and Sturm⁶² similarly suggested that individuals may attempt to influence their physiological responses to appear credible. Countermeasures are intentional techniques designed to manipulate the polygraph results and may include physical movements, mental strategies, or drug use. These methods are easily accessible online, making them available to examinees.

Polygraph examiners are trained to recognize countermeasure techniques and must remain vigilant during the polygraph examination process. Technological advancements have also been introduced to mitigate manipulation. As early as 1945, John Reid developed a sensor-equipped chair to detect movement during the polygraph examination process. In 2012, the APA mandated the use of movement sensors in all polygraph examinations to identify physical countermeasures. However, it is noted that research on countermeasures remains incomplete, and further studies are needed to fully understand and address their impact.⁶³

7. RECOMMENDATIONS

Based on the empirical findings and discussions, the study made the following recommendations:

58 American Polygraph Association, *Standards of Practice*, 4.

59 Herbig, “Polygraph screening in the South African workplace”, 64.

60 Raymond Nelson, “What does polygraph measure?”, *APA Magazine* 47, no. 2 (2014): 46.

61 Aldert Vrij, *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities* (Chichester: Wiley, 2007), 314.

62 Donald J. Krapohl, Mark Handler, Shirley Sturm, *Terminology reference for the science of Psychophysiological Detection of Deception* (Washington, DC: American Polygraph Association, 2012), 22.

63 Mark Handler, Charles R. Honts, Benjamin Blalock, “A literature review of polygraph: Countermeasures and the comparison question technique”, *APA Magazine* 48, no. 3 (2015): 81–96.

7.1. Legislation and Regulation

There was a need for regulation and standardization. Given South Africa's high crime rates, polygraph examinations should be legalized through formal legislation. With standardisation, clear guidelines must be established to address concerns regarding ethics, reliability, and public trust. The outcome of this would mean that a regulated framework would enhance credibility, consistency, and accountability in the application of polygraph examinations.

7.2. Enhanced Communication

Enhanced communication focused on a four-pronged approach namely internal awareness, knowledge sharing, engagement and culture building. SAPS investigators need a better understanding of polygraph examinations as a diagnostic tool. This included the launch of a biannual newsletter or magazine featuring case studies and success stories, practical guidance on the utilization of polygraph examinations, a Question-and-Answer session for SAPS investigators to raise concerns or share experiences; and to foster a culture of informed use and open dialogue in the SAPS to promote the use of and strengthen the trust in polygraph practices within the SAPS.

7.3. Adoption of Best Practices

The adoption of best practices included global benchmarking to study how international policing agencies employ polygraph examinations effectively and optimally; collaborative learning where peer review sessions are conducted and joint work studies initiated with global counterparts; and finally, local adaptation where international insights are tailored to South Africa's unique crime challenges, ensuring relevance and applicability.

8. FUTURE RESEARCH

The objective of further research and development would ensure a robust, evidence-based foundation for the utilisation of polygraph examinations in the South African Criminal Justice System. This can be achieved by addressing the current gaps:

- Limited academic and field research on the utilisation of polygraph examinations in South African law enforcement. To address this gap, the SAPS could host a forum for cross-pollination of ideas among polygraph examiners, academics and legal experts
- Investigate the evidentiary value of polygraph results in South African courts
- Investigate the prevalence and impact of countermeasures in polygraph examinations

9. CONCLUSION

In this study, the participants were aware of polygraph as an investigative aid. The reluctance to use polygraph examinations by some participants were not due to ignorance but stemmed from valid concerns. Unless these concerns are addressed systematically, polygraph use will remain limited and controversial. For polygraph to be embraced as a reliable investigative tool, both the SAPS and the broader polygraph community in South Africa must work to resolve these issues raised in the study. Polygraph examinations are a useful and viable investigative tool when conducted properly, but they are not fool proof. Their accuracy is influenced by both human and procedural factors. The consensus is clear that while polygraphs support investigations, they should never be the sole determinant of truth or guilt.

REFERENCES

- American Polygraph Association. *Standards of Practice*. American Polygraph Association, 2018.
- Amsel, Tuvya. "Where there is doubt, there is freedom". *APA Magazine* 48, no. 2 (2015): 32–36.
- Bouma, Gary D., Rod Ling, Lori Wilkinson. *The Research Process*. Ontario: Oxford University Press, 2012.
- Cilliers, Charles H., Raymond C. Martin. "The polygraph: Friend and ally of private industry yet cautious guest of the criminal justice system (1)". *Acta Criminologica: Southern African Journal of Criminology* 5, no. 3 (2002): 134–140.
- Claasens J. "Establishment of a polygraph unit in the National Detective Services, Training of Polygraph Examiners and Acquisition of Polygraph Instruments and Equipment". *Internal declassified document*. South African Police Service, 1997.
- Commission for Conciliation, Mediation and Arbitration (CCMA). *Polygraph Testing*. Information sheet. 2002.
- Creswell, John W., J David Creswell. *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles: Sage, 2018.
- Forensic Science Laboratory. *Forensic Polygraph Induction Programme Learner Guide*. Internal document, Polygraph Section, 2016.
- Forensic Science Laboratory. *Forensic Polygraph Induction Programme Learner Guide*. Internal document, Polygraph Section, 2020.
- Grubin, Don. "The Polygraph and Forensic Psychiatry". *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 38, no. 4 (2010): 446–451.
- Grubin, Don. "Polygraph Testing of Sex Offenders. Treatment of Sex Offenders: Strengths and weaknesses in assessment and intervention". *Polygraph* 45, no. 2 (2016): 97–112.
- Handler, Mark, Charles R. Honts, Benjamin Blalock. "A literature review of polygraph: Countermeasures and the comparison question technique". *APA Magazine* 48, no. 3 (2015): 81–96.
- Herbig, Friedo J. W. "Polygraph screening in the South African workplace: Veracity, verification or victimisation?". *Acta Criminologica: Southern African Journal of Criminology* 31, no. 1 (2018): 54–67.

- Honts, Charles R. "The psychophysiological detection of deception". In *The detection of deception in forensic contexts*, ed. Par A. Granhag, Leif Strömwall. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 103–123.
- Janušauskas, Antanas. "Dilemma of lies detection in criminalistics research". *Journal of Law and Criminal Justice* 2, no. 1 (2014): 137–149.
- Joubert Cerita. *Applied Law for Police Officials*. Claremont: Juta, 2010.
- Krapohl, Donald J. "Common pitfalls in calculating decision accuracy with field cases". *APA Magazine* 48, no. 3 (2015): 65–70.
- Krapohl, Donald J., Mark Handler, Shirley Sturm. *Terminology reference for the science of Psychophysiological Detection of Deception*. Washington, DC: American Polygraph Association, 2012.
- Krapohl, Donald J., Pamela K. Shaw. *Fundamentals of Polygraph Practice*. San Diego: Academic Press, 2015.
- Lafayette Instrument. "The truth about polygraph and how does it work?" <https://lafayette-polygraph.com/truth-about-polygraph/>.
- Lee, Henry C., Elaine M. Pagliaro. "Forensic evidence and crime scene investigation". *Journal of Forensic Investigation* 1, no. 2 (2013): 1–5.
- Lissitzyn Christine Beck. *Forensic Evidence in Court: A case study approach*. Durham: North Carolina Academic Press, 2006.
- Marks Andhor G. "Polygraph testing in the South African workplace: The law and practice". Unpublished MPhil Dissertation. University of Cape Town, 2014.
- Matte James Allen. *Forensic Psychophysiology using the polygraph*. New York: JAM Publications, 1996.
- National Research Council. *The polygraph and lie detection*. Washington, DC: National Academies Press, 2003.
- Nelson, Raymond. "What does polygraph measure?". *APA Magazine* 47, no. 2 (2014): 39–47.
- Nelson, Raymond. "Testing the limits of admissions". Paper presented at the 50th Annual APA Seminar of the American Polygraph Association, held in Chicago on 30 August to 5 September 2015.
- Nelson, Raymond. "One-word essay (more or less): What does polygraph measure?". *APA Magazine* 48, no. 2 (2015): 29–31.
- Nelson, Raymond. "Testing the limits of evidence-based polygraph practices". *Polygraph* 45, no. 1 (2016): 74–85.
- Nelson Raymond, Mark Handler. "Do test results matter?". *APA Magazine* 47, no. 1 (2014): 24–25.
- Raskin, David C. "Science and the polygraph profession". *APA Magazine* 48, no. 2 (2015): 25–28.
- Rheeder Johanette R. *Polygraph testing and labour law*. Cibolo, TX: Veridicus International Polygraph Academy, 2012.
- Sekharan, Chandra P. "Truth and truth detecting techniques". *Journal of Forensic Research*, no. 11 (2013): 1–11.
- Sosnowski, Daniel. "Investigators' use of polygraph". *Free PATCE Newsletter*. 2008. <http://www.patc.com/weeklyarticles/polygraph-investigation.shtml>.
- Sosnowski, Daniel. "Tech talk – Inconclusive polygraph results – Why?". *APA Magazine* 41, no. 1 (2008): 47.
- South African Police Service. "Establishment of a polygraph unit in the SAPS". Internal declassified document. SAPS, 1997.

- South African Police Service. "Polygraph units in the SAPS". Internal declassified document. SAPS, 1998.
- South African Police Service. *Annual performance plan 2017/2018*. Pretoria: Commissioner of Police, 2018.
- Tredoux, Colin G., Susan Pooley. "Polygraph testing of deception: An evaluation and commentary". *Industrial Law Journal* 22 (2001): 819–839.
- United States Department of Justice, Office of the Inspector General, Evaluation and Inspections Division. *Use of polygraph examinations in the Department of Justice*. 2006.
- Vicianova, Martina. "Historical techniques of lie detection". *Europe's Journal of Psychology* 11, no. 3 (2015): 522–534.
- Vrij Aldert. *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities*. Chichester: Wiley, 2007.
- Watson Gerald A. "An examination of the operational application and utilisation of polygraph testing: A case study in the Limpopo province". Unpublished MTech Dissertation. University of South Africa, Pretoria, 2011.

Manjula Gumala*

Tshimangadzo Oscar Magadze**

TEHNOLOGIJA PROTIV KRIMINALITETA – U POTRAZI ZA ISTINOM: ISKUSTVA JUŽNOAFRIČKE REPUBLIKE

REZIME

Poligrafsko ispitivanje je disciplina koja i dalje izaziva kontroverze. Mišljenja o njegovoj upotrebi oštro su podeljena. Kritičari tvrde da poligrafska ispitivanja nisu pouzdana, da im nedostaje naučna utemeljenost i da imaju malu dokaznu vrednost. Uprkos tim kritikama, poligrafsko ispitivanje i dalje se široko primenjuje – u istragama, u nadzoru nad izvršenjem krivičnih sankcija, u postupcima bezbednosne provere i u obaveštajnim ili kontraobaveštajnim operacijama, radi procene verodostojnosti oštećenih i svedoka. U ovom radu sprovedeno je kvalitativno istraživanje, koje obuhvata dvadeset ispitanika, sa kojima su vođeni polustrukturisani intervjui. Ono je pokazalo da se pojedini pripadnici južnoafričke policije u svom radu oslanjaju na poligrafska ispitivanja i da u njima vide vredno tehnološko sredstvo koje može doprineti suzbijanju kriminaliteta. Otuda i preporuka da se poligrafsko ispitivanje snažnije uključi u sistem krivičnog pravosuđa, kako bi se obezbedila njegova delotvornost i svrsishodna primena u suočavanju sa izuzetno visokom stopom kriminaliteta u Južnoj Africi. Cilj rada je da pokaže kako poligrafska ispitivanja, primenjena promišljeno i na pravom mestu u krivičnoj istrazi, mogu ojačati borbu protiv kriminaliteta u toj državi.

Ključne reči: obmana, poligraf, poligrafski ispitivač, poligrafsko ispitivanje.

* Univerzitet Južne Afrike, Katedra za kriminologiju i nauke o bezbednosti, 32722192@mylife.unisa.ac.za.

** Univerzitet Južne Afrike, Katedra za kriminologiju i nauke o bezbednosti, magadto@unisa.ac.za, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1069-8583>

Georgii Sibirtsev*

CRIMINOLOGICAL AND ETHICAL ASSESSMENT OF THE SEX OFFENDERS' REGISTRY OF THE REPUBLIC OF POLAND

Abstract. This study is dedicated to the ethical and criminological evaluation of the sexual offender's registry in the Republic of Poland. The topic remains controversial and is insufficiently addressed in existing academic literature. Therefore, the author aims to provide a comprehensive assessment of the registry. The paper investigates Poland's experience in recording and classifying convicted sexual offenders, highlighting the registry as a significant criminal law instrument for the prevention of sexual violent crimes. Furthermore, the author assesses the effectiveness of the registry and draws comparisons with similar practices in Western countries. Special attention is given to the Polish Public Sex Offenders Registry, one of the few publicly accessible crime registries within the European Union, which operates under the Act of May 13, 2016, aimed at counteracting sexual crime threats. This registry can be accessed from any device worldwide, resembling certain public registries in the United States. The article explores how such stringent regulations align with the General Data Protection Regulation (GDPR) established by the European Parliament, and evaluates whether this approach to crime prevention can be deemed sufficient. By analyzing the implications of the registry within the broader context of ethical considerations and data protection, the paper seeks to contribute to the ongoing discourse surrounding the balance between public safety and individual rights.

Keywords: publicly available registries of sexual offenders, criminal law, human rights, criminal responsibility for sexual crimes, criminology, comparative studies.

1. INTRODUCTION

It is often mentioned in the literature that the number of sexual offenses has been decreasing in recent years; however, a notable paradox arises: despite this actual decline, information regarding the commission of such offenses is frequently sensationalized in the mass media.¹

* University of Gdańsk – Faculty of Law and Administration, georgii.sibirtsev@ug.edu.pl, University of Fiji, School of Law, ORCID: 0000-0001-6934-5478

1 Adam Strzelec, „Rejestr Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym”, in: *W poszukiwaniu prawdy: rozważania o prawie, historii i sprawiedliwości* ed. Katarzyna Banasik, (Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM: 2018), 709.

This contributes to a misleading perception within society that the incidence of sexual offenses remains high and continues to escalate. Publicizing information about individuals who have committed sexual offenses against children elicits particularly negative emotions among the public, which often serves as a catalyst for legislators. In seeking to amend laws in this area, they aim to garner greater political capital.²

One significant legislative action in this context is the Act of May 13, 2017, on Counteracting the Threat of Sexual Crime, which can be regarded as a manifestation of penal populism.

This Act delineates specific protective measures designed to combat the threat of sexual crime, which, according to Article 3, include:

- 1) the Register of Perpetrators of Sexual Offenses;
- 2) obligations imposed on employers and other organizations involved in the upbringing, education, recreation, treatment, or care of minors; and
- 3) the identification of locations that pose a particular risk for sexual crimes.

In addition to the public Register, which is accessible to all, a Register with restricted access has also been established, available only to a specified group of entities, including courts, prosecutors, and law enforcement agencies, as outlined in Article 12 of the Act on the Protection of Sexual Offenders.³

With regard to managing perpetrators of sexual crimes, two predominant models exist globally: the community protection model (as seen in the USA, Australia, New Zealand, Canada, and the UK) and the clinical work model (which operates in countries such as the Czech Republic, the Netherlands, Germany, France, Denmark, and Italy).⁴

The primary tenets of the community protection model involve creating registers of sex offenders, informing the public about the dangers associated with sexual crime, supervising offenders post-release from prison, and controlling the recruitment process for individuals working in roles related to the education and upbringing of children and youth. Conversely, the clinical work model focuses primarily on therapeutic interventions for sex offenders, both during and after the completion of their sentences.

Which makes the Republic of Poland probably the only country in the European Union that has provided such deep changes in sexual offenders' treatment policy system.⁵

2 Ibid., 700.

3 Mariusz Nawrocki, „Informatyzacja publicznych rejestrów karnych”, in *Prawo nowych technologii*, ed. Kinga Flaga-Gieruszyńska, Jacek Gołaczyński, (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), 241.

4 Agnieszka Morawska, „Strategie postępowania ze sprawcami przestępstw seksualnych wobec dzieci na przykładzie wybranych krajów”, *Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka*, n. 3, (2004): 2.

5 Please kindly note that despite the numerous mentioning in Polish academic papers of the public registries of sexual offenders in different European countries, those public registries have no open access (hence they public in the sense of the subject who providing it). Which makes Polish most probably the only publicly available registry in whole Europe.

Which model does the Polish legal system finally align with? Since 2005, a security measure involving therapy has been imposed on sex offenders. Following the amendment to the Penal Code that took effect on July 1, 2015, significant changes were introduced concerning security measures. Currently, under Article 93a of the Penal Code, a security measure imposed on a perpetrator of a crime related to a sexual preference disorder may include, in addition to therapy, electronic monitoring of residence and confinement in a psychiatric facility. Furthermore, according to Article 96 § 1 of the Penal Code, individuals convicted of offenses outlined in Articles 197–203 (pertaining to Chapter XXV of the Penal Code, titled “Offenses Against Sexual Freedom and Decency”, excluding Article 204) serve their sentences within a therapeutic framework.⁶

Based on the aforementioned, it can be concluded that the Polish legal system for addressing sexual offenders was initially founded on the clinical (therapeutic) work model. However, with the introduction of the Register in 2017, a pronounced emphasis on the community protection model has emerged. Consequently, it can be stated that a mixed model currently operates within the Polish legal framework. It is challenging to assert that one model predominates over the other, as both therapy and the Register significantly impact the rights and freedoms afforded to sexual offenders.

In this study, I will refrain from discussing the influence of the clinical work model on the Polish legal system and will focus solely on issues pertaining to the Register, which represents a recent development within the Polish legal landscape.

The term “sexual crime”, as defined in the aforementioned Act, encompasses offenses against sexual freedom specified in Chapter XXV of the Penal Code, excluding the following:

1. Article 201 (incest) of the Penal Code, unless committed against a minor;
2. Article 202 (public presenting of the pornography) § 1 of the Penal Code;
3. Article 202 § 3 of the Penal Code, involving the presentation of pornographic content depicting violence or the use of animals;
4. Article 202 § 4a of the Penal Code;
5. Article 202 § 4b of the Penal Code, concerning the storage or possession of pornographic content depicting a produced or altered image of a minor engaged in a sexual act;
6. Article 202 § 4c of the Penal Code; and
7. Article 204 (Organization of prostitution) § 1 and 2 of the Penal Code, unless committed against a minor.

It is essential to clarify the scope of this term, as the Register of Sexual Offenders solely collects data pertaining to the perpetrators of the aforementioned offenses.⁷

As stipulated in Article 4 § 1 of the Act on the Protection of Sexual Offenders, the Register comprises three distinct databases:

6 Strzelec, „Rejestr Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym”, 706.

7 Nawrocki, „Informatyzacja publicznych rejestrów karnych”, 244.

1. The Register with limited access;
2. The Public Register; and
3. The Register of individuals for whom the State Commission for the Investigation of Cases Related to Sexual Freedom and Decency Against Minors Under 15 Years of Age has issued a decision to include them in the Register.

The Register of Sexual Offenders is maintained by the Minister of Justice, although the Information Office of the National Criminal Register, which operates under the Ministry of Justice, is responsible for its practical management. This Register is maintained within an information technology system.⁸

The Register with limited access contains data on individuals who have been definitively convicted of the crimes referenced in the aforementioned catalogue, those against whom criminal proceedings have been conditionally discontinued, individuals subject to security measures, and minors who have been subjected to educational, corrective, or therapeutic measures for offenses listed in the catalogue, excluding Article 200 § 1 of the Penal Code.

The Public Register collects data on individuals previously mentioned if the legal classification in the judgment refers to Article 197 § 3 item 2 or § 4 of the Penal Code, or if they have committed an offense from the aforementioned catalogue after having been previously sentenced to imprisonment without the conditional suspension of its execution for a related offense, provided any of these offenses were committed against a minor.

Data may be excluded from both the Register with limited access and the Public Register only upon a court's ruling (Article 9, paragraphs 1–4 of the Act on the Protection of Sexual Offenders). Current judicial practice indicates that applying the provisions of the Act on Counteracting Sexual Crime Threats is complex, as courts increasingly express concerns that the regulations may conflict with the Constitution of the Republic of Poland and international human rights agreements, which has led to refusals to apply the provisions of the Act and, consequently, to the exclusion of data from the Public Register.

2. HISTORY OF OFFENDERS' REGISTRIES

Over the past decade, the significance of data privacy protection has increasingly come to the forefront of public discourse. This heightened awareness is particularly evident in the realm of data flow regulation during crime prevention efforts, which has garnered substantial attention following legislative updates within the European Union from 2016 to 2018.

Notably, Poland's criminal registry of sexual offenders stands out as the only public registry of its kind not only within the European Union but across the entire European region. Despite its unique status, this registry remains relatively unknown, both internationally and domestically within Poland. This obscurity has

⁸ Ibid., 245;

rendered the topic of sexual offender registries a contentious issue within societal consciousness, resulting in a scarcity of comprehensive research in this area.

Before delving into the primary focus of this paper, it is essential to examine the historical context of sexual offender registries globally. The United States boasts the longest-standing history of publicly accessible criminal registries, which has undoubtedly influenced Polish legislative developments. Former Minister of Justice Z. Ziobro has frequently referenced this American model as a source of inspiration for similar act.⁹ In academic papers it is also often mentioned that similar institutions exist in France and Germany¹⁰, but we would need to emphasise here that those registries don't have public character.

Registries of sexual offenders in the United States of America began to appear in early 1930s.¹¹ Initially, they were the prerogative of local legislations (cities and counties), later they began to be available on the level of states (Florida, since 1937). Registration was conducted, as a rule, at a police station, convicts were photographed and fingerprinted. The personal data of criminals with the indication of the place of residence after release were entered into the registry. The local authorities hoped that the registration requirement would make the stay of convicts on the territory of the city or district undesirable which is supposed to positively influence the criminal situation in a state.¹²

The first formal sex offender registry in the United States was established in 1947 in California, marking the beginning of a systematic approach to monitoring individuals convicted of sexual offenses. Over the subsequent two decades, comparable registries were introduced in five additional states: Alabama, Arizona, Florida, Nevada, and Ohio.

These early registries were designed to collect and maintain essential identifying information, including offenders' names, residential addresses, and other personal details. Their primary function was administrative and investigative: they enabled law enforcement agencies and judicial authorities to monitor offenders' whereabouts and to facilitate criminal investigations where relevant.

Importantly, access to these registries was strictly limited to authorized governmental actors. Unlike contemporary sex offender registration systems, which

9 Ziobro wypowiada wojnę zbroczcom: „Ustala się szczególne środki ochrony obywateli przed przestępczością na tle seksualnym” opublikowano: 18 grudnia 2015, (“Ziobro Declares War on Sexual Predators: ‘Special Measures Are Being Established to Protect Citizens from Sexual Crime’” PoliticsPublished: 18 December 2015) URL: <https://wpolityce.pl/polityka/275542-ziobro-wypowiada-wojne-zbroczcom-ustala-sie-szczegolne-srodky-ochrony-obywateli-przed-przestepczoscia-na-tle-seksualnym?strona=1>

10 Justyna Ryter, Erwin Ryter, „Rejestr sprawców przestępstw na tle seksualnym a prawo do prywatności i prawo do bycia zapomnianym w świetle ogólnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych (RODO), Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680/ z dnia 27.04.2016 r. oraz innych ustaw”, *Probacja*, no. 4, (2018): 177–195.

11 Андрей Юрьевич Ключников, „Об институте реестра сексуальных преступников”, *Lex Russica* 73, no. 3, (2020):141.

12 Terry Thomas, *The Registration and Monitoring of Sex Offenders. A Comparative Study*, (London: Routledge, 2011), 28–29.

often include public notification components, the initial registries were not accessible to the general public. Instead, they functioned as internal mechanisms within the criminal justice system, intended to enhance oversight and support public safety objectives through institutional monitoring rather than community-based disclosure.¹³

Intensive development of the Institute of the Registry of sex offenders in the United States occurred in the 1990s.¹⁴ Following several widely publicized cases of sexual offenses against children, media coverage intensified and public concern grew substantially. As these incidents received sustained national attention, public expectations increasingly centered on the need for stronger measures to protect potential victims, particularly minors.

In 1994, Washington became the first state to implement a policy of community notification for individuals classified as its most dangerous sex offenders. This development marked a significant shift in sex offender regulation, as it introduced public access to certain offender information.

Prior to 1994, registration requirements in the United States were more limited in scope. Only a small number of states mandated that convicted sex offenders provide their residential addresses to local law enforcement authorities, and this information was generally restricted to official use. The introduction of community notification thus represented a transition from an internal monitoring model to a system incorporating elements of public disclosure.

Mentioned sex offender registries were either not accessible to the public or were limited to restricted access within a single municipality. A comprehensive, publicly accessible federal registry was not established until 2005, with the creation of the National Sex Offender Public Website (NSOPW), originally known as the National Sex Offender Public Registry (NSOPR).

Following the enactment of the Adam Walsh Child Protection and Safety Act, the federal system was expanded and renamed in honor of Dru Sjodin, a 22-year-old college student from Grand Forks who was abducted and murdered. The legislation significantly strengthened national standards for sex offender registration and notification and established a more unified federal framework.

The registry introduced a structured classification system that divides sex offenders into three tiers, based on the legal severity and nature of the committed offence. This tier-based model standardises registration requirements and determines both the duration of registration and the scope of monitoring obligations.

Individuals convicted of the most serious sexual offences are classified as Tier III offenders, representing the highest level of risk and regulatory oversight. Tier III typically includes offences involving aggravated sexual abuse, sexual acts committed by force or threat of force, and sexual offences against minors—particularly those involving coercion, violence, or victims below a specified age threshold. It may also encompass repeat sexual offenses and crimes involving kidnapping of a minor (when committed with a sexual intent).

13 Юрьевич Ключников, „Об институте реестра сексуальных преступников”, 140–150.

14 Ibid., 141.

Offenders classified under Tier III are generally subject to the longest registration periods, more frequent in-person verification requirements, and broader community notification measures compared to individuals assigned to lower tiers. Tier III includes:

- Coercion to have sexual intercourse under threat of violence against a person who is in a helpless state; inducement to have sexual intercourse or commit other sexual acts with a person under the age of 12;
- Second-level criminal cases (tier II) include the production and distribution of child pornography; the involvement of minors in prostitution; sexual intercourse with a minor over 13 years old.
- Those guilty of other “minor sexual crimes”, who face up to a year in prison, belong to the category of first-degree sex offenders (tier I) (this is possession of child pornography or committing other sexual acts with a person over the age of 13 and under the age of majority).

If a person commits a similar act during the period of public record it automatically falls into a more serious category.¹⁵

3. CRIMINOLOGICAL ASSESSMENT OF THE SEX OFFENDER REGISTRY SYSTEM

In the United States, the sex offender registry encompasses approximately 900,000 individuals convicted of relevant offenses, representing about 0.28% of the total population. This figure has exhibited a consistent upward trend over the past several years.¹⁶

Numerous researchers have questioned the efficacy of the registry in reducing sexual crimes overall, as well as its specific impact on decreasing the recidivism rates among sex offenders.¹⁷ An in-depth comparison of the level of responsibility among adults and minors who committed similar sexual crimes revealed that there were no significant differences between the two groups based on their registration status. Specifically, the analysis showed that individuals who were registered on the offender registry exhibited comparable levels of responsibility and culpability to those who had evaded registration requirements. This indicates that, despite differences in registration status, both registered persons and unregistered individuals demonstrated similar patterns of behavior and accountability in the context of these offenses. No noticeable distinctions were identified between the two groups regarding their involvement in or seriousness of the crimes committed.

15 Dru Sjodin webpage of the Public sexual offenders` registry: <https://www.nsopw.gov/about-nsopw>

16 Shawn M. Rolfe, Richard Tewksbury, „Criminal Justice Policies. The Intended and Unintended Consequences of Monitoring Individuals Convicted of Sex Crimes” in *Sexual Offending, A Criminological Perspective*, eds. Patrick Lussier, Eric Beauregard (New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 2018), 63—83.

17 Юрьевич Ключников, „Об институте реестра сексуальных преступников”, 146.

It is frequently posited that analogous legislative frameworks enacted by various states are predicated upon misconceptions that are, in many cases, unfounded despite their widespread acceptance and reinforcement within society. These assumptions, which often lack empirical substantiation, have significantly influenced the formulation of laws pertaining to sexual criminality. Firstly, there exists a prevalent societal belief that individuals convicted of sexual offenses are inherently more susceptible to repeat offending, or recidivism, compared to other categories of offenders. This perception has contributed to the implementation of more restrictive and punitive measures aimed at this group, under the presumption of heightened risk.

Secondly, another common societal misconception is that the majority of sexual offenders are strangers to their victims, suggesting that these crimes predominantly involve unknown individuals rather than acquaintances or family members. This belief has implications for prevention strategies and public awareness campaigns, which often emphasize the danger posed by unfamiliar perpetrators rather than addressing the complexities of abuse within known relationships.

Official statistical data do not substantiate these prevailing assumptions. Empirical evidence indicates that the average recidivism rate among all released offenders in the United States between 2014 and 2019 stands at approximately 36%. Importantly, within this overall rate, only about 13–14% of individuals are documented to commit similar types of offenses upon reoffending. These figures suggest that the perceived high likelihood of repeat sexual offending is considerably overstated in societal discourse.¹⁸

Furthermore, statistical analyses reveal that the majority of sexual crimes are committed by individuals during their initial offense, with recidivism rates remaining relatively low in comparison to public perceptions. The data demonstrate that most sexual offenders do not reoffend in a manner consistent with their initial crime, thereby challenging the notion that sexual offending is predominantly a recurrent behaviour.

Empirical research consistently indicates that a significant proportion of victims of sexual crimes have prior knowledge of their attackers. Court cases and investigative reports reveal that the majority of individuals found guilty of sexual offenses against both children and adults are often friends or relatives of the victims, rather than strangers. This pattern challenges the common societal perception that most sexual offenses are committed by unknown perpetrators lurking in public spaces.

Furthermore, a specific study examining the dynamics of sexual abuse and exploitation provides quantifiable insights into this phenomenon. According to the findings, only approximately 9% of perpetrators involved in cases of child sexual abuse had no prior relationship or acquaintance with their victims. Similarly, in cases of adult sexual exploitation, the proportion of offenders who were previously unfamiliar with their victims rises only slightly to about 28%.¹⁹

18 Richard Tewksbury, „Sex offender registries as a tool for public safety. Views from registered offenders”, *Western Criminology Review* 7, no.1, (2006): 2.

19 Elisabeth Letourneau, „Effects of South Carolina's Sex Offender Registration and Notification Policy on Deterrence of Adult Sex Crimes”, *Criminal Justice and Behavior* 37, (2010): 550.

It is hard to measure if the sex offender registry actually reduces crime. This is because the official statistics mix two different things: actual sexual offenses, and simple failures to register with authorities. Some investigators claim that it is precisely the violation of the registration responsibilities of criminals due to which the recidivism of American sex offenders is most often statistically reduced.²⁰

The study of the effectiveness of the registry institute should be distinguished from the perception of this institution by society and practicing lawyers. Society is very supportive of the registry, considering it as an effective tool to combat sexual crime. About 4/5 of ordinary American citizens have a positive attitude towards the registry, and there is unanimity among politicians and judges. Results from the studies also do not support the supposition that sexual offenders who fail to register are more sexually dangerous than those who comply with registration requirements. Specifically, results indicated that approximately 10% of sex offenders had registry violation convictions across an average follow-up period of about six years. Of those who failed to register, 11% also had a sexual recidivism charge compared with 9% of compliant registrants.²¹

A different, more critical attitude towards the registry could be found amongst those who maintain the registry, as well as amongst those who are engaged in the rehabilitation and treatment of sexual offenders.²² Researchers who are engaged into the mandatory treatment of sex offenders, usually disapprove of the requirement to publish data on sexual offenders. In practice, from 1/4 to 1/3 of adult Americans visited the resource at least once, hence, for the biggest part of society it remains unused.²³

However, the usefulness of the registry for law enforcement agencies and society is substantially reduced by the incompleteness and irrelevance of the data contained in it. Most often, violations relate to the place of residence of sex offenders, that is, information that is most important from the point of view of the purposes of the registry.

The problem is based on the shortage of personnel servicing registries, underfunding, and mistakes, including those made by convicts themselves when they intentionally do not perform registration duties. Some of them proceed from the fact that failure to fulfill registration obligations is a minor violation compared to the consequences of prolonged use in a publicly accessible registry, which causes problems with finding a place of work or residence.

It is officially estimated that about 5–6% of the criminals included in the register have disappeared, 18.5% have been re-imprisoned, 8.9% live outside the registration state and even 0.2% of the persons died while their information is still available in the registry, (in particular, the lack of a tendency to decrease the level of sexual

20 Jill Levenson, Elizabeth Letourneau, Kevin Armstrong, Kristen Marie Zgoba, "Failure to Register as a Sex Offender: Is It Associated with Recidivism?," *Justice Quarterly* 27, no. 3 (2010): 305–331.

21 *Ibid.*, 322.

22 Jill S. Levenson, David A. D'Amora, Andrea L. Hern, „Megan's Law and its Impact on Community Re-Entry for Sex Offenders", *Behavioral Sciences and the Law* 25, no. 4, (2007): 596.

23 *Ibid.*, 596.

crime, the constant rate of recidivism among persons subject to registration), Interesting fact that the victims of sexual crimes support mandatory treatment of sex offenders, but disapprove the requirement to publish data on sex offenders.

To better illustrate the potential negative consequences of sex offender registries as a method of crime prevention, it is instructive to examine the contemporary experience of the United States of America. At the outset, it must be emphasized that direct comparisons between the United States and Poland are inherently limited due to substantial differences in demographic composition, geographic scale, cultural norms, and religious influences. These structural differences make it difficult to draw definitive conclusions about the relative effectiveness of identical crime prevention strategies implemented in both contexts.

Furthermore, it is important to note that Poland is consistently regarded as having one of the lowest rates of sexual offenses in both Europe and globally. According to data published by the United Nations, Poland records approximately 1.3 reported rape cases per 100,000 inhabitants, compared to 41.4 cases per 100,000 inhabitants in the United States.²⁴ This significant disparity raises questions about the rationale for adopting or expanding policies modelled on a system developed in a country facing a markedly higher incidence of such crimes.

Even within the United States—where the prevalence of sexual offenses is considerably higher and where sex offender registries are therefore expected to have a broader scope of application—their effectiveness remains subject to considerable debate. Empirical evidence suggests that these registries do not significantly reduce recidivism rates or prevent future offenses. For instance, in the state of Florida, the number of registered sexual offenders exceeded 70,000 as of 2017.²⁵

In Florida, legal restrictions imposed on registered sexual offenders (RSOs) are particularly stringent. Under Florida Statute 775.215, RSOs are prohibited from residing within 1,000 feet of schools, childcare facilities, parks, or playgrounds. However, local jurisdictions—such as Broward County, Miami-Dade County, and Monroe County—often impose even more restrictive residency requirements. As a result, individuals attempting to comply with these overlapping regulations frequently face severe limitations in accessing lawful housing.²⁶

Consequently, many RSOs are effectively forced into spatial concentration, forming clusters or informal colonies in areas where residency restrictions are less rigorously enforced. A well-known example is the encampment that emerged near the Julia Tuttle Causeway, where numerous individuals lived under precarious conditions due to the lack of legally permissible housing options.

The social consequences of such policies are equally significant. Registered offenders often experience profound stigmatization, which severely restricts their ability to reintegrate into society. This stigma not only limits employment opportunities but also exacerbates housing instability. In many cases, individuals are unable

24 <https://data.unodc.org/datareport/violent-offences> [27.10.2024]

25 Joelle Lee-Silcox „Exploring the Geography of Sexual Offender Residency Issues in Flori”, *Florida Geographer* (2017): 48.

26 *Ibid.*, 2.

to secure accommodation that complies with legal requirements, effectively rendering them socially and economically marginalized.

One illustrative case is Miracle Village, a residential community in Florida that has become a refuge for individuals convicted of sexual offenses. Due to widespread societal exclusion and legal restrictions, many RSOs perceive this community as one of the few viable housing options available to them. Miracle Village, sometimes colloquially and controversially referred to as a “pedophile village”, is home to over one thousand residents who form a tightly knit community out of necessity rather than choice.²⁷

In conclusion, while sex offender registries are often introduced with the intention of enhancing public safety, the American experience demonstrates that such measures may produce unintended and counterproductive outcomes. These include the spatial segregation of offenders, increased social stigmatization, and barriers to reintegration, all of which may ultimately undermine the long-term goals of crime prevention and community safety.

It can be concluded that the registry creates a false sense of security, at the same time increases the feeling of fear in society. It is difficult to imagine the emotions of a person who has discovered that a sex offender lives in the neighborhood.

4. POLISH SEX OFFENDERS' REGISTRY AND GDPR REGULATION

However, the effectiveness of this crime prevention strategy remains a topic of debate. In Poland, as was mentioned, a new registry for sexual offenders was introduced in 2017.

The Polish Sex Offenders Registry comprises two distinct modules: a restricted-access register and a public register. The restricted-access register contains information about individuals convicted of sexual crimes, established under the Act of 13 May 2016 aimed at countering sexual crime threats. According to Article 12 of this act, individuals have the right to ascertain whether their data is included in this register.

Conversely, the public register serves as an accessible database that details the most dangerous sexual offenders, focusing primarily on those convicted of child rape (involving minors under 13 years old) and rapes characterized by extreme brutality. Unlike its American counterpart, the Polish registry also publicly discloses sentencing information, including the length of imprisonment, nature of the crime, date of sentencing, and the court that issued the ruling. This transparency aims to enhance public awareness and safety regarding sexual offenders within Polish society.

Firstly, it supposed that the convicted perpetrators could request their data not be included in the public Registry up until the first of October of 2017 but after the

²⁷ <https://www.bbc.com/news/magazine23063492#:~:text=It%20was%20established%20in%202009%20by%20pastor,Some%20residents%20have%20no%20contact%20with%20minors> [27.10.2024]

statement of the High Court of the Republic of Poland that such regulation would be nonconstitutional and would violate the fundamental principle of „*Lex retro non agit*” all information about the convictions before the inaction of the registry were erased in its final version.²⁸

The registry was supposed to be supplemented with a publicly available map of sexual crime threats, which includes the places of sexual offenses and the places of residence of offenders but this option wasn't included in the final version.

Access to the Public Register is unlimited. There is no fee for providing information from the Sex Offenders Register. Also is fourth mentioning that simultaneously with The Register the regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament on 27 of April 2016 on the protection of individuals and information privacy in the European Union (EU) and the European Economic Area (EEA) commonly known as the GDPR, entered into force.

It is valid throughout the European Union, including the Republic of Poland, since May 25, 2018, and has revolutionized the perception of issues related to the protection of personal data. Individuals have acquired a number of new rights, the meaning of which is largely to intensify their protection, more broadly understood as the so-called right to privacy. An important innovation is the introduction in Article 17 (1) of the GDPR of the so-called right to be forgotten, also called the right to delete data, which from the very first moments of the GDPR has aroused particular interest of individuals, and therefore it can be estimated that sooner or later it will also draw the attention of convicted persons.

This leads us to the question: *does the former offenders can ask for the data erasure after it has been uploaded to the registry?* Or in more simple way: *does the internal Polish regulation violate the requirements of the GDPR?*

First what should be mentioned here is that according to the GDPR Art. 2 „... Regulation does not apply to the processing of personal data by competent authorities for the purposes of the prevention, investigation, detection or prosecution of criminal offences or the execution of criminal penalties, including the safeguarding against and the prevention of threats to public security”.²⁹ This clause in our opinion excludes any possibility of using the GDPR requirements in the topic of crime prevention activities provided by any member State of the European Union. Which is also allows us to conclude that such registries could be shortly implemented in other European countries as well. Hence, the answer for the second question should be a negative one.

28 <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/OrzeczeniaHTML/v%20kk%209-19.docx.html>. The presented analysis leads to the conclusion that the Act of 13 May 2016 on Counteracting Threats of Sexual Crime (consolidated text: Journal of Laws of 2018, item 405, as amended), insofar as it requires the inclusion in the public Register of data concerning persons who committed the offenses specified therein prior to the entry into force of this legal act, does not satisfy the requirement of compliance with the principles of *lex retro non agit* and *nullum crimen (nulla poena) sine lege anteriori*, as set out in Article 1 § 1 of the Criminal Code. No such doubts arise with respect to the inclusion of the data of those persons in the Register with restricted access, due to its non-public character, which allows for the conclusion that such an entry is not equivalent to the application of a criminal punitive measure. [27.10.2024]

29 Article 2 of GDPR/ General Data Protection Regulation.

This attitude is reflected by the Art. 86 of GDPR which states that personal data in official documents held by a public authority or a public body or a private body for the performance of a task carried out in the public interest may be disclosed by the authority or body in accordance with Union or Member State law to which the public authority or body is subject in order to reconcile public access to official documents with the right to the protection of personal data pursuant to this Regulation³⁰.

Despite this fact many researches confirmed³¹ that there is some kind of a discrepancy between the GDPR regulation and the Act of 13 May 2016 on countering threats of sexual crime.

The legislator first has considered the right to influence the content of the Register to the perpetrators and the courts.

The principle is that the cancelation of the conviction, that is, in fact “forgetting the act of the offender” occurs by law after the expiry of the periods provided in Article 107 of the Criminal Code of the Republic of Poland, and only on demand of the convicted person.

According to this provision, the court may decide the conviction to be cancelled after the expiry of 5 years at the earliest. The convicted person should also not commit any other crimes or other violations of law during this period, while at the same time, the sentence was not more than 3 years of imprisonment.³² This provides us with a direct discrepancy with the GDPR requirements which openly guarantee the right to erasure of information from public access straight after the demand of the person to whom this data is connected.

5. CONCLUSIONS

As was mentioned by many international and national organisations, public registries remain to be a highly controversial method of sexual crimes prevention.

Topic of the public registry’s effectiveness still wasn’t properly analysed in Polish academic papers and in most of the published articles it received positive feedback.³³

We are rather considering the registry as a consequence of the penal populism misused in governmental politics. The essence of penal populism lies in its strong connection to societal fears of crime and the public’s demand for harsher penalties and punitive measures, fostering an intensely punitive atmosphere. This climate is

30 Article 86 of GDPR/ General Data Protection Regulation.

31 Agnieszka Grzelak, *RODO Ogólne Rozporządzenie o Ochronie Danych Komentarz*, (Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer:2022), 1034.

32 Ryter, Ryter, „Rejestr sprawców przestępstw na tle seksualnym a prawo do prywatności i prawo do bycia zapomnianym w świetle ogólnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych (RODO)”, 177–195.

33 Ibid.,177–195.

marked by a disproportionate emphasis on retributive justice within the framework of criminal law. Essentially, populism is most often based on very strong demagoguery. It is essentially too, the same or very similar when it comes to penal populism.³⁴ The literature identifies several reasons that explain penal populism. First, in England and Wales, Anthony Bottoms, and in the U.S. David Garland, point to the insecurities in postmodern societies, which are characterized by risk, economic transformations, globalization, personal insecurity, and a loss of trust in state institutions³⁵. A victim advocacy group, reports that only a small percentage of new child sexual abusers have a prior sex offense record, making tracking them difficult. Despite this difficulty, law enforcement agencies across the country ostensibly rely on sex offender registries to attempt to track these types of predators after certain crimes have been committed.³⁶

Also some articles criticised it as the register should be escalated to bigger amount of the crimes (for instance in case of the murders committed with the necrophilia motive).

Often these papers speculate on other offender registries in European countries such as VISOR in the UK or FIJAIS in France, forgetting to mention that these registries are not publicly available.³⁷

On the other hand, The Helsinki Foundation for Human Rights claims that "a public registry is not an effective instrument against the risk of sex crimes." The HFHR is not against introducing into Polish law a mechanism that would register sex offenders but the publicly available source is openly criticized.³⁸

Polish Sexological Society also has expressed their concerns regarding the registry effectiveness.

Firstly, a comprehensive long-term analysis of the effectiveness of public registers in various countries consistently indicates that these registers do not lead to a reduction in the rates of sexual recidivism. In fact, public registers are entirely ineffective in mitigating the threat of sexual offenses.

34 Milan Škulić, Natalija Lukić, "The explanation of the main characteristics of penal populism and examples of penal populism in some criminal law provisions and planned amendments of the Criminal Code of Serbia", *Crimen*, no.1 (2025): 3.

35 Ibid.,9.

36 Justin P. Rose, "Where Sex Offender Registration Laws Miss the Point: Why a Return to an Individualized Approach and a Restoration of Judicial Discretion in Sentencing Will Better Serve the Governmental Goals of Registration and Protect Individual Liberties from Unnecessary Encroachments", *Mitchell Hamline Law Journal of Public Policy and Practice* 38, no. 1 (2017): 9.

37 In the United Kingdom (retrieved from: <https://www.ms.gov.pl/pl/informacje/news,9806,ruszyl-rejestr-sprawcow-przestepstw-na-tle.html>, on 4 December 2018), a register of perpetrators of violent and sexual offences (VISOR) was established. In France (retrieved from the same source on 4 December 2018), the so-called automated judicial register of sexual offenders (FIJAIS) was created. It constitutes a personal judicial register, similar to the automated fingerprint register, the national DNA database, and the national criminal register.

38 <https://www.liberties.eu/en/stories/public-registry-of-sex-crime-offenders-in-poland/7358> [27.10.2024]

Secondly, the existence of these registers does not lower the overall incidence of sexual crimes, suggesting that they fail to serve a deterrent function for general prevention.³⁹

Thirdly, the presence of such a register significantly hampers the therapeutic options available for sex offenders. For those individuals who are required to be listed, particularly those subject to lifetime registration under Article 106a of the Penal Code, there is little hope for reintegration into society. This limitation severely restricts their opportunities for therapy and resocialization, ultimately hindering efforts to combat sexual crime.

Fourthly, public registers of sex offenders not only fail to prevent sexual offenses but also do not alleviate societal anxiety associated with such crimes. On the contrary, there exists an inverse relationship: the establishment of these registers tends to heighten public anxiety related to sexual offenses. Additionally, the identification of high-risk locations, as referenced in the statute, is likely to exacerbate this anxiety. This further substantiates the argument that the creation of a public Register of Sexual Offenders is primarily a populist measure.⁴⁰

A more effective alternative might be to enhance the electronic monitoring system, which is currently applicable as a security measure for offenders convicted under Articles 197, 198, 199 § 2, or 200 § 1 of the Penal Code, particularly in cases linked to sexual preference disorders. It would be prudent to assess the efficacy of electronic monitoring of residential locations concerning its impact on recidivism.⁴¹

Moreover, the Register introduces a new, previously unrecognized form of criminal law response to prohibited acts. The inclusion of data in the Register serves a penal function by making the verdict public (as per Article 39, point 8 of the Penal Code) and imposes a more severe burden on the offender, as the Register also publicly displays their image—something that cannot be accomplished through the aforementioned penal measure. Furthermore, data in the Register are typically deleted upon the expungement of the conviction; however, restrictions outlined in Article 106a of the Penal Code prevent the expungement of sentences involving imprisonment without conditional suspension.

Another significant concern regarding the Register is the extent of information it contains, which is accessible without limitation (per Article 16 of the Act on Sexual Offences). The public Register includes data identical to that in the restricted-access Register, with the exception of certain personal identifiers, such as the names of parents, the mother's maiden name, the age of the minor victim at the time of the offense, PESEL identification number, and registered and actual addresses of residence.

39 Uchwała Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego z dnia 22 stycznia 2016 <https://pts-seksuologia.pl/sites/strona/50/uchwala-zarzadu-glownego-polskiego-towarzystwa-seksuologicznego-z-dnia-22012016r> [27.10.2024];

40 Uchwała Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego z dnia 22 stycznia 2016 <https://pts-seksuologia.pl/sites/strona/50/uchwala-zarzadu-glownego-polskiego-towarzystwa-seksuologicznego-z-dnia-22012016r> [27.10.2024];

41 Uchwała Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego z dnia 22 stycznia 2016 <https://pts-seksuologia.pl/sites/strona/50/uchwala-zarzadu-glownego-polskiego-towarzystwa-seksuologicznego-z-dnia-22012016r> [27.10.2024];

The information included in the public Register encompasses identifying details (such as surname, first names, gender, date of birth, facial image, and the town of residence), specifics of the offense (e.g., date and location of commission, legal qualification, case reference number, and imposed penalties), and details regarding enforcement proceedings (e.g., commencement and conclusion of the sentence, location of execution, and conditional releases).

The dissemination of information from the Public Register poses significant risks. The publication of such detailed data, including images, contributes to an expanding surveillance culture surrounding individuals convicted of sexual offenses, thereby increasing the likelihood of stigmatization.⁴²

The stigma associated with a conviction persists not only during the prison sentence but also post-release. Securing employment for individuals listed in the National Criminal Register is often challenging. Employers' reluctance to hire individuals with a criminal history may be amplified by their presence in the publicly accessible Register of Sex Offenders.

While an employer may consider hiring someone previously convicted of a lesser offense, such as driving under the influence, they may be less inclined to employ an individual convicted of disseminating pornographic content involving minors—especially since such information is publicly available, potentially affecting the employer's reputation.

This dynamic impacts the resocialization process, as frustrations stemming from difficulties in obtaining employment may lead to further criminal behaviour, including sexual offenses.

The unrestricted access to the Register presents a serious risk of retaliation against sexual crime offenders. It is not difficult to envision scenarios where individuals listed in the Register face harassment from their communities. Similar concerns were raised by Jarosław Warylewski in 2001, who, while analysing sex offender registers in the USA and England, noted that despite some positive aspects, there are numerous dangers associated with their implementation. Warylewski highlighted that in England, 88% of respondents supported making certain data from the National Sex Offender Register public, underscoring the influence of penal populism in the legislative process.⁴³

Experts' apprehensions regarding the publication of data contained in the Register were validated by instances requiring police intervention in several cases in England. Although the severity of certain offenses may be lower than that of rape, individuals convicted of lesser crimes may still be labelled as "rapists" or "pedophiles" solely due to their inclusion in the Register.

Also, current police statistics regarding the sexual crimes didn't show significant changes in the amount of the committed crimes (amount of committed rapes in 2017 in whole country was 1262; in 2019 was 1354 and in 2021 total amount of registered rapes was 1088), simultaneously the percentage of the solved rape crimes

42 Strzelec, „Rejestr Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym”, 709.

43 Ibid.

getting higher every year after the registry was enacted. According to official data percentage of rape crimes where the offender was found rose from 82.7% in 2017 to 85% in 2019 and 88% in 2021.⁴⁴

Hence, the registry could be hardly seen as a method of crime prevention, but rather as an additional instrument for Police investigation.

Should be also mentioned that topics of criminological effectiveness of the registry is often complicated due to high stigmatization of sexual crimes.

The provided novelization should be criticized due to the lack of preciseness. Only after two years the High court of the Republic of Poland has actually excluded the „Lex post factum” uncertainty, as at the beginning offenders of all relevant sexual crimes (even those which were committed before the Act of 13 May 2016 on countering threats of sexual crime) should be automatically included into the registry. Hope this publication will raise awareness of the current lacunas in the European legislation and will help to avoid similar registries applications in other members of the European Union.

REFERENCES

- Grzelak Agnieszka, *RODO Ogólne Rozporządzenie o Ochronie Danych Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2022.
- Levenson Jill, D'Amora David, Hern Andrea. „Megan's Law and its impact on community re-entry for sex offenders”. *Behavioral Sciences and the Law* 25, no.4, (2007): 587–602.
- Levenson Jill, Letourneau, Elisabeth, Armstrong, Kevin, Zgoba, Kristen. “Failure to Register as a Sex Offender: Is it Associated with Recidivism?” *Justice Quarterly* 27, no. 3, (2010): 305–331.
- Letourneau Elisabeth. „Effects of South Carolina's sex offender registration and notification policy on deterrence of adult sex crimes.” *Criminal justice and behavior* 37, (2010): 535–552.
- Morawska Agnieszka. „Strategie postępowania ze sprawcami przestępstw seksualnych wobec dzieci na przykładzie wybranych krajów” *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka* 2004, no. 3: 7–20. (In Pol.)
- Nawrocki Mariusz. „Informatyzacja publicznych rejestrów karnych”. W: *Prawo nowych technologii*. Red. Kinga Flaga-Gieruszyńska i Jacek Gołaczyński et al., Warszawa: Wolters Kluwer, 2021. (In Pol.)
- Ryter Justyna, Ryter Erwin. „Rejestr sprawców przestępstw na tle seksualnym a prawo do prywatności i prawo do bycia zapomnianym w świetle ogólnego rozporządzenia o ochronie danych osobowych (RODO), Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680/ z dnia 27.04.2016 r. oraz innych ustaw”, *Probacja*, no. 4, (2018): 177–195.
- Rose, Justin P. “Where Sex Offender Registration Laws Miss the Point: Why a Return to an Individualized Approach and a Restoration of Judicial Discretion in Sentencing Will Better Serve the Governmental Goals of Registration and Protect Individual Liberties from Unnecessary Encroachments.” *Mitchell Hamline Law Journal of Public Policy and Practice* 38, no. 1 (2017): 1–38. (In Eng.)

44 <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/zgwalcenie/122293,Zgwalcenie.html> [24.10.2024]

- Škulic Milan, Lukić Natalija. "The explanation of the main characteristics of penal populism and examples of penal populism in some criminal law provisions and planned amendments of the Criminal Code of Serbia". *Crimen*, no. 1 (2025): 3–40.
- Strzelec, Adam. „Rejestr Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym”. In: *W poszukiwaniu prawdy: rozważania o prawie, historii i sprawiedliwość*, ed. Katarzyna Banasik. Krakow: Oficyna Wydawnicza AFM, 2018. (In Pol.)
- Scottish Executive Home Office, Report of the Committee on Serious Violent and Sexual Offenders, Part two. Overseas visits, 1999, dostępne na www.scotland.gov.uk [10.06.2014] (In Pol.);
- Tewksbury Richard. „Sex offender registries as a tool for public safety. Views from registered offenders.” *Western Criminology Review* vol 7, no.1, (2006): 1–8.
- Terry Thomas. *The registration and monitoring of sex offenders. A comparative study*. London: Routledge, 2011.
- Ключников Андрей Юрьевич. „Об институте реестра сексуальных преступников”, *Lex Russica* 73, no. 3, (2020): 140–150. (In Rus.)

Georgii Sibirtsev*

KRIMINOLOŠKA I ETIČKA PROCENA REGISTRA SEKSUALNIH PRESTUPNIKA REPUBLIKE POLJSKE

REZIME

Ova studija posvećena je etičkoj i kriminološkoj oceni Registra seksualnih prestupnika u Republici Poljskoj. Tema je i dalje kontroverzna i nedovoljno zastupljena u postojećoj naučnoj literaturi. Stoga autor nastoji da pruži sveobuhvatnu ocenu ovog registra. U radu se ispituje iskustvo Poljske u evidentiranju i klasifikaciji osuđenih seksualnih prestupnika, pri čemu se registar ističe kao značajan instrument krivičnog prava u prevenciji seksualnih delikata sa elementima nasilja. Osim toga, autor procenjuje delotvornost registra i vrši poređenje sa sličnim praksama u zemljama Zapadne Evrope. Posebna pažnja posvećena je poljskom javnom registru seksualnih prestupnika, jednom od malobrojnih javno dostupnih registara izvršilaca krivičnih dela u Evropskoj uniji, koji funkcioniše na osnovu Zakona od 13. maja 2016. godine, usmerenog na suzbijanje pretnji od seksualnog kriminaliteta. Ovom registru može se pristupiti sa bilo kog uređaja širom sveta, što ga čini sličnim određenim javnim registrima u Sjedinjenim Američkim Državama. U članku se razmatra usklađenost tako strogih propisa sa Opštom uredbom o zaštiti podataka (GDPR), koju je donela Evropska unija, kao i pitanje da li se ovakav pristup prevenciji kriminaliteta može smatrati dovoljnim. Analizom implikacija registra u širem kontekstu etičkih pitanja i zaštite podataka, u radu se nastoji doprineti aktuelnoj raspravi o ravnoteži između javne bezbednosti i individualnih prava.

Ključne reči: javno dostupni registri seksualnih prestupnika, krivično pravo, ljudska prava, krivična odgovornost za seksualne delikte, kriminologija, komparativne studije.

* docent, Fakultet za pravo i administraciju Univerziteta u Gdanjsku; Pravni fakultet Univerziteta na Fidžiju, georgii.sibirtsev@ug.edu.pl, ORCID: 0000-0001-6934-5478.

UDK: 343.347(497.11)

347.56:614.25

doi: 10.5937/crimen2602194I

PREGLEDNI NAUČNI RAD

PRIMLJEN/PRIHVAĆEN / 30.7.2025 / 20.12.2025.

*Bojana Ilić**

*Jelena Belopavlović***

KRIVIČNO DELO NESAVESNO PRUŽANJE LEKARSKE POMOĆI (ČL. 251 KZ) SA OSVRTOM NA INSTITUT PRISTANKA POVREĐENOG

Apstrakt: Opravdanje krivičnopravne zaštite kod krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći (čl. 251 KZ) izvire iz važnosti zaštitnog objekta, a to je zdravlje ljudi. Medicinska delatnost se konstantno razvija, te se stvara potreba za kontrolom i zakonskim regulisanjem, kako bi se obezbedilo poverenje i veća pravna sigurnost između lekara i pacijenata. Svaki lekar dužan je da pacijentu pruži pomoć prema savremenim pravilima medicinske nauke i prakse, postupajući savesno i pažljivo, i poštujući pacijentovo pravo samoodređenja. Svrha rada je tumačenje obeležja bića krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći (čl. 251 KZ). Krivično delo ima delimičnu blanketnu dispoziciju, čija primena pretpostavlja uvažavanje većeg broja odgovarajućih propisa iz medicinske delatnosti. U pitanju je krivično delo koje spaja medicinu i pravo, dve, naizgled, različite grane društva, ali koje su neraskidivo povezane. U radu se ukazuje na značaj navedene inkriminacije, iako je u praksi, osuđujuća presuda retkost. Da bi postojalo krivično delo, potrebno je da je, usled očigledne greške u lečenju, došlo do pogoršanja zdravstvenog stanja ili smrti pacijenta i da postoji uzročno-posledična veza između posledice i radnje izvršioca. Prilikom utvrđivanja obeležja bića ovog krivičnog dela ključnu ulogu ima medicinsko veštačenje, bez kojeg je organ postupka „slep“. Takođe, ukazuje se na značaj koji u medicinskoj delatnosti ima institut pristanka povređenog i kakva je njegova veza sa navedenim krivičnim delom. U radu se daje prikaz vladajuće teorije i najnovije sudske prakse, koji treba da pruže sveobuhvatnu i jasnu sliku osnovnih instituta ovog krivičnog dela.

Ključne reči: lekar, zdravstveni radnik, krivično delo nesavesno pružanje lekarske pomoći, lekarska greška.

* doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Treće osnovno javno tužilaštvo u Beogradu, radiojevicbojana@yahoo.com, ORCID ID 0009-0003-2839-8866.

** Više javno tužilaštvo u Beogradu, jecahelena@gmail.com

1. UVODNE NAPOMENE

Još od najstarijih vremena lekari su odgovarali za greške u lečenju. S tim u vezi, odgovarajuća pravna pravila su bila predviđena rimskim pravom, zatim kod starih Egipćana, kao i u Hamurabijevom zakoniku („Ako lekar građaninu bronzanim nožem tešku ranu načini, i ako dopusti da građanin od toga umre, ili ako bronzanim nožem građaninu rožnjaču otvori i pri tom mu oko upropasti, da mu se odseče ruka“). Krivično delo nesavesno pružanje lekarske pomoći (čl. 251 Krivičnog zakonika, u daljem tekstu KZ)¹ štiti čoveka od najgrubljih povreda u medicini, od tzv. grešaka u medicini. Greške u medicini su negativne posledice koje se javljaju kod pacijenata usled medicinskih tretmana. Lekar mora posedovati znanje i konstantno ga usavršavati, a ukoliko i dođe do grešaka u dijagnostici ili terapiji, uopšte u lečenju, one moraju biti bez većih posledica po čovekovo zdravlje. Kako je krivično pravo *ultima ratio* karaktera, krivično delo nesavesno pružanje lekarske pomoći će postojati ukoliko su greške u lekarskom radu, grube, teške i upadljive, potrebno je da vidljivo odstupaju od standarda savremene medicinske nauke i prakse. Da bi se ispunio takav zahtev, postavljen je pravni standard u samom obeležju bića ovog krivičnog dela, a to je „očigledno primenjivanje nepodobnog sredstva ili načina lečenja“. Tumačenje očiglednog kršenja standarda medicinske nauke i prakse stvar je vrednovanja i analize svakog konkretnog slučaja. U srži ovog krivičnog dela je i učenje o nehatu, kao nevoljnoostvarenje bića krivičnog dela povredom dužne brižljivosti izvršioca, a koja se utvrđuje iz ugla pažljivog i razumnog lekara ili zdravstvenog radnika.

Načela medicinske etike, savesnost, jednakost, poštovanje autonomije i prava pacijenta, staranje o ugledu i dostojanstvu profesije, prožimaju se kroz medicinsku profesiju i osnovna su baza na kojima pacijent gradi poverenje u lekara. „*Primum non nocere*“ (primarno ne naškoditi), kao jedno od najvažnijih načela medicinske etike pominje se još od Aristotela pa nadalje. Članom 3 Zakona o pravima pacijenata (u daljem tekstu ZPP)² predviđena je garancija pacijentu na jednako pravo na kvalitetnu i kontinuiranu zdravstvenu zaštitu, u skladu sa njegovim zdravstvenim stanjem, opšteprihvaćenim stručnim standardima, i etičkim načelima, u najboljem interesu pacijenta, i uz poštovanje njegovih ličnih stavova. U savremenom dobu, pacijent samostalno odlučuje o svom lečenju, paternalistički pristup zamenilo je načelo autonomije, pacijent nije više objekt lečenja, već je subjekt lečenja, a pravila o autonomnosti, pravo na izražavanje mišljenja i volje o medicinskim zahvatima kojima se podvrgava zagarantovana su, najpre Zakonom o zdravstvenoj zaštiti³ (u daljem tekstu, ZZZ), zatim ZPP, Zakonom o zdravstvenom osiguranju⁴, Zakonom o

1 Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr. 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, 94/2024, 63/2026.

2 Zakon o pravima pacijenata, „Službeni glasnik RS“, br. 45/2013 i 25/2019 – i dr. zakon.

3 Zakon o zdravstvenoj zaštiti, „Službeni glasnik RS“, br. 25/2019, 92/2023 i 29/2025.

4 Zakon o zdravstvenom osiguranju, „Službeni glasnik RS“, br. 25/2019, 92/2023 i 109/2025 – dr. zakon.

zdravstvenoj dokumentaciji i evidenciji u oblasti zdravstva⁵, ali i Kodeksom medicinske etike Lekarske komore Srbije (u daljem tekstu Kodeks).⁶

2. O POJMU LEKARSKE GREŠKE

Prva definicija lekarske greške tvorevina je nemačkog lekara Rudolfa Virhova 1870. godine („kršenje opštepriznatih pravila lekarske veštine usled nedostatka prikladne pažnje ili obazrivosti“). On je smatrao da lekar treba da odgovara samo ukoliko grubo zanemari svoju dužnost, te da bi bez jednog takvog ograničenja samo na grubi nehat, delatnost lekara bila jako ugrožena.⁷ I pravnici i lekari davali su svoje viđenje lekarske greške.⁸ Termin koji se ustalio, „lekarska greška“, izveden je iz reči *lege artis*, i označava postupanje lekara *contra legem artis*, odnosno, protivno pravilima vlastite struke.⁹ Radi se o prenebregavanju propisa koji čine medicinski standard ili stanje nauke i prakse u datom trenutku. U medicinskoj literaturi pod lekarskom greškom možemo naći definicije koje označavaju stručnu zabludu bez elemenata nesavesnosti, odnosno, lekar je primenio sve što je u konkretnom slučaju bilo u okviru njegovih subjektivnih i postojećih objektivnih mogućnosti, ali je i pored toga došlo do greške.¹⁰

U srpskoj krivičnopravnoj literaturi termin lekarska greška je potpuno prihvaćen kao pravni pojam koji označava lekarevu zapostavljenu dužnost pažnje. U pitanju je zanemarivanje medicinskog standarda, odnosno pravila medicinske struke i nauke.¹¹ ZZZ i ZPP koriste termine „stručna greška“.¹² Pojedini autori, ipak, upozoravaju na manjkavosti termina „stručna greška“, koji se koristi u našoj zakonodavnoj praksi, jer bi takav termin trebalo da označava sam akt pogreške, ali ne i sud o nevrednosti dela (davanje pogrešnog leka može izazvati pogoršanje zdravlja pacijenta, ali ono može i izostati, međutim, to ne znači da nije učinjena greška).¹³

Termin lekarska greška ne bi trebalo poistovećivati sa krivičnim delom nesavesno pružanje lekarske pomoći i njegovim značenjem. U osnovi ovog krivičnog dela

5 Zakon o zdravstvenoj dokumentaciji i evidenciji u oblasti zdravstva, „Službeni glasnik RS“, br. 92/2023.

6 Kodeks medicinske etike Lekarske komore Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 104/2016.

7 Igor Vuković, „Pojam lekarske greške i krivična odgovornost“, *Pravni život* 62, no. 10 (2013): 639.

8 Vid. više o tome, Jakov Radišić, „Pojam lekarske greške“, *Pravni život* 59, no. 9 (2010): 181–194.

9 Jakov Radišić, „Lekarske greške u svetlosti pravnih razmatranja“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 43, no. 3 (1995): 184.

10 Slobodan Savić, „Krivična dela u vezi sa obavljanjem lekarske delatnosti“, dostupno na <http://app.lks.org.rs>. Pristupljeno stranici 20. 03. 2025. godine.

11 ZZZ u čl. 187 daje merilo „kvaliteta“ zdravstvene zaštite i definiše ga kao „mere i aktivnosti kojima se, u skladu sa savremenim dostignućima medicinske, stomatološke i farmaceutske nauke i prakse i etičkim načelima povećavaju mogućnosti povoljnog ishoda i smanjuje rizik nastanka neželjenih posledica po zdravlje i zdravstveno stanje pojedinca i zajednice u celini“.

12 Čl. 186 ZZZ, „nesavesno obavljanje zdravstvene delatnosti u vidu zanemarivanja profesionalnih dužnosti u pružanju zdravstvene zaštite, nepažnje ili propuštanja, odnosno nepridržavanja utvrđenih pravila struke i profesionalnih veština u pružanju zdravstvene zaštite, koje dovodi do povrede, oštećenja, pogoršanja zdravlja ili gubitka delova tela pacijenta“.

13 Vuković, „Pojam lekarske greške i krivična odgovornost“, 643.

jeste lekarska greška, ali prema zakonskom tekstu, krivično delo ne podrazumeva svaku grešku. Samo ona lekarska greška kod koje postoji grubo kršenje opštepriznatih pravila i koja je dovela do pogoršanja zdravlja ili do smrti pacijenta je predmet krivične odgovornosti lekara. Stručna greška je termin koji je širi od lekarske greške – podrazumeva i druge zdravstvene radnike, a ne samo lekare, a takođe podrazumeva i druge pogreške, a ne samo one u lečenju (tako, stručna greška može se načiniti i povredom prava na pristanak, usled čega se može tražiti naknada štete, ukoliko je do štete došlo).

3. ANALIZA OBELEŽJA BIĆA KRIVIČNOG DELA NESAVESNO PRUŽANJE LEKARSKE POMOĆI (ČL. 251 KZ)

Krivično delo nesavesno pružanje lekarske pomoći (čl. 251 KZ) spada u glavu krivičnih dela protiv zdravlja ljudi. U pitanju su krivična dela heterogenog karaktera i, osim što imaju isti cilj, a to je očuvanje zdravlja ljudi, drugih zajedničkih karakteristika nemaju. Posledica ovih krivičnih dela je ugrožavanje zdravlja ljudi (konkretna opasnost).¹⁴ Pravo na zaštitu zdravlja je i ustavno pravo čoveka (Ustavom Republike Srbije¹⁵ predviđena je zdravstvena zaštita svakog čoveka na psihičko i fizičko zdravlje). Krivičnopravna zaštita je fragmentarnog karaktera, pruža se samo u slučaju najopasnijih napada na pravno dobro.

3.1. Radnja izvršenja kod krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći

Osnovni oblik krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći (čl. 251 KZ) postoji kada lekar, pri pružanju lekarske pomoći, primeni očigledno nepodobno sredstvo ili očigledno nepodoban način lečenja ili ne primeni odgovarajuće higijenske mere ili uopšte očigledno nesavesno postupa i time prouzrokuje pogoršanje zdravstvenog stanja nekog lica. U stavu 2 je, kao izvršilac, predviđen i drugi zdravstveni radnik koji pri pružanju medicinske pomoći ili nege ili pri vršenju druge zdravstvene delatnosti očigledno nesavesno postupa i time prouzrokuje pogoršanje zdravstvenog stanja nekog lica. U stavu 3 predviđena je odgovornost za nehat. Razlika u odnosu na nekadašnje rešenje ovog krivičnog dela je što je sada uveden termin *očigledno*, dakle, pri izvršenju radnje ovog krivičnog dela lekar mora da postupa upadljivo pogrešno, zahteva se grubo kršenje pravila medicinske struke.¹⁶ Radnja izvršenja je postavljena alternativno: primena očigledno nepodobnog

14 Vid. više o tome, Nataša Delić, *Krivično pravo Posebni deo* (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo, 2024), 263.

15 *Ustav Republike Srbije*, „Službeni glasnik RS“, br. 98/2006 i 115/2021.

16 Iz presude proizlazi da su okrivljeni uopšte očigledno nesavesno postupali, nakon operacije lečenja deformiteta oba stopala, iako obaveštavani o novonastalim komplikacijama i pojavi prvih simptoma progresivnog pogoršanja opšteg stanja pacijentkinje, koje su i oni sami morali primećivati, nisu se starali o njenom postoperativnom periodu, usled čega je, kod sada pokojne pacijentkinje, došlo do popuštanja funkcija svih vitalnih organa, usled fudroajantnog septičkog stanja uzrokovano bakterijom *acinetobakter*, koja je prouzrokovala njenu smrt, a u odnosu na koje

sredstva, očigledno nepodobnog načina lečenja, neprimena odgovarajuće higijenske mere ili uopšte očigledno nesavesno postupanje. Krivično delo se može izvršiti i činjenjem i nečinjenjem (nepravo krivično delo nečinjenja). Naša krivičnopravna literatura ujednačena je u stavovima da se pod očigledno nepodobnim sredstvom lečenja podrazumeva sredstvo koje, prema pravilima lekarske struke, nije podobno za lečenje određene bolesti i koja može imati štetno dejstvo umesto lečenja.¹⁷ Ukoliko je navedeno sredstvo predviđeno za lečenje određene bolesti, ali kod pacijenta postoji i neka druga bolest koju bi to sredstvo pogoršalo, nepodobnost postoji ako efekti kontraindikovanosti preovlađuju nad efektima indikovanosti.¹⁸ Zakonom o medicinskim sredstvima¹⁹ određeno je šta se sve može smatrati sredstvom lečenja. To su supstance i naprave koje se unose u organizam ili aplikuju na telo u cilju postavljanja dijagnoze, lečenja ili iz preventivnih razloga (lekovi, hemijska sredstva koja se unose u organizam u cilju rendgenskog pregleda ili snimanja, kateteri, pejsmejkeri i sl.).²⁰ Sredstvo je očigledno nepodobno ukoliko se uopšte nije smelo koristiti za određeno oboljenje ili se nije smelo koristiti u datoj količini (dozi) ili ne na takav način ili u takvom postupku.²¹ Očigledno nepodoban način lečenja je radnja izvršenja koja je veoma slična primeni očigledno nepodobnog sredstva lečenja i u nekim slučajevima sredstvo i način nije ni moguće posmatrati izolovano, ali smatra se da je način lečenja širi pojam i obuhvata kako način upotrebe sredstava za lečenje, tako i neke druge postupke i tretmane sa ciljem lečenja koji se mogu sprovoditi i bez davanja pacijentu određenih sredstava.²² Način lečenja predstavlja metod, postupak lečenja koji je naučno utvrđen i praktično dokazan.²³ Očigledno

mogućnosti nisu bili svesni, iako su prema okolnostima pod kojima je delo učinjeno i prema svojim ličnim svojstvima, bili dužni i mogli biti svesni te mogućnosti., Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu, 23 K. br. 7566/2010 od 25. 07. 2011. godine.

17 Zoran Stojanović, *Komentar Krivičnog zakonika* (Beograd: Službeni glasnik, 2018), 810.

18 Ibid., Npr. Savić navodi da se očigledno nepodobnim sredstvom može smatrati davanje antibiotika (npr. penicilina) ili nekog drugog leka pacijentu za koga je u medicinskoj dokumentaciji jasno navedeno da je alergičan na to terapijsko sredstvo, Slobodan Savić, „Značaj sudskomedicinskog veštačenja u slučajevima krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći“, u *Kazneno pravo i medicina*, ur. Ivana Stevanović i Nikola Vujičić (Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2019), 262.

19 *Zakon o medicinskim sredstvima*, „Službeni glasnik RS“, br. 105/17.

20 Dragan Jovašević, Dušica Miladinović-Stefanović, *Krivično pravo Posebni deo* (Niš: Grafika Galeb, 2023), 296.

21 Ibid., 297.

22 Zoran Stojanović, Nataša Delić, *Krivično pravo Posebni deo* (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Pravna knjiga, 2014), 216., Iz odluke proizilazi da okrivljeni nisu primenili podobna sredstva i načine lečenja oštećene, na taj način što su nestručno primenili intubaciju i ekstubaciju, nakon čega je došlo je do nemogućnosti samostalnog disanja, što je dovelo do smrti pacijentkinje, međutim, ne postoje dokazi da je od strane okrivljenih bilo primenjeno očigledno nepodobno sredstvo ili način lečenja, već je smrtni ishod posledica prirodnog toka osnovne bolesti pacijentkinje., Rešenje o odbacaju Višeg javnog tužilaštva u Beogradu, KT 646/13 od 19. 03. 2014. godine.

23 Jovašević, Miladinović-Stefanović, *Krivično pravo Posebni deo*, 297. Tako očigledno nepodoban način lečenja je npr. odluka lekara da se pacijent, kod koga je dijagnostikovana perforacija zapaženog crvuljka, leči konzervativno, a ne hitnom hirurškom intervencijom, zatim očigledno nepodobnim načinom može se smatrati i dijagnostički ili terapijski postupak koji je bio adekvatan

nepodoban način je onaj koji nije primenjiv sa stanovišta nauke i prakse za određenu vrstu bolesti, nepotreban je i štetan.²⁴

Treći oblik radnje izvršenja je neprimenjivanje odgovarajućih higijenskih mera. U pitanju je radnja nečinjenja koja se ogleda u propuštanju da se preduzmu one higijenske mere koje se u datom slučaju smatraju neophodnim po pravilima medicinske struke ili uobičajene medicinske prakse, npr. dezinfekcija ruku i odeće, sterilizacija instrumenata ili drugog medicinskog materijala, dezinfekcija dela tela pacijenta na kome će se preduzeti medicinski zahvat, dezinfekcija prostorije u kojoj će se izvršiti operacija i sl.²⁵ Nije značajno da li se to čini u postupku pregleda lica, preduzimanja lekarske intervencije ili tokom lečenja.²⁶ To je oblik nesavesnog postupanja koji se odnosi na neadekvatnu pripremu hirurga ili operativnog polja, protivno savremenim principima sepe i antisepe, kao i na pojavu intrahospitalnih infekcija i njihovih kliničkih manifestacija.²⁷

Četvrti oblik radnje izvršenja propisan je u vidu generalne klauzule „uopšte očigledno nesavesno postup“ i obuhvata ostale netipične, heterogene događaje, koji nisu obuhvaćeni prethodnim radnjama izvršenja.²⁸ U literaturi se mogu naći primeri nezadržavanja pacijenta u zdravstvenoj ustanovi na posmatranju, kada, u daljem toku lečenja, dolazi do pogoršanja zdravstvenog stanja pacijenta, koje bi moglo biti sprečeno da je ostao pod stalnim nadzorom, kao i na slučajeve postavljanja pogrešne dijagnoze²⁹, ukoliko je to nepostavljanje dijagnoze rezultiralo pogoršanju

indikovan, ali izveden pogrešno (otorinolaringološka intervencija uklanjanja polipa sa sluzokože nosne duplje u opštoj anesteziji, u toku koje je lekar hirurškim instrumentom prodro u lobanjsku duplju i mozak i naneo pacijentu smrtonosnu povredu), vid. Savić, „Značaj sudskomedicinskog veštačenja“, 262.

24 Ibid.

25 LJubiša Lazarević, *Komentar Krivičnog zakonika* (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, 2011), 792. Iz odluke proizlazi da okrivljeni nisu primenjivali adekvatne higijenske mere u domu za odrasla i starija lica, grubo su zanemarivali svoju dužnost tako što oštećenoj nisu sanirali rane, usled čega je zadobila gnojnu ranu na podlaktici leve ruke, razbijeno koleno, osip duž cele leve strane leđa i zapušten dekubitis, međutim „nema dokaza da su prijavljeni doprineli pogoršanju stanja oštećene, a s obzirom na to da ustanova socijalne zaštite nije ustanova zdravstvene zaštite i da nema dokaza koji bi neposredno mogli dovesti u vezu nesavesno lečenje i pogoršanje zdravlja oštećene u vidu dekubitnih rana, imajući u vidu više bolesti od kojih je oštećena bolovala“, Rešenje o odbačaju Trećeg osnovnog javnog tužilaštva u Beogradu, KT 3732/23 od 17. 01. 2024. godine.

26 Ibid.

27 Savić, „Značaj sudskomedicinskog veštačenja“, 262.

28 Iz presude proizlazi da su okrivljeni, pri pružanju lekarske pomoći mal. oštećenoj, uopšte očigledno nesavesno postupali, i time prouzrokovali pogoršanje zdravstvenog stanja pacijentkinje, „i nisu prepoznali neposrednu životnu ugroženost deteta, nisu blagovremeno zaključili da primenjena terapija ne dovodi do poboljšanja stanja disanja kod deteta, pa nisu sproveli postupak i mere za obezbeđenje disajnog puta, shodno jasno ispoljenim znacima teške asfiksije kod deteta, čime bi život deteta bio spašen“. Presuda Vrhovnog kasacionionog suda, Kzz 1060/2022 od 13. 10. 2022. godine.

29 Iz odluke proizilazi da je okrivljena postavila dijagnozu streptokoknog poliartritisa i prepisala oštećenom penicilin, diklofen i poslala ga kući, međutim, konstatovano je da se radi o veoma teškom bolesniku sa ubrzanim tokom do latentnog ishoda, a da su preduzete adekvatne dijagnostičke i terapijske mere i postupci, te da je kod pok. oštećenog došlo do naglog pogoršanja zdrav-

zdravlja ili smrću pacijenta, što je odgovarajućim terapijskim merama moglo biti sprečeno da je na vreme dijagnostikovano.³⁰

Očigledno nepodobno sredstvo ili očigledno nepodoban način lečenja obuhvataju grube, teške i upadljive greške u lekarskom radu, vidljivo odstupanje od standarda savremene medicinske nauke i prakse (primena metode ili sredstva koja su zastarela ili napuštena, nedovoljno ispitana i neproverena, stručno nepriznata i neprihvaćena, ili načini lečenja koji se ne primenjuju jer nisu dali pozitivne rezultate ili predstavljaju eksperimentisanje na ljudima i sl.).³¹ Kvalifikativ *očigledno* obuhvata širok spektar situacija iz medicinske prakse. U pitanju je nedovoljno određen pravni standard koji proširuje kriminalnu zonu i daje mogućnost za različita tumačenja. Termin *očigledno*, kao segment obeležja bića ovog krivičnog dela, uveden je zato što zakonodavac nije mogao da predvidi i precizno uredi sve životne okolnosti konkretnih situacija, te bi dodatna preciziranja imala granične slučajeve.³² Intencija zakonodavca je da se krivičnopravna zaštita pruži samo najgrubljim oblicima povrede zdravlja, te je neophodno utvrditi postojanje visokog stepena nesavesnosti. Kada u pravnom pravilu ne postoje jasne smernice šta termin treba da predstavlja, prihvaćeno je da odluku treba doneti uzimanjem u obzir svih relevantnih razloga konkretnog slučaja.³³

Radnja izvršenja drugog osnovnog oblika krivičnog dela (stav 2) je postavljena drugačije nego kod prvog oblika, u vidu pružanja medicinske pomoći ili nege ili vršenja druge zdravstvene delatnosti. To može biti nedavanje lekova ili injekcija, njihovo pogrešno davanje ili doziranje, nepropisno previjanje ili propuštanje previjanja, nevršenje fizikalne terapije, nepreduzimanje propisanih mera, dezinfekcionih ili drugih higijenskih mera i sl.).³⁴ Nesavesno postupanje iz stava 2 ovog člana sastoji se u propustima, nečinjenju, nebrizljivoj, nepažljivoj obavljanju radnji iz domena pružanja medicinske pomoći, nege ili druge zdravstvene delatnosti.³⁵ Da

stvenog stanja i smrtnog ishoda, što se objašnjava težinom patološkog stanja. Rešenje o odbačaju Trećeg osnovnog javnog tužilaštva u Beogradu, KT 2323/19 od 26. 07. 2019. godine.

30 Savić, „Značaj sudskomedicinskog veštačenja“, 263. Iz odluke proizlazi da je oštećeni preminuo usled teškog oštećenja i prestanka funkcije svih vitalnih organa izazvanih teškim poremećajem metabolizma prouzrokovanim metaboličkim lečenjem insulinom osnovne teške neizlečive bolesti metabolizma i da su sve terapijske mere koje su preduzete bile adekvatne, ali ne i blagovremene, međutim, ovakav nalaz i mišljenje u suprotnosti je sa ostalim prikupljenim dokazima i odnosi se na postupanje lekara u KCS, a ne na mere koje su primenjivane na odeljenju gde se lečio i gde su zaposlena prijavljena lica. Rešenje o odbačaju Višeg javnog tužilaštva u Beogradu, KT 1002/14 od 22. 07. 2016. godine.

31 Snežana Veljković et al., *Sudska medicina: udžbenik za studente medicine* (Beograd: Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2009), 303.

32 Goran Dajović, *Osnovi pravnog rasuđivanja* (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo, 2024), 115.

33 Ibid.

34 „Okrivljena je, kao negovateljica u Domu za smeštaj odraslih i starijih, pri pružanju nege, očigledno nesavesno postupala i time prouzrokovala pogoršanje zdravstvenog stanja nekog lica, tako što je oštećenoj prala kosu šamponom protiv vaški i prilikom ispiranja šampona oštećenu uhvatila, jače je stezala za obe ruke i držala, usled čega je oštećena zadobila laku telesnu povredu“. Drugo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu, optužni predlog KT 2909/22 od 01. 11. 2023. godine.

35 Jovašević, Miladinović-Stefanović, *Krivično pravo Posebni deo*, 298.

bi krivično delo postojalo, potrebno je da se radi o očigledno nesavesnom pružanju medicinske pomoći ili nege, o grubom, značajnom odstupanju od pravila o vršenju medicinske delatnosti.

Ukoliko je usled neke od radnji izvršenja osnovnog oblika nastupila teža posledica (teško narušavanje zdravlja ili smrt), postojeće kvalifikovani oblici predviđeni čl. 259 KZ, teška dela protiv zdravlja ljudi. Stav jedan ovog člana predviđa je da je usled neke od radnji izvršenja iz čl. 251 st. 1 i 2 KZ nekom licu zdravlje teško narušeno, dok stav dva predviđa da je usled neke od radnji izvršenja iz čl. 251 st. 1 i 2 KZ nastupila smrt lica. Nastupanju teže posledice prethodi ispunjenje obeležja osnovnog oblika delikta, koji je u stavu 1 i 2 umišljajan. U odnosu na težu posledicu (teško narušavanje zdravlja ili smrt) mora postojati nehat. U stavu 3 i 4 čl. 259 KZ predviđen je nehatni oblik krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći (čl. 251 st. 3 KZ), kvalifikovan težom posledicom (teško narušavanje zdravlja ili smrt), u odnosu na koju mora postojati nehat.

3.2. Izvršilac krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći

Izvršilac prvog oblika krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći (čl. 251 KZ) je lekar u funkciji pružanja lekarske pomoći. Neposredno izvršilaštvo podrazumeva da je izvršilac biće krivičnog dela ostvario preduzimanjem radnje izvršenja, tzv. vlastoručno krivično delo.³⁶ Pod pojmom lekar podrazumeva se svako lice koje je završilo medicinski ili stomatološki fakultet.³⁷ Nije od značaja u kakvom je radnom odnosu lekar, odnosno da li je stažista, pripravnik, lice sa položeni stručnim ispitom, penzioner ili lice van radnog odnosa, da li vrši delatnost iz svoje specijalnosti ili iz opšte medicine i sl.³⁸ Drugi oblik krivičnog dela (stav 2) može izvršiti bilo koji zdravstveni radnik, odnosno, lice koje obavlja određene poslove u oblasti pružanja medicinske pomoći, a nije lekar. To mogu biti medicinski tehničari, babe, laboranti, medicinske sestre, instrumentalisti. Pojam „drugi zdravstveni radnici“ odnosi se na pomoć lekaru pri lečenju ili realizaciji tretmana lečenja i pri tome se moraju pridržavati pravila medicinske nauke i struke.³⁹

36 Igor Vuković, „O opravdanosti tzv. svojeručnih krivičnih dela“, u *Kaznena reakcija u Srbiji V*, ur. Đorđe Ignjatović (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015), 156.

37 Okrivljeni su oslobođeni optužbe usled nepostojanja dokaza da su prilikom pružanja lekarske pomoći pokojnom pacijentu primenili očigledno nepodoban način lečenja na taj način što su, nakon dijagnostikovanja zapaljenja poda usne duplje, pacijenta poslali kući, pripisali mu terapiju, nakon čega se opšte stanje pacijentu pogoršalo, jer gnoj nije mogao da se evakuše iz organizma zbog čega se infekcija spustila do sredogruđa, usled gnojnog zapaljenja pod usne duplje, vrata, sredogruđa i nastalih komplikacija, preminuo. Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu, 21. K. br. 5046/10 od 09. 10. 2012. godine.

38 Lazarević, *Komentar Krivičnog zakonika*, 793.

39 Ibid., Tako se u ovom slučaju govori o „načelu poverenja“ između lekara i drugog medicinskog osoblja. Svi oni, u procesu lečenja nekog pacijenta, moraju sarađivati i biti „uigrani tim“. Prime-na principa poverenja u utvrđivanju odgovornosti smisleno je u svakoj aktivnosti koju odlikuje podela rada – hirurrg se može pouzdati u savestan rad svog kolege koji tokom operacije obavlja određene zadatke ili u biohemijsku analizu krvi koju vrši laborant, a tako bi bilo nužno i da se vlastito ponašanje prilagodi očiglednim propustima drugih, pa bi i medicinska sestra bila obavezna da lekaru ukaže na svaku uočljivu stručnu omašku. Vid., Igor Vuković, *Krivično pravo Opšti*

3.3. Subjektivno biće krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći

Prvi i drugi oblik krivičnog dela podrazumeva umišljajno delo, ali zbog prirode krivičnog dela, potrebno je da postoji eventualni umišljaj, da je učinilac bio svestan da može učiniti delo, i na to pristao. Ukoliko bi se radilo o direktnom umišljaju, postojalo bi neko drugo krivično delo protiv života i tela. Na intelektualnom planu, eventualni umišljaj odlikuje isključivo svest o mogućnosti ostvarenja dela, dok na planu volje, dovoljno je pristajanje na ostvarenje posledice.⁴⁰ Ima mišljenja da je teško zamisliti i dokazati postojanje umišljaja kod ovog krivičnog dela, što uključuje i eventualni umišljaj i ukoliko nesavesno pružanje lekarske pomoći treba da bude inkriminisano, ono se onda može učiniti samo iz nehata, svesnog ili nesvesnog. Međutim, treba imati u vidu da, prilikom utvrđivanja da li se radi o svesnom nehatu ili o eventualnom umišljaju, sud ima u vidu teoriju pristanka (u psihološko-normativnom smislu).⁴¹ Za pristajanje, u pravnom smislu, nije odlučno da li učinilac nastupanje posledice vrednuje pozitivno ili negativno, jer će se smatrati da postoji eventualni umišljaj i kada ne želi ispunjenje štetnog ishoda na psihološkom planu, ali ako postoje okolnosti visokog rizika nastupanja posledice, smatraće se da postoji pristajanje na ostvarenje dela (psihološko-normativno razumevanje volje).⁴² Što je nastupanje posledice prema okolnostima verovatnije, manja je šansa da učinilac očekuje njen izostanak.⁴³ Razlikovanje eventualnog umišljaja i svesnog nehata ne može se izvesti matematički strogo, jer se subjektivne nijanse na planu svesnog i voljnog zaključuju na temelju različitih indicija, počev od predstave učinioca o visini rizika radnje koju preduzima, preko verovatnoće da se rizik ostvari u posledici, psihološkog odnosa prema ishodu i sl. (činjenični opis mora obuhvatiti i opis okolnosti iz kojih se može oceniti da li postoji stepen krivice koji je sud zaključio).⁴⁴

deo, (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo, 2024), 228., vid. Jovan Ćirić, Mirjana Pajtić, „Lekarske greške – od zaboravljene gaze do izvađenog plućnog krila“, u *Kazneno pravo i medicina*, ur. Ivana Stevanović i Nikola Vujičić (Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2019), 215–217.

40 S tim u vezi, vid. Claus Roxin, „O eventualnom umišljaju“, *Crimen* 1, no. 1 (2010): 8. „Odobranje posledice ne znači da ju je učinilac hteo. Eventualni umišljaj može postojati i kada nastupanje posledice nije hteo. U pravnom smislu, on ipak prihvata ovu posledicu, ako se, zarad postavljenog cilja, miri sa tim da će njegova radnja da izazove tu posledicu koja je, sama po sebi, neželjena, i time je u slučaju njenog nastupanja i hoće“.

41 U krivičnopravnoj doktrini se mogu naći različite teorije koje objašnjavaju eventualni umišljaj, pa se tako vladajućom smatraju voluntativne teorije, koje naglašavaju element volje, odnosno, svesni nehat i eventualni umišljaj se na planu svesti ne razlikuju, ali je element volje drugačiji kod eventualnog umišljaja jer se učinilac saglašava sa delom, svojom voljom je posledicu odobrio, Vid. više o tome, Vuković, *Krivično pravo Opšti deo*, 212.

42 Ibid., 214.

43 Ibid., Roxin smatra da razlikovanje eventualnog umišljaja i svesnog nehata treba vršiti na osnovu „sveukupnog sagledavanja svih objektivnih i subjektivnih okolnosti i da pravilna procena uvek podrazumeva da je krajnji zaključak o ovom pitanju akt vrednovanja, vrednosni sud sudije“, Roxin, „O eventualnom umišljaju“, 10.

44 Ibid., Iz presude proizlazi da je okrivljeni, lekar anesteziolog, u stanju uračunljivosti, svestan da može učiniti delo, pa je na to pristao, nakon operacije katarakte na levom oku, propuštanjem dužnog činjenja sa aspekta dobre medicinske prakse, lekarske etike, i pravila medicinske struke i nauke, uopšte očigledno nesavesno postupao i time prouzrokovao pogoršanje zdravstvenog stanja pacijenta, usled čega je nastupila smrt oštećene, tako što nije hitno postupio intenzivnom

Činjenica je da je u praksi, kod ovog krivičnog dela, češći vid krivice nehat, dakle, učinilac je nevoljno ostvario biće krivičnog dela, povredom dužne brižljivosti, on je bio svestan, ili je bio dužan i mogao biti svestan da svojom radnjom može učiniti delo. Svesni nehat, kao i nesvesni, karakteriše odsustvo dužne pažnje, učinilac spoznaje mogućnost ostvarenja dela, ali se uzdaje da se to neće desiti ili da će to pravovremeno sprečiti.⁴⁵ Ovo je jedno od retkih krivičnih dela gde je konkretna dužnost brižljivosti neposredno označena u zakonskom opisu kao obeležje objektivnog bića (dužnost kod krivičnih dela najčešće nije uopšte vidljiva u opisu i predstavlja jedno neopisano obeležje objektivnog bića, koje je neophodno konkretizovati).⁴⁶ Standard dužne pažnje praktično predstavlja konstantu nehatnog ponašanja, ono objektivno u nehatu se najviše i oslanja na obavezu pažnje.⁴⁷ Ispitivanje nesavesnosti se svodi na opšti kriterijum prosečnog razumnog i brižljivog čoveka, u položaju i socijalnoj ulozi učinioca, lekara stručnjaka, i prema okolnostima konkretnog slučaja.⁴⁸ Kod ovog krivičnog dela, dužnu pažnju utvrđujemo iz ugla pažljivog i razumnog lekara ili zdravstvenog radnika, a ne običnog čoveka.⁴⁹ Utvrđuje se šta je u datoj situaciji trebalo preduzeti, i to se poredi sa onim što je izvršilac učinio. Na planu dužnosti predviđanja utvrđuje se pažnja prosečnog čoveka unutar određene društvene grupe (lekara), a na planu mogućnosti isključivo ličnost učinioca, njegove psihičke karakteristike i lična svojstva (npr. ukoliko se posmatra učinilac anesteziolog ne bismo ispitivali savesnost i pažnju koju bi angažovao prosečni lekar opšte prakse, već ono što bi pružio predstavnik konkretne specijalizacije).⁵⁰ „Individualizovanje prosečnosti“ vrši se u zavisnosti od činjeničnog stanja i vrste krivičnog dela u konkretnom slučaju.⁵¹ „Individualna povreda dužne pažnje“ je shvatanje koje polazi od ideje prema kojoj već ostvarenje bića nehatnog delikta zavisi od individualnih sposobnosti učinioca

lečenju i upućivanju deteta u zdravstvenu ustanovu u kojoj bi joj mogla biti pružena kompletna medicinska pomoć, a znao je da takvu pomoć ne može da joj pruži u okviru bolnice u kojoj su se nalazili, te je tek nakon proteka više od 4 sata, iako toliki protek vremena nije bio potreban, niti opravdan, prebacio oštećenu na Institut, ali je usled njegovog propuštanja dužnog činjenja, kao posledica teškog oštećenja moždanog tkiva, došlo do smrti. Presuda Apelacionog suda u Beogradu, KŽ1 800/21 od 07. 11. 2022. godine.

45 Igor Vuković, „O pojmu nehata i njegovim pojavnim oblicima“, *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, deo III*, ur. Đorđe Ignjatović (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2009), 245.

46 Vuković, *Krivično pravo Opšti deo*, 224.

47 Jovana Banović, *Dvojna priroda nehata u krivičnom pravu*, doktorska disertacija (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 2022), 207.

48 Vuković, „Pojam lekarske greške i krivična odgovornost“, 641.

49 Vuković govori o tzv. profesionalnom nehatu – nedostatak dužne pažnje karakteristične za obavljanje određenog zanimanja ili poziva, što bi zahtevalo veći stepen brižljivosti od one na koju je obavezan da ispolji običan građanin, uz preporučeno otežavajuće vrednovanje na planu odmeravanja kazne, vid. Vuković, *Krivično pravo Opšti deo*, 222. Banović navodi da pojam profesionalnog nehata predstavlja podvrstu nesvesnog nehata, to je „nesvesni nehat specifičnog karaktera“, dok se pojam „medicinski nehat“ ili lekarska greška, smatra grubim nehatom – kršenje postojećeg standarda brižljivosti koje je rezultiralo određenom povredom pravom zaštićenog dobra, koje karakteristike povezuje uzročna veza, Banović, „*Dvojna priroda nehata*“, 130.

50 Ibid., 223.

51 Zoran Stojanović, *Krivično pravo Opšti deo* (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 2020), 181.

(vrhunski hirurg bi povredio zahteve brižljivosti ako nije angažovao svoje naročito individualne sposobnosti i tehniku tokom operativnog zahvata), međutim, ovakvo shvatanje ne odgovara našem zakonskom rešenju koje u čl. 22 KZ predviđa uslove za postojanje krivice (uračunljivost, svest o zabranjenosti, umišljaj ili nehat), odnosno, ne pravi se razlika između ispotprosečnih i natprosečnih lica.⁵²

3.4. Posledica i uzročnost kod krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći

Posledica predstavlja obeležje bića i sastoji se u prouzrokovanju pogoršanja zdravstvenog stanja nekog lica. Obavljanje lekarske profesije podrazumeva i manje greške, ali ukoliko ne dođe do ostvarenja posledice, neće biti ostvareno biće krivičnog dela. Ovo krivično delo spada u tzv. materijalna ili posledična krivična dela (zakonski opis krivičnog dela u sebi sadrži posledicu koja se u svakom konkretnom slučaju mora utvrđivati). Posledica se sastoji u konkretnoj opasnosti za zdravstveno stanje pasivnog subjekta. Pogoršanje zdravlja postoji kada je došlo do povećanog stepena oboljenja pacijenta koji je lečen, ili izazivanja novog oboljenja (zdravstveno stanje je nepovoljnije od onog u kome se nalazio pre lečenja).⁵³ Kao i kod svih uzročno-posledičnih krivičnih dela potrebno je utvrditi postojanje uzročno-posledične veze između radnje izvršenja (nesavesnog lečenja usled jednog od tri oblika) i posledice (pogoršanja zdravstvenog stanja).⁵⁴ Posledica može da se pripiše učiniocu isključivo uz zaključak da bi uz njegovo brižljivo postupanje – ona sa verovatnoćom koja se graniči sa sigurnošću, izostala.⁵⁵ Ako se uzme u obzir domašaj načela *in dubio pro reo*, ovo rešenje vodilo bi isključenju uzročne veze uvek kada veštačenjem ne bi moglo da se isključi da bi posledica nastupila i da se učinilac savesno vladao.⁵⁶

4. ZNAČAJ MEDICINSKOG VEŠTAČENJA

Zakonik o krivičnom postupku predviđa obavezu organa postupka da odredi veštačenje kada je za utvrđivanje ili ocenu neke činjenice u postupku potrebno stručno znanje.⁵⁷ Veštak treba da utvrdi činjenice koje su relevantne za krivični po-

52 Vid. više o tome, Vuković, *Krivično pravo Opšti deo*, 224., Tako, vid. Banović, „diferencirajuća skala“, razlika između natprosečnih, prosečnih i ispod prosečnih učinilaca krivičnih dela, međutim, posebne osobine koje poseduje jedan učinilac mogu se uzimati u obzir tek s obzirom na konkretan slučaj, a ne uopšte, na bazi nekog opšteg pravila, Banović, „Dvojna priroda nehata“, 218.

53 Lazarević, „Komentar Krivičnog zakonika“, 794.

54 U literaturi se mogu naći shvatanja da, zbog teškoća u dokazivanju krivice, u odnosu na posledicu ovog krivičnog dela, koja se ogleda u pogoršanju zdravstvenog stanja nekog lica, posledica treba da bude transformisana u objektivni uslov inkriminacije koji nije obuhvaćen umišljajem ili nehatom.

55 Vuković, *Krivično pravo Opšti deo*, 226.

56 Ibid. Osuđujuće presude, i uopšte optuženja, zbog krivičnog dela iz čl. 251 KZ, su retka. Od 2015. godine, samo u Trećem osnovnom javnom tužilaštvu u Beogradu doneto je 18 rešenja o odbacanju krivičnih prijava, nijedno optuženje.

57 Vid. čl. 113 *Zakonika o krivičnom postupku*, „Službeni glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US i 62/2021 – odluka US, (u daljem tekstu ZKP).

stupak, a nisu pravnog karaktera, da izradi nalaz i mišljenje, kao procesno nezainteresovano lice, koje raspolaže stručnim znanjima i veštinama, koje organ postupka ne poseduje.⁵⁸ Kada je reč o krivičnom delu nesavesno pružanje lekarske pomoći, prihvaćeno je da je najkorisnije institucionalizovano, kliničko-forenzičko veštačenje, koje je zajednički izvršeno od strane lekara specijalista sudske medicine i lekara odgovarajuće kliničke specijalnosti, u zavisnosti od oblasti na koju se veštačenje odnosi (hirurg, anesteziolog, ginekolog i dr.).⁵⁹

Postoji zakonska obaveza organa postupka da odredi veštačenje, ukoliko se pojavi sumnja u vezi sa telesnom povredom, smrću ili duševnim stanjem nekog lica.⁶⁰ Veštačenje telesnih povreda podrazumeva prevashodno obavljanje pregleda oštećenog. Ukoliko to nije moguće (oštećeni je umro) ili to nije potrebno (ocena veštaka), veštačenje se obavlja na osnovu medicinske dokumentacije. Važnost pravilne i adekvatno vođene medicinske dokumentacije je u tome što veštak nastoji da utvrdi činjenice važne za ocenu o postojanju krivičnog dela u vreme kada je ono izvršeno. Sudskomedicinsko veštačenje zasniva se, prvenstveno, na svestranosti i detaljnoj analizi medicinske dokumentacije o postupanju lekara i drugih zdravstvenih radnika. Jedan od ključnih dokaza u utvrđivanju postojanja ili nepostojanja ovog krivičnog dela je upravo medicinska dokumentacija, u kojoj treba da budu jasno upisani svi dijagnostički, terapijski i drugi postupci koji su bili primenjeni kod pacijenta. Kompletna, ažurna i čitka medicinska dokumentacija predstavlja ogledalo ispravnog rada lekara.⁶¹ Zato je upravo loše vođenje medicinske dokumentacije jedan od mogućih oblika očiglednog nesavesnog postupanja lekara i drugih zdravstvenih radnika, koji, s jedne strane, može da uzrokuje štetne posledice po pacijenta, a s druge strane, znatno otežava, a neretko, i onemogućava dokazivanje lekarskog postupka u toku veštačenja.⁶² Uspešno sudskomedicinsko veštačenje moguće je samo na osnovu uredno vođene medicinske dokumentacije, kao i blagovremeno i adekvatno izvršene sudskomedicinske obdukcije, ukoliko se radi o slučaju sa smrtnim ishodom.

58 Vid. više o tome, Milan Škulić, *Krivično procesno pravo*, (Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 2020), 228.

59 Savić, „Značaj sudskomedicinskog veštačenja“, 6.

60 Vid. čl. 127–132 ZKP.

61 Savić, „Značaj sudskomedicinskog veštačenja“, 267. Iz odluke, „pok. pacijentkinja primljena na lečenje u vrlo teškom stanju, sa ozbiljnim respiratornim problemima i sa nepotpunom anamnezom bolesti, bez navođenja prethodnih hirurških intervencija koje su obavljene u inostranstvu, gde je jedna od posledica nemogućnost izbacivanja vazduha iz želuca, što postupajući lekar nije znao, te nisu utvrđeni propusti u dijagnostičkom i terapijskom postupku pok. pacijentkinje i svi su postupci sprovedeni u skladu sa savremenom medicinskom doktrinom“. Rešenje o odbačaju Trećeg osnovnog javnog tužilaštva u Beogradu, KT 2766/19 od 16. 07. 2019. godine.

62 Ibid., Iz oslobađajuće presude proizlazi da nije dokazano da je okrivljeni izvršio navedeno krivično delo, te se navodi da „u medicinskoj dokumentaciji ne postoje pouzdani podaci o kretanju vrednosti telesne temperature mal. pacijenta, nakon izvršenog operativnog zahvata, ne može se sa sigurnošću tvrditi kada je došlo do bakterijske infekcije“, „dokumentacija neadekvatno vođena, nisu detaljno navedeni nalazi ustanovljeni pregledima“, međutim, „bez obzira na sve navedene propuste, ne može se sa sigurnošću tvrditi da bi smrtni ishod bio izbegnut, odnosno, propusti se ne mogu direktno dovesti u uzročno-posledičnu vezu sa pogoršanjem zdravstvenog stanja i nastupanjem smrtnog ishoda“, Presuda Trećeg osnovnog suda u Beogradu posl. br. 5 K 22586/10 od 02. 03. 2016. godine.

nom pacijenta (čl. 259 KZ).⁶³ Veštačenje leša se određuje kada je smrt određenog lica neposredna ili posredna posledica krivičnog dela. U tom slučaju, odredba stava 4 čl. 130 ZKP obavezuje veštaka da u mišljenju posebno navede neposredni uzrok smrti.⁶⁴ Za razliku od ranijeg zakonskog rešenja, veštak nije u obavezi da utvrđuje da li bi blagovremeno pružena pomoć mogla otkloniti smrt. Prethodno postojeće rešenje je s pravom ukinuto, jer takva ocena zavisi od adekvatnosti pružene medicinske pomoći i svih okolnosti slučaja. ZKP propisuje i dva slučaja obaveznog veštačenja leša, veštačenje lica koje je u trenutku smrti bilo lišeno slobode i kada je nepoznat identitet leša.⁶⁵

Ukoliko se sud ne slaže sa nalazom i mišljenjem veštaka, pre donošenja presude, na raspolaganju su mu mogućnosti ponovljenog (dopunskog) veštačenja, (ako je nalaz nejasan, nepotpun, pogrešan, u protivrečnosti sam sa sobom ili sa okolnostima o kojima je veštačeno ili se pojavi sumnja u njegovu istinitost i ako je mišljenje nejasno ili protivrečno) ili, ukoliko se nedostaci ne mogu otkloniti ispitivanjem veštaka ili ponovljenim veštačenjem, organ postupka će odrediti drugog veštaka koji će obaviti novo veštačenje.⁶⁶ Ukoliko i nakon toga postoji neslaganje suda sa nalazom i mišljenjem veštaka, takva činjenica se onda ne može smatrati utvrđenom, što otvara prostor za primenu pravila *in dubio pro reo*.

Postoje različita shvatanja o tome u kojoj meri je sud u mogućnosti da oceni dokaznu vrednost nalaza i mišljenja. U literaturi se navodi da nauka preko veštaka postaje sve više sudija u oblasti činjenica, a sudija presuđivač. Postoji i gledište da je sud pozvan da po slobodnom sudijskom uverenju ocenjuje nalaz i mišljenje veštaka.⁶⁷

5. PRISTANAK POVREĐENOG

Pristanak povređenog je jedan od osnova opravdanja koji u našem pravu isključuju protivpravnost, međutim, nema svoje utemeljenje u zakonu, već je izvor običajno pravo. Pristanak povređenog je ovlašćenje pojedinca da raspolaže vlastitim pravnim dobrom, uključujući tu i dopuštanje njegove povrede.⁶⁸ Opravdanje instituta počiva na nepostojanju interesa da se pravno dobro zaštititi, jer zašto bi pravni poredak bio zainteresovan da obezbedi krivičnopravnu zaštitu ako sam titular to ne želi?⁶⁹ Na taj način se omogućava da se preko ovog instituta, uprkos zabrani

63 Ibid. U odluci se navodi da „ne postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, jer se ordinirani medicinski tretman ne može dovesti u sigurnu i direktnu uzročno-posledičnu vezu sa smrtnim ishodom, a nakon nastupanja smrti nad telom pokojnog nije učinjena obdukcija, kao jedna od najsuverenijih procedura kojom bi se najpouzdanije utvrdio uzrok smrti, te se neposredno uzrok smrti u predmetnom slučaju ne može sa sigurnošću ni ustanoviti“. Rešenje o odbačaju Trećeg osnovnog javnog tužilaštva u Beogradu, KT 3297/23 od 28. 02. 2024. godine.

64 Goran Ilić et al., *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (Beograd: Službeni glasnik, 2016), 395.

65 Čl. 129 ZKP. Takođe, čl. 206 ZZZ propisuje slučajeve obaveznog vršenja obdukcije.

66 Čl. 124 ZKP.

67 Ilić et al., *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, 382.

68 Igor Vuković, „Pristanak povređenog kao osnov isključenja protivpravnosti“, u *Kaznena reakcija u Srbiji III*, ur. Đorđe Ignjatović (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2013), 169.

69 Ibid.

telesnog povređivanja drugog, dozvoli npr. operativni zahvat.⁷⁰ Većinski stav strane i domaće teorije je da preduzimanje medicinskih zahvata, uz ispunjenje određenih uslova, isključuje protivpravnost. Protivpravnost je isključena kada postoji medicinska opravdanost mere, odnosno, potrebno je da je sprovedena prema pravilima struke, što podrazumeva da je bila indikovana, da je izvršena u nameri lečenja i da postoji pristanak pacijenta.⁷¹ Obaveznost pristanka proističe iz svojevrzne socijalne, kulturne i etičke evolucije ljudskih prava koja je zahvatila i prava pacijenata. Objašnjenje na kome počiva institut pristanka povređenog je pravo na samoodređenje, koje ima veliki značaj u medicinskoj delatnosti.⁷² Principi medicinske etike, kao što je prethodno već pomenuto, pored opšteg načela „prvenstveno ne nauditi“, govore o autonomiji pacijenta i informisanom pristanku.⁷³ „Volja pacijenta je najviši zakon“, maksima koja se odnosi na pravo svakog čoveka da autonomno, rukovodeći se svojom slobodnom voljom upravlja sobom i svojim životom.⁷⁴ U medicinskoj praksi, princip autonomije podrazumeva, ne samo spremnost, nego i moralnu i zakonsku obavezu medicinskih profesionalaca da poštuju mišljenja, procene i odluke, pacijenta, dakle, njegovu volju u vezi sa njegovim tretmanom, u svim segmentima medicinskog postupanja.⁷⁵ Navedeno je uobličeno u zakonskom tekstu ZPP u čl. 15, u kojem se navodi da pacijent ima pravo da slobodno odlučuje o svemu što se tiče

70 Ibid.

71 Ivana Marković, „Preduzimanje medicinskog zahvata kao osnov isključenja protivpravnosti – sa posebnim osvrtom na nepostojanje pristanka pacijenta“, u *Kaznena reakcija u Srbiji II*, ur. Đorđe Ignjatović (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2012), 315.

72 U našoj krivičnopravnoj literaturi nailazimo na mišljenja da osnov lekarskih zahvata nije u pristanku povređenog, da takvo stanovište ne odgovara logičkom rezonovanju, jer lekarska operacija ne može biti izjednačena sa telesnom povredom, ona se preduzima u cilju očuvanja fizičke ličnosti, te se kao osnov navodi interes pojedinca i društvena korisnost (teorija o cilju operacije), država organizuje i pomaže vršenje lekarske službe. Odsustvo pristanka povređenog bi se eventualno mogao razmatrati u okviru krivičnih dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina, Mihailo Vražalić, „Krivičnopravni značaj pristanka na lekarsku operaciju“, *Analiza Pravnog fakulteta u Beogradu* 3, no. 4 (1955): 445.

73 U medicinskoj literaturi se govori i o sukobljavanju ova dva etička načela, te da su poznati slučajevi pacijenata koji su dobro informisani i koji imaju sposobnost odlučivanja, ali odbijaju medicinski tretman (npr. pojedine religiozne grupe). Tada lekar, ukoliko je u pitanju tretman koji spašava život pacijenta ili tretira teško oboljenje, mora da odluči da li je obavezan da pomogne pacijentu i kada to prevazilazi njegovu slobodu?, Vid više o tome Sandra Radenović, *Bioetika i medicina* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2012), 197.

74 Karel Turza, *Medicina i društvo: uvod u medicinsku etiku* (Beograd, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2007), 70.

75 Ibid. Iz presude proizlazi da je usvojen zahtev tužilje zbog povrede prava na obaveštenje i prava na pristanak, jer joj je, nakon utvrđene dijagnoze, prepisana terapija usled koje je potpuno izgubila čulo vida, a koja komplikacija predstavlja retkost primene prepisanog leka, međutim, tužena je odgovorna za štetne posledice koje je tužilja pretrpela, jer joj nisu predložene sve moguće, pa i izuzetno retke, komplikacije i posledice preduzete medicinske mere, a koje se mogu preduzeti samo po prethodnom pristanku pacijenta. Prema mišljenju ovog suda pravo pacijenta na informisanje prostire se i na rizike male učestalosti, čak i na izuzetno retke, a po posledicama teške., Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu GŽ 1374/19 od 20. 07. 2020. godine., U teoriji se mogu naći shvatanja da lekar nije dužan da se upušta u sve detalje koje pacijent, kao nestručno lice, ne može shvatiti, niti da mu izlaže svaku eventualnost koja može nastupiti, te da predložavanje svih eventualnih posledica može negativno uticati na pacijentovo psihičko stanje i izazvati u njemu strah, Vid., Vražalić, „Krivičnopravni značaj pristanka na lekarsku operaciju“, 445.

njegovog života i zdravlja, osim kada to direktno ugrožava život i zdravlje drugih lica, te da se, bez pristanka, nad pacijentom ne sme preduzeti nikakva medicinska mera.⁷⁶ Pristanak može biti dat izričito (pismeno ili usmeno) i prećutno.⁷⁷ Isto tako, pacijenta ne obavezuje pristanak kome nije prethodilo prethodno obaveštenje (uska povezanost prava na informisanje i prava na pristanak).⁷⁸ Pacijent, u skladu sa čl. 17 ovog zakona, ima pravo da medicinsku meru odbije, ukoliko je sposoban za rasuđivanje, čak i u slučajevima kada se na taj način spašava ili produžava njegov život, i pri tome je zdravstveni radnik obavezan da mu ukaže na posledice njegove odluke i da o tome sastavi pisanu izjavu, koja se čuva u medicinskoj dokumentaciji, a ukoliko pacijent odbije i davanje takve pismene izjave, o tome se sastavlja službena beleška.⁷⁹ Takođe, zakon određuje u kojim uslovima se može preduzeti medicinska mera bez pristanka pacijenta. Navodi se da je neophodno da je u pitanju hitna medicinska mera, kao i da je pacijent bez svesti ili iz drugih razloga nije u stanju da saopšti svoj pristanak, a kada je to moguće, o tome se uvek obaveštavaju članovi uže porodice. Ukoliko zakonski zastupnik deteta, odnosno pacijenta lišenog poslovne sposobnosti, nije dostupan ili odbija predloženu hitnu medicinsku meru, ona se može preduzeti, ukoliko je to u najboljem interesu deteta. Ovde se ostavlja prostor za postupanje „u interesu pacijenta“ (*pretpostavljeni pristanak*). U našoj krivičnopravnoj literaturi pominju se uslovi koji moraju biti ostvareni da bi pristanak bio punovažan, pa tako pristanak mora biti dat od strane nosioca povređenog dobra (ukoliko je u pitanju dete mlađe od 15 godina ili lice lišeno poslovne sposobnosti, njegov zakonski zastupnik), zatim disponibilnost pravnog dobra (priroda dobra mora biti takva da se njome može raspolagati), sposobnost pristajanja (davalac pristanka mora u potpunosti da prepozna i proceni prirodu, značaj i razmere svog pristanka), nepostojanje mana volje (pristanak mora da bude dat svesno i dobrovoljno, odsustvo prinude, prevare ili zablude), kao i obaveštenje pruženo pacijentu (*informed consent*).⁸⁰

76 Vid. čl. 15 ZPP.

77 Iz primera strane sudske prakse se navodi da je urađena intervencija nad rumunskom državljanom koja je bila trudna, nakon čega ona više nije mogla da zatrudni i, iako su postojale indicije da su učinjene ozbiljne greške prilikom medicinskog zahvata, sud je konstatovao da su jedino postojali administrativni propusti u vidu nedostatka potpisanog pristanka, nakon čega je pacijentkinja izjavila da je niko nije ni obavestio o medicinskom zahvatu, te nije bilo krivične odgovornosti lekara, ali je predmet došao do suda u Strazburu, koji je predstavku proglasio dozvoljenom i proglasio da je došlo do kršenja čl. 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima („Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života“), Vid., Ćirić, Pajtić, „Lekarske greške“, 222.

78 Iz navoda odluke: „pacijent je informisan o njegovoj dijagnozi, predloženom lečenju, kao i mogućim komplikacijama, pacijent je svojeručno potpisao da je razumeo sve navode i informacije dobijene od ordinirajućih lekara, kao i da prihvata predloženo lečenje“, rešenje o odbačaju Višeg javnog tužilaštva u Beogradu KT 856/14 od 18. 12. 2014. godine., Treba imati u vidu da uručenje i potpisivanje formulara koji sadrži obaveštenje ne zamenjuje potreban razgovor između lekara i pacijenta, nego predstavlja samo indiciju za to da je obaveštenje saobrazno pismenoj potvrdi izvršeno. Potpisani formular nije dokaz da je pacijent sadržinu pročitao i razumeo, Vid. Jakov Radišić, „Pristanak pacijenta na lečenje i odgovornost zbog lečenja bez punovažnog pristanka“, *Revija za pravo osiguranja* 11, no. 1 (2012): 41.

79 Čl. 17 ZPP.

80 Ivana Marković, „Pristanak povređenog u krivičnom pravu“, u *Kaznena reakcija u Srbiji I*, ur. Đorđe Ignjatović (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2011): 288.

Kao što je prethodno pomenuto, medicinski zahvat, uz ispunjenje određenih uslova, isključuje protivpravnost. U slučaju da neki od kumulativno postavljenih uslova nije ispunjen, sudovi će se naći pred dilemom kako da kvalifikuju delo. Ukoliko se razmatra krivično delo nesavesno pružanje lekarske pomoći, nepostojanje pristanka pacijenta bi se najpre moglo podvesti pod četvrti oblik radnje izvršenja krivičnog dela („ukoliko se medicinski zahvat vrši bez pristanka pacijenta“). Međutim, dato rešenje nije u skladu sa obeležjima bića ovog krivičnog dela, jer se zahteva postojanje *očigledno* nesavesnog postupanja, grubog kršenja pravila medicinske struke, a što se teško može zamisliti u vidu kršenja obaveze obaveštavanja pacijenta.⁸¹

5.1. Pretpostavljeni pristanak

Pretpostavljeni pristanak se u odnosu na pristanak povređenog razlikuje po tome što ovde nedostaje upravo prethodni pristanak titulara dobra koji bi isključio protivpravnost. Kao opravdanje se prvenstveno navodi interes titulara dobra, (pristanak se sa sigurnošću mogao očekivati) ili se odnosi na bagatelni kriminalitet.⁸² Preduzimanje radnje izvršenja u interesu povređenog svodi se na svojevršno pružanje pomoći, i kada učinilac deluje bez pribavljene saglasnosti oštećenog, postupa deliktno, nezavisno od toga što osnovano veruje da oštećeni vršenju dela nije protivan.⁸³ Ukoliko se ispostavi da je procena učinioca bila pogrešna, učinjeno nepravno će biti opravdano, ako je njegova procena volje titulara počivala na objektivnim pokazateljima.⁸⁴ Pretpostavljeni pristanak je u medicinskoj delatnosti značajan kada je neophodna hitna intervencija u odnosu na nesvesnog pacijenta.

Pretpostavljeni pristanak ima sličnosti sa krajnjom nuždom, međutim, poređenje zala, o kojem govori odredba čl. 20, uvek polazi od objektivne procene da li je u nuždi učinjeno zlo veće ili manje od zla koje je pretilo.⁸⁵ Kod pretpostavljenog pristanka za opravdanje dela nije od značaja objektivno poređenje, već šta je titular, prema okolnostima, hipotetički, mogao da želi.⁸⁶ Objektivni interes oštećenog je samo jedna od indicija njegove pretpostavljene volje. Stanje krajnje nužde redovno podrazumeva stanje neposredne opasnosti, što, u slučaju pretpostavljenog pristanka, može izostati.⁸⁷

81 Marković, „Preduzimanje medicinskog zahvata kao osnov isključenja protivpravnosti“, 315., U literaturi se nailazi na shvatanja da krivično delo telesne povrede sadrži najadekvatniji opis elemenata bića krivičnog dela u odnosu na koje bi se mogla isključiti protivpravnost preduzimanja medicinskih zahvata, a ukoliko je medicinski zahvat izvršen bez pristanka pacijenta, postojaće krivično delo prinude. Treba da se ima u vidu da krivično delo prinude, iako svrstano među krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina, u sebi sadrži silu i pretnju, što bi se teško moglo dovesti u vezu sa preduzimanjem lekarske delatnosti, koja ima za cilj, između ostalog, dobrobit pacijenta, a tako se i u sudskoj praksi mogu naći odluke u kojima se navodi da je protivpravnost bitan element, te da „cilj prinude mora biti protivpravan“. Vid. više o tome, Delić, *Krivično pravo Posebni deo*, 75.

82 Igor Vuković, „Pretpostavljeni pristanak u krivičnom pravu“, *Crimen* 5, no. 1 (2014): 50–61.

83 Vuković, *Krivično pravo Opšti deo*, 177.

84 Ibid.

85 Vuković, „Pretpostavljeni pristanak u krivičnom pravu“, 58.

86 Vuković, *Krivično pravo Opšti deo*, 177.

87 Ibid.

Kao što je prethodno pomenuto, pretpostavljeni pristanak može se zapaziti u ZPP kada se radi o hitnoj medicinskoj meri, a pacijent je bez svesti ili iz drugih razloga nije u stanju da saopšti svoj pristanak. Međutim, propuštanje da se pribavi pristanak, i pored nepostojanja smetnji, isključuje mogućnosti pozivanja na ovaj osnov opravdanja. Ovakve situacije su karakteristične za lekarsku delatnost i tu se govori o tzv. hipotetičkom pristanku – lekar ne pribavlja pristanak za preduzimanje medicinske mere, iako je to prema okolnostima mogao da učini, a tek se nakon zahvata ispostavlja da bi takav pristanak pacijent dao, da je pristanak bio tražen.⁸⁸ Kada je postojala mogućnost pribavljanja stvarne saglasnosti pacijenta ne može se pozivati na pretpostavljenu volju, i lekar koji, bez posledica po zdravlje pacijenta, može da pričekava njegovo buđenje iz nesvesti, ne može vršiti operaciju pozivajući se na pretpostavljeni pristanak.⁸⁹ Prema ZPP, pacijent ima pravo da odredi lice koje bi u slučaju njegove nesposobnosti donošenja odluke o pristanku moglo da, u njegovo ime da pristanak, međutim, čak i uskraćivanje pristanka od strane navedenog lica ne znači da lekar ne bi trebalo da pristupi hitnom medicinskom zahvatu, posebno ako se radi o meri koja bi mu spasila život.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Krivično delo nesavesno pružanje lekarske pomoći (čl. 251 KZ) je vrlo kompleksno za tumačenje, jer, s jedne strane, u pitanju je krivično delo sa delimičnom blanketnom dispozicijom čija primena pretpostavlja uvažavanje većeg broja odgovarajućih propisa iz medicinske delatnosti, a s druge strane težište neprava kod ovog krivičnog dela je na terminu *očigledno* koji je predviđen u vidu generalne klauzule i proširuje kriminalnu zonu. Ipak, kvalifikativ *očigledno* je neophodan kako bi se napravila distinkcija između obične nepažnje i greški koje nisu vredne krivičnopravne zaštite od grubih, predvidljivih i onih koje su se mogle sprečiti. Prilikom utvrđivanja da li su ispunjeni svi elementi obeležja bića ovog krivičnog dela, uzimaju se u obzir sve relevantne okolnosti konkretnog slučaja. Treba imati u vidu i fragmentarni karakter krivičnog prava, pa tako i krivičnog dela nesavesno pružanje lekarske pomoći, koje štiti čoveka od najgrubljih lekarskih oblika narušavanja zdravlja.

De lege ferenda trebalo bi razmotriti mogućnost propisivanja krivičnog dela neovlašćeno preduzimanje lekarskih zahvata i svrstati ga u glavu krivičnih dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina. Činjenica je da je kod mnogih delikata zakonodavac izričito uneo vršenje dela protivno volji pasivnog subjekta, kao obeležje zakonskog opisa, govori u prilog snažnog kriminalno-političkog interesa da se pitanje volje titulara razjasni pre preduzimanja inkriminisanog ponašanja. Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina su raznovrsna, štite najrazličitija čovekova prava, pa, među njima, i pravo odlučivanja. Pristanak pacijenta na medicinske tretmane, zahvate i operacije je regulisano ZPP, ali kršenje tih odredbi predstavlja prekršaj. Pravu

88 Iz primera strane sudske prakse nije isključena protivpravnost sterilizacije učinjene tokom porođaja carskim rezom, jer je lekar procenio da bi život žene bio ugrožen ukoliko bi došlo do nekog budućeg porođaja jer između aktuelnog i kasnijeg porođaja postoji vremenski period u kome može da se pribavi pristanak žene, Vuković, „Pretpostavljeni pristanak u krivičnom pravu“, 54.

89 Ibid.

samoodređenja dat je veliki značaj u teoriji medicinskog prava. Pacijentovo poštovanje ličnog izbora povodom preduzimanja medicinskih zahvata, određivanja terapija i uzimanja lekova prožima se kroz sve zakone koji se bave ovom tematikom. Iako nije opravdano širenje kriminalne zone kada se kao izvršioci krivičnih dela pojavljuju lekari (oni su tu da „svoje ponašanje odrede prema svojim snagama i znanju na korist bolesnika, da ga štite od svega što bi mu moglo škoditi ili naneti nepravdu“)⁹⁰, trebalo bi predvideti krivičnopravnu zaštitu najgrubljih oblika prava na informisani pristanak. Radnja izvršenja ovog krivičnog dela postojala bi kada nije dato odobrenje (izričita izjava) za vršenje medicinskog zahvata ili kada ne postoji saglasnost pasivnog subjekta (kada se iz datih okolnosti ne može zaključiti da se titular dobra prećutno saglasio sa preduzimanjem zahvata). *Neovlašćeno* bi se odnosilo na to da se radnja izvršenja preduzima protivno volji oštećenog (bez dozvole, bez pristanka titulara dobra). Uvođenjem ovakvog krivičnog dela u naše zakonodavstvo pomirilo bi krivično i medicinsko pravo u postojećoj ekspanziji proklamovanja zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, pružila bi se krivičnopravna zaštita pravu na samoodređenje, jednom od najvažnijih etičkih načela medicine, a takođe, i medicinski profesionalci bi obratili više pažnje na autonomiju volje pacijenta pre obavljanja nad njim bilo kakvih lekarskih zahvata. U savremenom dobu, gde postoje velike i raznolike mogućnosti u dijagnostici i lečenju bolesti, određivanju terapija i prevenciji bolesti, pravo na samoodređenje uzima maha kada je u pitanju zaštita ličnog zdravlja i života pacijenata. U literaturi se nailazi na prigovore da se pravo previše „meša“ u medicinu, sputavajući njen rast i razvoj, ali pravo, posebno krivično pravo, ne služi da naruši poverenje između pacijenta i lekara, već da interveniše u slučajevima narušene medicinske etike ili grubog kršenja zakona.

LITERATURA

- Banović, Jovana. *Dvojna priroda nehata u krivičnom pravu*, doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, 2022.
- Čirić, Jovan, Mirjana Pajtić. „Lekarske greške – od zaboravljene gaze do izvađenog plućnog krila“. U *Kazneno pravo i medicina*, ur. Ivana Stevanović i Nikola Vujičić. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2019.
- Dajović, Goran. *Osnovi pravnog rasuđivanja*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo, 2024.
- Delić, Nataša. *Krivično pravo Posebni deo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo, 2024.
- Ilić, Goran, Miodrag Majić, Slobodan Beljanski, Aleksandar Trešnjev. *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*. Beograd: Službeni glasnik, 2016.
- Jovašević, Dragan, Dušica Miladinović-Stefanović. *Krivično pravo Posebni deo*. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2023.
- Lazarević, Ljubiša. *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, 2011.
- Marković, Ivana. „Pristanak povređenog u krivičnom pravu“. U *Kaznena reakcija u Srbiji I*, ur. Đorđe Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2011.

90 Deo Hipokratove zakletve.

- Marković, Ivana. „Preduzimanje medicinskog zahvata kao osnov isključenja protivpravnosti – sa posebnim osvrtom na nepostojanje pristanka pacijenta“. U *Kaznena reakcija u Srbiji II*, ur. Đorđe Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2012.
- Radenović, Sandra. *Bioetika i medicina*. Novi Sad: Akademsko knjižarstvo, 2012.
- Radišić, Jakov. „Lekarske greške u svetlosti pravnih razmatranja“. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 43, no. 3 (1995): 182–199.
- Radišić, Jakov. „Pojam lekarske greške“. *Pravni život* 59, no 9 (2010): 181–194.
- Radišić, Jakov. „Pristanak pacijenta na lečenje i odgovornost zbog lečenja bez punovažnog pristanka“. *Revija za pravo osiguranja* 11, no. 1 (2012): 39–49.
- Roxin, Claus. „O eventualnom umišljaju“. *Crimen* 1, no. 1 (2010): 4–17.
- Savić, Slobodan. „Značaj sudskomedicinskog veštačenja u slučajevima krivičnog dela nesa- vesno pružanje lekarske pomoći“. U *Kazneno pravo i medicina*, ur. Ivana Stevanović i Nikola Vujičić. Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2019.
- Savić, Slobodan. „Krivična dela u vezi sa obavljanjem lekarske delatnosti“. Dostupno na <http://app.lks.org.rs>.
- Stojanović, Zoran. *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik, 2018.
- Stojanović, Zoran. *Krivično pravo Opšti deo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fa- kultet, Centar za izdavaštvo, 2020.
- Stojanović, Zoran, Nataša Delić. *Krivično pravo Posebni deo*. Beograd: Pravni fakultet Uni- verziteta u Beogradu, Pravna knjiga, 2014.
- Srzić, Nikola, Aleksandar Stajić, LJubiša Lazarević. *Krivično pravo socijalističke federativne republike Jugoslavije Opšti deo*. Beograd: Savremena administracija, 1979.
- Škulić, Milan. *Krivično procesno pravo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo, 2020.
- Turza, Karel. *Medicina i društvo: uvod u medicinsku etiku*. Beograd: Medicinski fakultet Uni- verziteta u Beogradu, 2007.
- Veljković, Snežana, Dušan Dunjić, Branimir Aleksandrić, Tatjana Atanasijević, Ivanka Ba- ralić, Vesna Popović, Slobodan Nikolić, Đorđe Alempijević, Dragan Ječmenica, Sneža- na Pavlekić, Zoran Mihailović, Jelena Micić, Vladimir Živković, Aleksandar Stanojević, Irina Banjanin. *Sudska medicina: udžbenik za studentne medicine*. Beograd: Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2009.
- Vuković, Igor. „O pojmu nehata i njegovim pojavnim oblicima“. U *Stanje kriminaliteta u Sr- biji i pravna sredstva reagovanja III*, ur. Đorđe Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet Uni- verziteta u Beogradu, 2009.
- Vuković, Igor. „Pojam lekarske greške i krivična odgovornost“. *Pravni život* 62, no. 10 (2013): 639–654.
- Vuković, Igor. „Pristanak povređenog kao osnov isključenja protivpravnosti“. U: *Kaznena reakcija u Srbiji III*, ur. Đorđe Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beo- gradu, 2013.
- Vuković, Igor. „Pretpostavljeni pristanak u krivičnom pravu“. *Crimen* 5, no 1 (2014): 50–61.
- Vuković, Igor. „O opravdanosti tzv. svojeručnih krivičnih dela“. U *Kaznena reakcija u Srbiji V*, ur. Đorđe Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015.
- Vuković, Igor. *Krivično pravo Opšti deo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo, 2024.
- Vražalić, Mihailo. „Krivičnopravni značaj pristanka na lekarsku operaciju“. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 3, no. 4 (1955): 437–447.

*Bojana Ilić**

*Jelena Belopavlović***

CRIMINAL OFFENCE OF NEGLIGENT PROVISION OF MEDICAL ASSISTANCE (ARTICLE 251 OF THE CRIMINAL LAW)

SUMMARY

The justification for criminal law protection in the case of the criminal offense of negligent provision of medical assistance (article 251 of the criminal code) stems from the importance of the protected legal interest – human health. The right to health protection is one of the most important values safeguarded by criminal law. As medical practice continuously evolves, a need for oversight and legal regulation arises to ensure greater legal certainty and trust between doctors and patients. Every doctor is obligated to provide assistance in accordance with the contemporary rules of medical science and practice, acting conscientiously and carefully, while respecting the patient's right to self-determination. The aim of this paper is to provide a detailed analysis of the criminal offense of negligent provision of medical assistance, as well as an interpretation of the key terms it encompasses. This is a criminal offense with an incomplete blanket disposition, whose application requires the consideration of numerous regulations from the field of medicine. It links medicine and law – two seemingly different areas that are in fact deeply interconnected. The paper highlights the importance of this incrimination, even though convictions are rare in practice. For a criminal offense to exist, it is necessary that a medical error leads to a deterioration of the patient's health or his death, and that there is a causal link between the health outcome and the conduct of the healthcare professional. Medical expertise plays a crucial role in proving the offence – without it, the investigative authority is effectively „blind“. Additionally, the paper presents the prevailing legal theory and the latest judicial practice, offering a comprehensive and clear insight into the fundamental elements of this criminal offence.

Key words: doctor, healthcare professional, negligent treatment, medical error.

* Ph. D. candidate, University of Belgrade, Faculty of law, radiojevicbojana@yahoo.com, ORCID ID 0009-0003-2839-8866.

** Deputy public prosecutor, jecahelena@gmail.com.

ИЗ ИСТОРИЈЕ КРИВИЧНИХ НАУКА

СУДСКЕ ИСТРАГЕ И ПОЛИЦИЈА КАО НАРОЧИТА НАУКА

Као нарочита грана науке веома широког обима — криминологије — која изучава човека злочинца и средства за борбу противу злочина, издвојила се у последње време *научна полиција* (Police scientifique), чија је задаћа: примењивање резултата данашње науке у истраживањима о идентитету, одређивање улоге лица или ствари у извршеном кривичном делу и упознавање начина рада различитих категорија злочинаца.

Питање о организацији полиције и истражних власти према научним принципима криминологије покренула је италијанска криминално-антрополошка школа још у почетку последње четврти прошлог века, а у 1895. год. њиме се већ озбиљно занимао Шести конгрес међународног удружења за кривично право (одржан у Линцу), који је, поводом ово питања, донео ову одлуку:

„Да би органи сигурности што успешније одговарали својим дужностима желети је, да поред текста кривичних закона, буду што боље и што темељније упознавати са главним узроцима злочина, особеностима злочиначког света и најпрактичнијим начинима за истраживање злочинаца и примењивање казне.“

На кратко време после ове одлуке *научна полиција*, као саставни део судске медицине, ушла је у обим предавања на универзитетима у Лиону (професор Лакасањ), Риму (професор Салватор Отоленги), Лозани (професор Ничефоро), а марта месеца 1903. год. у Мадриду је установљена редовна криминалистичка школа за судске и полицијске чиновнике са овим програмом:

а) Кривично право Шпаније; б) Наука о казним заводима; в) Превентивна средства противу криминалитета, и г) Криминална антропологија, психологија, и криминална статистика.

Поред овога, школи је придодат један лабораториум, један музеј и потребна библиотека, а професорима је стављено у дужност, да стално прате развитак криминологије, и да сваке пете године предузимају путовања по иностранству, разуме се у научном циљу.

Слична школа установљена је претпрошле год. и на париском универзитету (Ecole des études pénales), у којој универзитетски про-

фесори права и судске медицине држе предавања из ових предмета: криминологије, науке о казним заводима, кривичног права, кривичног поступка, судске медицине и науке о душевним болестима. Предавања у овој школи трају два семестра, а за редовне слушаоце примају се правници са положеним факултетским испитом. За странце који уче или су учили правне науке ван Француске, потребно је још одобрење универзитетске управе.

Отварању ове школе претходио је конгрес француске групе Међународног удружења за кривично право, који је одржан у Паризу јуна месеца 1905. год., и који је изјавио жеље:

1. Да се на правним факултетима организују нарочита предавања за теоријско и практично изучавање криминалних наука у опште, и
2. Да сведоџбе о овој специјалној настави, издате од стране надлежних професора, буду узете у обзир приликом постављања и унапређења чиновника.

Крајем априла и почетком маја прошле године одржан је у Торину, у част Ломброза, *Шести међународни криминално-антрополошки конгрес*, који се такође занимао питањем о научној полицији, и изразио жеље:

- а) да се прибирају конфисковани предмети, помоћу којих су казним дела извршена, ради образовања криминалних музеја, преко потребних за полицијске и судске студије;
- б) да све државе уведу за повратнике облигатно утврђивање идентитета, и то по једној истој методи, и
- в) да се у програм рада будућег конгреса уврсти питање: која су знања потребна истражним судијама и полицијским чиновницима да би им рад у будућности био што више у сагласности са принципима криминалне антропологије?

И најзад:

Децембра месеца прошле год. и на универзитету у Тулузу установљен је криминални курс са програмом, једнаким програму париске криминалистичке школе.*

Овај летимични преглед постанка и важнијих радова на пољу специјалног обрађивања криминологије и научне полиције послужиће нам корисно за лакше и боље схватање доцнијег излагања, које има за циљ да читаоце упозна са предметом и суштином научне полиције и најсавршенијим научним методама за успешно вођење истрага.

Изјављујемо одмах, да ће се ово даље излагање, у главном, састојати у резимирању најпотпунијег и за данас најбољег дела о

* Revue pénitentiaire, No 1, 1907.

овој ствари: *La police et l'Enquête judiciaire Scientifiques* (Paris, 1907) од Алфреда Ничефора, доскорошњег професора универзитета у Лозани, а сада професора на универзитету у Брислу.

»Веровало се до скоро — а многи и данас верују —« вели Ничефоро у предговору овог свог дела — да је довољно знати напамет 300—400 параграфа казненог законика, и умети их протумачити и граматички и логички, па бити добар криминалиста. Помоћу овог система успело се, да се створе одлични »мандарини«, необично умешни за одржавање законских формула, али потпуно страни, и стварном животу људи и криминалних факта корисни толико, колико је величанствена колекција преисторијских алата корисна индустрији XX века. Ови криминални научници нису хтели ни помислити, да је немогуће постати добар криминалиста ако се, поред апстрактних формула казnenих закона, не изучавају и сами злочинци, и не упознају резултати разноврсних савремених наука, који у великој мери допуњују изучавање криминалитета и злочинчевог персоналитета. Без помоћи опште и криминалне антропологије, опште и криминалне психологије и психијатрије, које су у проблеме злочина унеле нове погледе, немогуће је разумети шта је човек злочинац, и каква треба да буде одбрана друштва противу криминалитета?

Али примена ових резултата савремених наука на изучавање криминалитета није ограничена само на трансформацију појма о криминалитету, човеку злочинцу и казнама, већ, тако исто, додирује и све оно што се односи на разноврсна полицијско-судска истраживања, трансформишући старе емпиричке методе у прави систем истраживања и научних познавања. Судске и полицијске истраге, на овај начин, улазе у обим науке, да би се потпуно препородиле долажењем у додир са модерним наукама.»

Дело Ничефорово за које је, узгред буди речено, написао предговор чувени лиониски професор Лакасањ, подељено је на ове одељке:

1. О прегледу места злочина и леша;
2. О откривању видљивих и невидљивих трагова;
3. О знацима идентитета;
4. О личном опису према принципима науке, и
5. О методи за вођење полицијских и судских истрага.

Пре него што бисмо приступили излагању ових корисних и за нас нових ствари, потребно је да летимично прегледамо узроке злочина, средства за њихово сузбијање и начин изучавања криминологије и научне полиције.

Ево шта о свему овоме вели Ничефоро:

»Да би се што тачније одредио појам злочина и човека злочинца, криминологија почиње испитивањем основних узрока криминалите-

та у опште. Узроци ови, опет, могу се поделити у две главне групе: спољашње (географска и социјална средина и т. д.) и унутрашње (биолошке.)

Да би се појмио механизам ових узрока, треба се сетити правила која, у механици, важе за паралелограм сила. Једно тело, изложено утицају разних сила, које на њега утичу у разним правцима и у разној сразмери, неће се покорити ни једној од ових сила, већ ће следовати дијагонали паралелограма, која се може конфигурисати према правцу свих ових сила. Дијагонала ова резултанта је различитих сила, које на тело дејствују.

Човек, који се увек може упоредити с телом, под утицајем множине сила покорава се, као и ово тело, резултанти.

Утицај географске средине на активност индивидуа у толикој је мери и са толиком озбиљношћу изучаван, да су ова изучавања обрађивала специјалну грану науке — *социогеографију*. Под изразом географска средина треба разумети множину факата: климат, природа земље, море, реке, планине, магнетично стање атмосфере, светлост и т. д. Сви ови фактори утичу, више или мање, на манифестације социјалног живота, па према овоме и на криминалитет.

Још су: Вилерме (у год. 1831), Гиrolами (у год. 1865) и Кетле (у год. 1869) доказали, помоћу статистике, утицај температуре на криминалитет. Доктрину ову развили су доцније: Ломброзо, Лакасани, Шосиар и Фери, анализујући множину факата, и проширујући је — ову доктрину — и на многе друге манифестације људске активности, као што су н. пр. лудило, самоубиство и т. д. Свака физиолошко-психолошка манифестација, која је последица физичког или душевног надражаја индивидуа-е, увећава се са пењањем и смањује са падањем температуре. Убиства, разбојништва, самоубиства, повреде дисциплине у затворима, наступи лудила, злочини против обичаја, велики политички догађаји, — све ово подлеже осцилацијама термометра и барометра. Ова истраживања заслужују да буду развијена на један нов начин и у много већем обиму. Физиологија животиња показује нам везе, које постоје између топлоте и увећавања органске активности, док нам физиологија биљака показује однос између топлоте и осетљивости извесних биљака. Имајући ово у виду, моћи ћемо много лакше разумети метеоролошке законе, који регулишу активност сваке органске материје, почев од биљака па до човека, и да, услед овога, боље схватимо и дубље анализирамо метеоролошке законе криминалитета. И саме повседневне метеоролошке опсервације могу нам корисно послужити за нова истраживања својим драгоценим подацима о појединим географским појавама, који утичу на температуру па, дакле, и на људску активност. Са овог разлога потребно је студирати и анализирати ове опсервације.

Ово исто вреди и за остале географске факторе. Коллион и Ливи изучавали су, н. пр. утицај планина у географској подели људских

раса; други су доказивали њихов утицај на развитак или застој цивилизације и колективне моралне свести. Из ових радова јасно излази, да планине имају великог утицаја на стварање тако званих „криминалних зона.“ Равнице, косе, долине такође су важан географски фактор криминалитета, јер знатно утичу на живот социјални, па према овоме и на живот криминални.

И сама природа земље, најзад, стварајући и фаворизујући богатство или сиромаштво, цивилизацију или дивљаштво, утиче самим овим и на увећавање или опадање криминалитета. Између природе земље, богатства, насељености становништва, његовог физичког развитка, ступња његове цивилизације и интелектуалне културе с једне, и природе и квалитета криминалитета, с друге стране, постоје нераздвојне везе.

Међу спољашњим узроцима криминалитета најважнији су узроци социјални. Међу овима је беда, више но сви други (узроци) привлачила до сада пажњу филозофа. Али, и ако беда игра врло велику улогу у генези криминалитета, ипак би била заблуда веровати, да је она једина лика криминалне драме.

Прави утицај беде на криминалитет, који се лако може испитати и утврдити антрополошким и демографским статистичким подацима, не огледа се само у ексцитирању сиромаша на вршење казних дела већ и то у много већој мери, у стварању органске и психичке дегенерације која је, са своје стране, један од најважнијих фактора криминалитета.

Ми смо и раније доказивали, да социјална средина у којој живе сиромаси, њихова слаба храна, претераност у раду и разне болести којима су изложени, руше њихов механизам, и стварају врло често од њих потпуно дегенерисане личности. То је, дакле, дегенерација у којој треба тражити најважнију страну односа између беде и криминалитета. Овај нов начин посматрања утицаја беде на криминалитет, резултат је последњих открића антропологије. Данас је потпуно доказано, да беда није само факт економски, већ и факт физички: организам људски, под њеним штетним утицајима, прелази у стање физичког опадања, које нуди најповољнији терен рађању и развитку дегенерације.

Варијације економског стања једне земље, служе нам такође као средство за тачно испитивање социјалних узрока криминалитета. Упоређење осцилација економског и криминалног живота открива нам односе, који постоје између криминалитета и квантитета земљорадничке производње, цене животних намирница, (жита, хлеба, вина и т. д.), радничке наднице и индустријског и трговачког покрета. Упоређујући, н. пр. количину часова рада индустријских и пољских радника, који су потребни за куповину 100 килограма жита, са интензитетом криминалитета, увиђемо лако сагласност између ова два

феномена: са побољшањем економских прилика смањује се општа цифра криминалитета, и обротно.

Статистика професија доприноси да расветлимо једну другу страну социјалних узрока злочина, откривајући утицај, који свака професија има на криминалитет. Она нас учи, да свака професија притежава, тако рећи, своју моралну атмосферу, која доприноси развијању извесних специјалних облика криминалитета.

Распрострањеност наставе и квалитет васпитања утичу, такође, на криминалитет. Испитивање овог утицаја доказује нам, на првом месту, да су били у огромној заблуди сви они који су говорили: отворите једну школу па ће те затворити један затвор, а на другом, што је много важније, да настава, у место рушења, трансформише криминалитет и олакшава његове манифестације.

* * *

Истраживање индивидуалних узрока криминалитета најделикатније је. Реч је, доиста, о испитивању и објашњењу свега онога, што се налази у органској и психолошкој конституцији индивидуа, а доприноси експлозији злочина.

Данас је несумњиво утврђено, да су акције људске у врло тесном односу са њиховом органском и психолошком конституцијом. Ово је једно од најлепших открића модерне науке. То је, дакле, индивидуалитет самог злочинца, који се посматра и са гледишта органског и са гледишта психолошког у циљу одређивања индивидуалних (биолошких) узрока криминалитета. Антропологија, експериментална психологија, општа патологија и психијатрија доприносе веома много испитивању ових узрока.

Органско испитивање злочинчевог персоналитета обухвата испитивање општег стања његовог здравља, његов органски развитак, затим све физичке карактере лобање, лица и целог организма, који се називају *знацима дегенерације*, и који се показују: било у каквом феномену болесног наслеђа, било у општој неразвијености организма, било у поремећају индивидуалне еволуције, било, најзад, у неправилном функционисању појединих органа.

Психолошко испитивање злочинца обухвата неколико врста истраживања. Овде, на првом месту, долази физио-психолошко испитивање индивиду-е, као н. пр. испитивање осетљивости и осталих органских функција; испитивање интелигенције, разума, осећаја а нарочито моралне свести и, најзад, испитивање сваке манифестације, која је у стању да објасни психологију индивидуа, њене естетичке моћи, њен религиозни осећај, њен арг и њено држање пре, за време, и после злочина. У обим овог испитивања злочинчевог персоналитета улазе још и истраживања о физичком и моралном

наслеђу родитеља, као и о фамилијарним приликама у којима је индивидуа живела.

Ова испитивања индивидуалних узрока криминалитета дала су најлепше резултате. Захваљујући њима утврдило се, да су болести у опште, а лудила напосе, много чешћи код злочинца но код незлочинца, и да ова иста разлика постоји и у погледу физичке и моралне неосетљивости, патолошког наслеђа и притежања знакова дегенерације.

* * *

Природно је, што се после ових нових појмова о узроцима криминалитета и о физичком и моралном персоналитету човека злочинца, правно схватање злочина, теорија одговорности, казнена и репресивна акција јављају у сасвим новом облику.

Познавање спољашњих и унутрашњих узрока криминалитета учи нас, да су за сузбијање криминалитета много боља превентивна но репресивна средства, а познавање физичког и моралног персоналитета злочинчевог доказује нам, опет, да рационални начин поступања са злочинцима мора бити сасвим другачији од начина који се данас употребљује.

Многобројне су теорије, које су се јавиле као последица нових студија о природи човека злочинца. За многе од њих, злочин је последица епилепсије, неврастеније и поремећаја нервног система; друге га сматрају као последицу социјалних и економских утицаја, док је за треће резултат свију ових узрока, који делују једновременно, у разним правцима, и у разним размерама. Последња теорија несумњиво је истинита.

Они, који су се упустили у бескрајне дискусије да би сазнали који је најважнији фактор криминалитета, заборавили су да се једно овакво важно питање не може решити једнострано. У различитим специјалним случајевима делују и различити фактори, и у разној пропорцији, а који је од ових фактора најважнији, може се утврдити само за сваки случај понаособ, и то тек по извршеном злочину и студирању злочинца.

* * *

Пошто је, на изложени начин, испитала узроке криминалитета и самог злочинца, криминологија приступа изучавању система за сузбијање криминалитета. Овде долази изучавање превентивних и репресивних средстава, разних система поправљања за поправиве и изолисања из друштва за непоправиве злочинце, и најзад судско-полицијска истраживања, која су, у исто доба, и превентивног и репресивног карактера. И полиција и истражна власт јављају се, после

ових нових криминолошких испитивања, потпуно трансформисане; нови научни резултати нуде полицијским и судским органима огромну количину нових знања, која су им од неоцењене користи за њихову професију.

Јасно је, да се изучавање криминологије, које обухвата и судско-полицијска истраживања, не може вршити без лабораторијум-музеума. Криминална наука, која се и до скора изучавала начином апстрактним и метафизичким, просто према текстовима закона, постало је данас, захваљујући новим открићима свих наука, права природна наука која се, као и остале природне науке, не може студирати без лабораторијума и музеума, у које треба скупити све што се односи на изучавање криминологије: графичке таблице, фотографије, инструменти, анатомски материјал, корпус-деликти, трагови свих врста, предмети и документи који се односе на инспекцију места злочина, преглед леша, констатовање идентитета и т. д. Овај богат и разноврсан материјал биће од неоцењене користи за практичну и експерименталну обуку ученика, а и само теоријско изучавање криминалитета и човека злочинца у опште начиће у њему — овом материјалу — потврда и доказ за своје закључке.

Душан Ђ. Алимпић

Полицијски гласник, година III, Београд, 1907.

**Aleksa Škundrić, *The Crime of Aggression
in International Criminal Law*,
Central European Academic Publishing, Miskolc –
Budapest, 2026, pp. 164**

The crime of aggression occupies a distinctive position within the system of International Criminal Law. Unlike the other core international crimes, its definition and prosecution are closely connected with the prohibition of the use of force in international relations and, consequently, with the rules governing relations between sovereign states. The development of individual criminal responsibility for acts of aggression has therefore been marked by a particularly complex interaction between international criminal law, the law on the use of force, and the principle of state sovereignty. Aleksa Škundrić's monograph *The Crime of Aggression in International Criminal Law*, published in 2026 within the Young Researchers' Monographs series of the Central European Academic Publishing, provides a comprehensive examination of this development and of the contemporary legal framework governing individual responsibility for the unlawful use or threat of use of force in international relations.

The book represents an expanded, revised and updated version of the author's LL.M. thesis, entitled *Aggression as the Crime Against Peace*, defended

at the Faculty of Law of the University of Belgrade in 2023. The original work has been substantially supplemented with additional literature and analysis of the recent developments in the field. In particular, the updated version takes into account recent initiatives concerning the establishment of a Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine, thereby placing the analysis within the context of some of the most significant contemporary developments in International Criminal Law.

The author approaches the subject from several complementary perspectives, and, following the Introduction, the book first traces the historical development of individual criminal responsibility for the unlawful use of force, beginning with early attempts to restrict the resort to war and continuing through the post-First World War developments, and the establishment of the International Military Tribunals at Nuremberg and Tokyo, following with the subsequent efforts to define and criminalize aggression, culminating in the establishment of the International Criminal Court. The historical analysis provides the foundation for understanding the gradual transformation

of aggression from a matter primarily concerning state responsibility into an international crime giving rise to individual criminal responsibility, while also highlighting the continuing legal and political difficulties surrounding this transformation.

The third, and the central, chapter of the monograph examines the crime of aggression within the legal framework of the International Criminal Court. Particular attention is devoted to the incorporation of the crime into the Rome Statute through the Kampala Amendments. The substantive elements of the crime are examined in detail, including its protected object, *actus reus* and *mens rea*, as well as the applicable forms of participation and extended forms of criminal responsibility. The analysis further addresses grounds for excluding criminal responsibility and the applicable penalties and measures under the Rome Statute. An important part of the book concerns the jurisdiction of the International Criminal Court over the crime of aggression. The author examines the mechanisms established under Articles 15 *bis* and 15 *ter* of the Rome Statute, distinguishing between situations involving State referral or *proprio motu* investigations and those initiated through a United Nations Security Council referral. The legal force and practical implications of the Kampala Amendments are considered separately, allowing the author to address one of the most complex aspects of the contemporary legal regulation of the crime of aggression. The chapter also considers the practical prospects for the prosecution of the crime of aggression, taking into account the jurisdictional, legal and political constraints that continue to shape its application.

The final section of this chapter examines the future of the crime of aggression within International Criminal Law, with particular attention to the International Criminal Court and the recently established Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. The author considers the jurisdictional limitations of the ICC in relation to the situation in Ukraine and addresses the legal framework of the Special Tribunal, including its definition of the crime of aggression, the leadership criterion, and the particularly complex issue of immunities of state officials, thereby highlighting some of the practical challenges surrounding the prosecution of aggression.

In the fourth chapter the book broadens its perspective beyond the International Criminal Court framework, where selected questions arising in domestic criminal law are examined, including the principles of complementarity and universal jurisdiction. Particular attention is given to the regulation of the crime of aggression in Serbian criminal law, including the offence of the “war of aggression” under Article 386 of the Criminal Code of the Republic of Serbia. This part of the analysis complements the predominantly international perspective of the preceding chapters and demonstrates the relevance of the criminalization of aggression at the domestic level, illustrated in the case of Serbia.

Overall, *The Crime of Aggression in International Criminal Law* offers a systematic and comprehensive examination of the historical development, legal regulation and practical prospects of one of the most distinctive and complex international crimes. By combining histori-

cal analysis with a detailed examination of the Rome Statute and the Kampala Amendments, while also addressing relevant aspects of domestic criminal law and recent institutional developments, the book provides a broad and coherent account of the legal questions surrounding individual criminal responsibility for the unlawful use of force in international relations. One of the particular strengths of the monograph lies in this extensive approach, which connects the historical development of the crime with its contemporary legal framework and practical prospects for prosecution. It therefore represents a valuable contribution to the study of contemporary International Criminal Law and

will be of particular interest and significance to scholars and researchers who are dealing with the both International Criminal Law and International Humanitarian Law, as well as more specific subjects such as crime of aggression and the evolving framework of international criminal responsibility.

Andelija Stevanović*

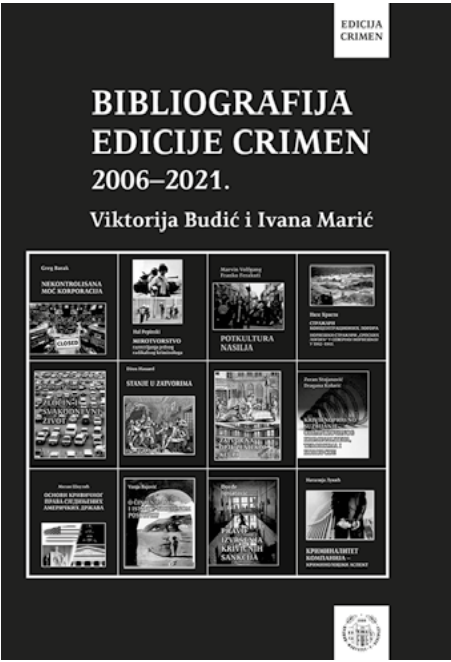
* Senior Researcher at the Institute of Social Sciences, Belgrade & Junior Researcher at Central European Academy of the University of Miskolc, Budapest, andjelija.stevanovic21@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3157-515X>

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 55

Edicija CRIMEN • Knjiga 56

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 59

Edicija CRIMEN • Knjiga 58

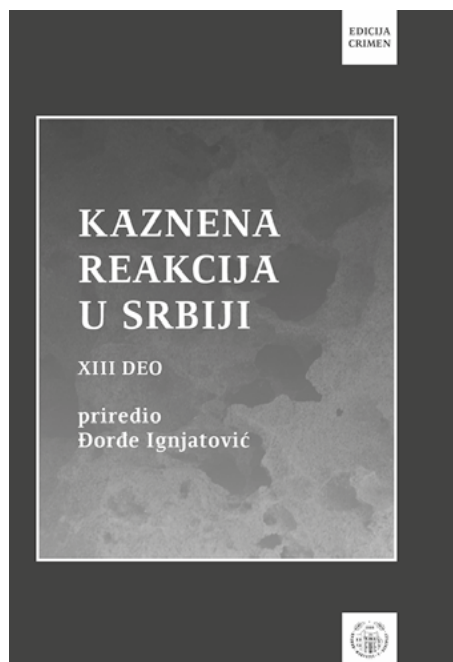

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 60

Edicija CRIMEN • Knjiga 61

EDICIJA *CRIMEN*

KRIMINALITET MALOLETNIKA

Izbor tekstova

Priredili
Natalija Lukić i
Đorđe Ignjatović

Edicija CRIMEN • Knjiga 62

Иван Ђокић

СТИЦАЈ
КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Edicija CRIMEN • Knjiga 63

U EDICIJI CRIMEN DO SADA OBJAVLJENO:

1. Ignjatović Đ.: PRAVO IZVRŠENJA KRIVIČNIH SANKCIJA (6 izdanja)
2. STANJE KRIMINALITETA U SRBIJI I PRAVNA SREDSTVA REAGOVANJA – I; [5. – II]; [10. – III]; [16. – IV] (Ignjatović Đ. ed.)
3. КОРУПЦИЈА – Основни појмови и механизми за борбу (Илић Г. прир.) (2 издања)
4. Žan Pradel: ISTORIЈAT KRIVIČNIH DOKTRINA (prevod: Perić O.)
6. Ignjatović Đ.: METODOLOGIЈA ISTRAŽIVANЈA KRIMINALITETA sa metodikom izrade naučnog rada (4 izdanja)
7. Делић Н.: НОВА РЕШЕЊА ОПШТИХ ИНСТИТУТА У КЗ СРБИЈЕ
8. Remzi Klark: KRIMINALITET U AMERICI (prevod Simeunović-Patić B.)
9. Simeunović D.: TERORIZAM (2 izdanja)
11. Žan Pradel: KOMPARATIVNO KRIVIČNO PRAVO – Sankcije (prevod: Perić O.)
12. Ignjatović Đ.: TEORIЈE U KRIMINOLOGIЈI
13. Бајовић В.: СПОРАЗУМ О ПРИЗНАЊУ КРИВИЦЕ – Упоредно-правни приказ
14. Deni Sabo: OD ANTROPOLOGIЈE DO KOMPARATIVNE KRIMINOLOGIЈE (prevod: Đokić I.)
15. Stojanović Z., Kolarić D.: KRIVIČNOPRAVNO REAGOVANJE NA TEŠKE OBLIKE KRIMINALITETA
17. Luk Hulsman, Jacqueline Bernat de Celis: IZGUBLJENE KAZNE (prevod: Đokić I.)
18. Ignjatović Đ., Simeunović-Patić B.: VIKTIMOLOGIЈA
19. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI – I [23. – II]; [25. – III]; [28. – IV]; [31. – V]; [36. – VI]; [40. – VII]; [42. – VIII]; [46. – IX]; (Ignjatović Đ. ed.)
20. Markus Felson: ZLOČIN I SVAKODNEVNI ŽIVOT (prevod: Lukić N.)
21. Marvin Volfgangag, Franko Ferakuti: POTKULTURA NAŠILЈA (prevod: Ljubičić D.)
22. Danilo Zolo: KO KAŽE HUMANOST... Rat, pravo i globalni poredak (prevod: Katanić Z.)
24. Ignjatović Đ.: KOMPARACIЈA KRIMINALITETA I KAZNENE REAKCIЈE: SRBIЈA – EVROPA
26. Делић Н.: НОВА РЕШЕЊА У ПОСЕБНОМ ДЕЛУ КЗ СРБИЈЕ
27. Лукић Н.: СУЗБИЈАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА
29. Stojanović, Z., Kolarić, D.: KRIVIČNOPRAVNO SUZBIЈANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA, TERORIZMA I KORUPCIЈE (2 izdanja)
30. Begović, B.: EKONOMSKA ANALIZA GENERALNE PREVENCIЈE
32. Ignjatović Đ., Simeunović-Patić B.: VIKTIMOLOGIЈA – OPŠTI DEO (2 izdanja)
33. Džon Hauard: STANJE U ZATVORIMA (prevod: Ljubičić D.)
34. Bajović V.: O ČINJENICAMA I ISTINI U KRIVIČNOM POSTUPKU (2 izdanja)
35. Nils Kristi: GRANICE PATNЈE (prevod: Vujičić N.)
37. Stojanović Z.: POLITIKA SUZBIЈANЈA KRIMINALITETA (3 izdanja)
38. Tomas Matisen: ZATVOR NA OPTUŽENIČKOЈ KLUPI (prevod: Vujičić N. i Lozić A.)
39. Ђокић И.: ОПШТИ ПОЈАМ КРИВИЧНОГ ДЕЛА У АНГЛО-АМЕРИЧКОМ ПРАВУ (2 издања)
41. Hal Pepinski: MIROTVORSTVO razmišljanja jednog radikalnog kriminologa (prevod: Stevanović A. i Vujičić N.)
43. Нилс Кристи: НОРВЕШКИ СТРАЖАРИ „СРПСКИХ ЛОГОРА“ У СЕВЕРНОЈ НОРВЕШКОЈ 1942–1943. (превод: Буквић Р.)
44. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
45. Tomas Matisen: KADENCA – Profesionalna autobiografija (prevod Vujanić M.)
47. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova II (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
48. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI X (Ignjatović Đ. ed.)
49. Greg Barak: NEKONTROLISANA MOĆ KORPORACIЈA (prevod: Stevanović A. i Petrović M.)
50. Ђокић И.: ИЗВРШИЛАШТВО У КРИВИЧНОМ ПРАВУ
51. Лукић Н.: КРИМИНАЛИТЕТ КОМПАНИЈА – Криминолошки аспект
52. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova III (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
53. Шкулић М.: ОСНОВИ КРИВИЧНОГ ПРАВА СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА (2 издања)
54. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI XI (Ignjatović Đ. ed.)
55. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova IV (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
56. Budić V., Marić I.: BIBLIOGRAFIЈA EDICIЈE CRIMEN 2006–2021.
57. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI XII (Ignjatović Đ. ed.)
58. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova V (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
59. Лукић Н.: ЗЕЛЕНА КРИМИНОЛОГИЈА
60. Вуковић И., Ероп В.: СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА КАТЕДРЕ ЗА КРИВИЧНО ПРАВО (2 издања)
61. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI XIII (Ignjatović Đ. ed.)
62. KRIMINALITET MALOLETNIKA – Izbor tekstova (prir. Lukić N. i Ignjatović Đ.)
63. Ђокић И.: СТИЦАЈ КРИВИЧНИХ ДЕЛА

UPUTSTVA AUTORIMA

1. Članci moraju biti originalni, do sada neobjavljeni niti za objavljivanje u drugoj publikaciji predati tekstovi. Njihov obim ne bi trebalo da prelazi 1,5 autorski tabak (do 45.000 slovnih znakova, uključujući i praznine). Tekst pisati u elektronskoj formi latinicom u programu Word for Windows, font Times New Roman, veličina slova 12, sa duplim proredom, uključujući fusnote.

2. Tekstovi za rubriku „Članci” moraju sadržati: – na početku apstrakt obima do 20 redova i do pet ključnih reči; na kraju popis literature, rezime do 40 redova i ključne reči na engleskom jeziku. Budući da časopis objavljuje i radove na stranim jezicima, autori u tom slučaju treba da dostave apstrakt, rezime (summary) i ključne reči na tom jeziku, a redakcija Časopisa će obezbediti njihov prevod na srpski jezik. Svi tekstovi inače podležu stručnoj lekturi.

3. Osim odštampanog primerka – na stranicama formata A4, jednostrano, margine na vrhu i sa obe strane teksta treba da budu najmanje 3 cm – tekst treba poslati i na CD-u i/ili na imejl redakcije.

4. Fusnote ne treba iznova numerisati od početka na svakoj strani već neprekidno.

5. Reference treba da sadrže sledeće podatke:

5.1. Reference za knjige:

Uopšte

F: Philip L. Reichel, *Comparative Criminal Justice Systems*, 4th ed. (Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2005), 40.

B: Reichel, Philip L. *Comparative Criminal Justice Systems*. 4th ed. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2005.

Prevodi knjiga

F: Žan Pradel, *Komparativno krivično pravo – sankcije*, prev.prof.dr Obrad Perić (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2009), 77.

B: Pradel, Žan. *Komparativno krivično pravo – sankcije*. Preveo prof.dr Obrad Perić. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2009.

Zbornici

F: Zoran Stojanović, “Proganjanje – novo krivično delo u Krivičnom zakoniku Srbije”, u *Kaznena reakcija u Srbiji VII*, ur. Đorđe Ignjatović (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2017), 5.

B: Stojanović, Zoran. “Proganjanje – novo krivično delo u Krivičnom zakoniku Srbije”. U *Kaznena reakcija u Srbiji VII*, ur. Đorđe Ignjatović. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2017.

Ponovljene reference

Reichel, *Comparative Criminal Justice Systems*, 41.

5.2. Reference za tekstove u časopisima:

F: Travis Hirschi, Michael Gottfredson, “Age and the Explanation of Crime”, *The American Journal of Sociology* 89, no. 3 (novembar 1983): 555.

B: Hirschi, Travis, Michael Gottfredson. “Age and the Explanation of Crime.” *The American Journal of Sociology* 89, no. 3 (novembar 1983): 552–584.

5.3. Reference za zakone i sudsku praksu

Preporučuje se citiranje prema nacionalnom metodu

5.4. Citiranje internet izvora:

Osim navođenja internet adrese, potrebno je navesti i datum pristupa dokumentu

http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.

6. Treba ostaviti prostor između naslova i teksta. Redosled odvajanja trebalo bi jasno naglasiti: glavna celina, prva potcelina, druga potcelina itd. Podele u okviru poglavlja treba da budu zasnovane na sistemu 1.1.1., koji ostavlja mogućnost korišćenja sistema (a), (b), (c) u tekstu. Numerisanje paragrafa treba izbegavati.

1. PRVA POTCELINA VELIKIM SLOVIMA

1.1. Druga potcelina potamnjena slova (bold)

1.1.1. *Treća potcelina u italiku ili podvučena*

1.1.1.1. Ostale potceline malim slovima

AUTHOR GUIDELINES

1. The contributions must be original, they may not be published or submitted elsewhere. Articles should preferably have an overall length of one author's sheet (not more than 45 000 characters including spaces). Text to be in electronic form in latin in Word for Windows, font Times New Roman, font size 12, double spacing including footnotes.

2. Texts for the section Articles must have: abstract of not more than 20 lines and five key words; summary of not more than 40 lines and with key words (both in English) and list of literature at the end of the article. Considering the fact that in this journal contributions in foreign languages will also be published, authors of these texts should submit abstract, summary, key words in the language of the foreign text and the Redaction of the journal will provide their translation in Serbian. All submitted articles are subjected further to editing by the journal editorial staff.

3. Apart from the printed text – page format A4, only one side of each sheet of paper used, with margins on top and on both sides of at least 3cm – text should also be sent on CD or on e-mail address of the Redaction.

4. Submit footnotes on separate pages at the end of the text, do not restart footnote numbering on each page, but number them consecutively.

5. References should contain the following information:

5.1. References for books:

General format

F: Philip L. Reichel, *Comparative Criminal Justice Systems*, 4th ed. (Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2005), 40.

B: Reichel, Philip L. *Comparative Criminal Justice Systems*. 4th ed. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2005.

Collections of papers

F: Ulrich Beck, "The Terrorist Threat – World Risk Society Revisited," in *Criminological Perspectives – Essential Readings*, ed. Eugene McLaughlin and John Muncie, 3rd ed. (Los Angeles: Sage, 2013), 641.

B: Beck, Ulrich. "The Terrorist Threat – World Risk Society Revisited." In *Criminological Perspectives – Essential Readings*, edited by Eugene McLaughlin and John Muncie, 3rd ed. Los Angeles: Sage, 2013.

Repeated references

Reichel, *Comparative Criminal Justice Systems*, 41.

5.2. References for journal articles:

F: Travis Hirschi, Michael Gottfredson, "Age and the Explanation of Crime", *The American Journal of Sociology* 89, no. 3 (novembar 1983): 555.

B: Hirschi, Travis, Michael Gottfredson. "Age and the Explanation of Crime." *The American Journal of Sociology* 89, no. 3 (novembar 1983): 552–584.

5.3. References to Legislation and Juridical Decisions:

A method of citation according to the national method is recommended

5.4. Citation of Internet sources:

Beside the Internet address, date of access to the document should also be written

http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.

6. A space should be left between the headings and the text. The order of division should be indicated as clearly as possible: main division, first sub-division, second sub-division etc. The chapter division to be adopted is that based on the 1.1.1. system, which leaves the (a), (b), (c) system for use within the text. Paragraph numbering should be avoided.

1. FIRST SUB-DIVISION IN MEDIUM CAPITAL

1.1. **Second sub-division in bold lower case**

1.1.1. *Third sub-division in italics or underlined*

1.1.1.1. The remaining sub-divisions in medium lower case

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

(XVII) 2/2026 pp. 123–224

CONTENTS

ARTICLES

- Tomasz Bojanowski, Marcin Wielec, Aksiologija učešća suda u
pripremnom postupku u svetlu modela krivičnog postupka 125
- Svetislav Janković, Liability of Air Carrier for the Hijacking of Aircraft –
Should the Passenger be Compensated?..... 140
- Manjula Gumala, Tshimangadzo Oscar Magadze, Tehnologija protiv
kriminaliteta – U potrazi za istinom:
iskustva Južnoafričke Republike. 158
- Georgii Sibirtsev, Kriminološka i etička procena registra seksualnih
prestupnika Republike Poljske 176
- Bojana Ilić, Jelena Belopavlović, Criminal Offence of Negligent Provision
of Medical Assistance (Article 251 of the Criminal Law) 194

FROM THE HISTORY OF CRIMINAL JUSTICE

- Dušan Đ. Alimpić, Judicial Investigations and the Police
as a Scientific Discipline 214

RECENSIONS

- Aleksa Škundrić, *Zločin agresije u međunarodnom krivičnom pravu*,
(Anđelija Stevanović)..... 222

ISSN 2217-219X

